

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Факультет філософської освіти і науки
Факультет педагогіки та психології

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ»

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 12

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

2017

УДК 159.9+1+37+93](063)

ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

Г94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долинська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи та міжнародних зв'язків, заслужений працівник освіти України.

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики» (29 вересня 2017 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України, Польщі, Білорусі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:

Кучеренко С.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русаков С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з соціально-виховної роботи.

Полігевич О.Е. – магістр педагогічних наук, викладач кафедри теорії і історії інформаційно-документних комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 12 – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – 136 с.

УДК 159.9+1+37+93](063)

ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

ISBN 978-966-924-511-3

© Автори статей, 2017

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2017

© ГО «Академія розвитку психологічної науки і практики», 2017

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAGOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY

Faculty of Philosophical Education and Science
Faculty of Pedagogy and Psychology

ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL SCIENCE AND
PRACTICE

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 12

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

2017

Editorial Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations, Meritorious Worker of Education of Ukraine

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Sytnov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Correctional Education and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

This collection features scientific articles based on materials of the VII International scientific conference “Scientific searches: actual problems of theory and practice” (September 29, 2017).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and Belarus address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Social Education

A.E. Palitsevich, lecturer at the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Humanitarian Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 12. – Kiev, Publishing of the National Pedagogical University, 2017. – 136 p.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

*Банак Віталій Данилович,
Кирпель Павло Станіславович,
Куценко Тетяна Янівна*

*студенти фізико-математичного факультету
НПУ імені М.П. Драгоманова*

*Науковий керівник –
кандидат психологічних наук, доцент Л.В. Лупійко*

Підлітковий вік є дуже цікавим періодом розвитку дитини. Адже саме тоді вона починає усвідомлювати свої вчинки і відповідальність за них, мислити серйозніше, ніж у дошкільному чи молодшому шкільному віці. Тобто, підлітки поступово розвивають у собі «дорослу людину». Це означає, що вони починають замислюватись над вирішенням таких питань, на які раніше, можливо, навіть не звертали уваги; намагаються реалізувати свою потребу в утвердженні позиції дорослої людини. Саме тому в цей період більш помітно проявляються індивідуальні особливості підлітків.

Загалом, над проблемою формування та розвитку особистості підлітків працювало багато психологів. Вчені (Л.І. Божович, І.С. Булах, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, В.С. Мухіна, А.В. Петровський, В.М. Поліщук, Г.М. Прихожан та ін.) приділяли увагу вивченню таких питань: розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфер підлітків, їх провідної діяльності, особливостей спілкування підлітків з однолітками та дорослими, особливостей перебігу підліткової кризи та її показників, розвитку моральної свідомості тощо.

Ми вирішили зосередити увагу на розгляді питання розвитку особистості у підлітковому віці. Для того, щоб розглядати це питання, необхідно знати саме визначення «особистість».

У психологічній енциклопедії пропонують наступне визначення: «особистість – це системна соціальна якість, якої набуває індивід у предметній діяльності та спілкуванні, що характеризує рівень та якість вияву в нього суспільних відносин. Народившись як індивід, дитина завдяки спілкуванню з дорослими поступово засвоює соціальний досвід людства і приєднується до системи суспільних відносин, які впливають на її потреби, інтереси, світогляд, переконання, тобто, розвивають її як особистість» [4, с. 236].

Виходячи з цього визначення, можемо відмітити, що на формування та розвиток особистості великий вплив мають дорослі, які передають знання та досвід підростаючому поколінню.

Загалом, на розвиток особистості в підлітковому віці впливають різні чинники, як зовнішні так і внутрішні. Тому батькам і педагогам потрібно

більше уваги звернути на дитину і на те, що її цікавить. А саме: середовище в якому розвивається підліток, люди з якими спілкується, соціальне становище в якому перебуває і звісно ж фізіологічні фактори. Якщо ж не знати і не враховувати цих чинників розвитку в підлітковому періоді, то процес виховання може бути не ефективним, а становлення особистості відбуватись стихійно [2].

Тепер розглянемо детальніше фактори, які впливають на розвиток особистості в підлітковому віці. Перш за все розглянемо середовище, в якому розвивається підліток. Вплив середовища на підлітків можна розглядати з трьох напрямків, а саме:

сім'я та родина підлітка. Звісно ж серед них найбільший вплив на дитину мають батьки та рідні брати і сестри. Дитина народжується з певним типом темпераменту та певними задатками. З виникненням самосвідомості формується характер дитини, а разом з тим формується та розвивається особистість. Саме тому важливо, щоб батьки знали і пам'ятали про це та враховували у виховному процесі з підлітками.

школа, а значить і нові знайомства з однолітками, знаходження друзів та спілкування з педагогами. Все це теж має вплив на розвиток особистості підлітків. Причому, у підлітковому віці, думка і вплив друзів часто сильніші за вплив рідних.

дозвілля, яке з'являється у підлітків за межами школи чи сім'ї. Тобто, це той вільний час, який підлітки можуть використовувати для своїх потреб. У цьому випадку вплив на розвиток особистості залежить часто від кількості часу, який відведений на дозвілля.

Що стосується людей, з якими спілкуються підлітки, все насправді дуже просто. До таких людей відносяться родичі, друзі і педагоги, та люди з якими вони проводять своє дозвілля. Тобто всі вони мають безпосереднє відношення до розвитку особистості підлітка.

Соціальне становище теж відіграє не останню роль у розвитку особистості підлітка. Адже від того живе дитина у забезпеченій сім'ї і має можливості розвиватися у «своє задоволення» чи має обмежені фінансові можливості, залежить як саме буде розвиватись особистість.

Також необхідно звернути увагу на те, що підлітковий вік – це перехідний вік, це вік досягнень – швидкого набуття знань, умінь, навичок, становлення моральності, відкриття власного «Я»; це вік появи нових вражень – прагнення до спілкування з однолітками та разом з тим прагнення залишатися на самоті; це вік втрат – дитячого світорозуміння, безвідповідальності та безтурботного способу життя.

Разом з тим відбувається інтенсивний статевий розвиток підлітків. Перехідний вік характеризується гормональними змінами в організмі, від чого залежить загальне самопочуття підлітка та емоційні взаємини з оточуючими. В період статевого дозрівання слід розуміти підлітка і ретельно враховувати зміни в організмі у всіх сферах його діяльності; зважати на суперечності, що виникають між прискоренням у статевому та

відставанням у соціально-психічному розвитку [3].

На завершення хотілося б узагальнити вище сказане. Розглянувши питання розвитку особистості підлітка, відмітимо, що на нього впливає велика кількість факторів. Ми розповіли лише про декілька з них, які, на нашу думку, є основними. Кожен з цих факторів має безліч особливостей, які кардинально можуть змінити майбутнє особистості підлітка.

Список використаних джерел:

1. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка / Ірина Сергіївна Булах – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
2. Вікова психологія: навч. посіб. / [М.В. Савчин, Л.П. Василенко] – 2-ге вид., доповн. – К.: Академ-видав, 2011. – 384 с.
3. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. / В.Л. Омеляненко, А.І. Кузьмінський – К.: Знання, 2008. – 415 с.
4. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
5. Психология подростка. Полное руководство / [Под ред. А.А. Реана]. – СПб.: Прайм-еврознак, 2003. – 432 с.

ЭВРИСТИЧЕСКОЕ ОБУЧЕНИЕ В ВУЗЕ КАК УСЛОВИЕ ПОДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО СПЕЦИАЛИСТА

Близнюк Анна Ярославовна
студентка исторического факультета БГУ, г.Минск
anya.blizniuk@tut.by

Научный руководитель –
к. пед. наук, доцент С.Н.Захарова

В современном мире все большую популярность обретает именно творческий подход в решении различных вопросов – политических, экономических, социальных и других. Однако в системе образования, как считают исследователи, «скорость передачи педагогически адаптированного социального опыта (в виде систематизированной и упорядоченной информации) значительно ниже скорости изменений в мире. Те знания, умения, которые формируются при передаче содержания образования учащемуся, быстро трансформируются и устаревают. Любой стандартный набор знаний и умений «по образцу», которым должен сегодня владеть выпускник ВУЗа, делает его неконкурентоспособным и безоружным на рынке труда, практически непригодным для быстроменяющегося и усложняющегося мира» [2]. Использование эвристического метода обучения

в процессе профессиональной подготовки является актуальным способом преодоления названных недостатков традиционной образовательной парадигмы.

Образование в целом – это совокупность знаний и умений, которые передаются от поколения поколению. Эвристическое образование («*heuriskos*» - в пер. с греч. означает «отыскиваю», «нахожу», «открываю») имеет целью развить человека как творческую личность, как личность, способную мыслить креативно [1, с. 15]. «Эвристическое обучение направлено на раскрытие личностных особенностей учащегося, конструирование им собственного образовательного пути посредством предоставления возможности ставить цели в учебном познании, выбирать необходимые формы и методы, осуществлять рефлексию собственной образовательной деятельности. Эвристическое обучение позволяет индивидуализировать процесс образования студента, обучать всех по-разному, и, одновременно, соблюдать требования образовательной программы» [2]. Использование эвристического метода в обучении способствует проявлению высшей формы творческой активности человека, направлено на развитие у обучающихся интуиции, способности самостоятельно увидеть и сформулировать проблему, а также спланировать деятельность по ее разрешению.

Эвристический тип обучения принято называть инновационной формой образования, однако ее основы были заложены еще в античности. Майевтика Сократа считается первым описанным в литературе опытом эвристического обучения [3]. Его метод обучения получил название сократовской (эвристической) беседы, он широко применяется в обучении сегодня. Г. И. Якубель, рассматривая генезис эвристического обучения, выделяет пять этапов в его развитии: античный, Средневековья и Нового времени, методический (конец XIX – 1980-е годы), технологический (1980 – 1990-е годы) и дидактический (современный) [4].

В современной педагогике эвристическое обучение рассматривают как педагогическую технологию (А.В. Хуторской), самостоятельный метод (в классификации И.Я. Лернера – М.Н. Скаткина) и один из методов проблемного обучения (по М.И. Махмутову). Исследователи называют отдельными способами его реализации в учебно-воспитательном процессе вуза методы эвристики как науки (инверсия, специализация, редукция, аналогия, мозговая атака, эвристические вопросы, эмпатия, синектика), теорию решения изобретательских задач (ТРИЗ), метод проектов, метод педагогических мастерских, «кейс»-метод, моделирование объекта познания, а также эвристическую беседу, дискуссию, игры, учебные исследования, научно-исследовательскую деятельность студентов и др. [4]. Применение названных методов содействует созданию в ВУЗе особой образовательной среды, которая будет оказывать влияние на развитие у студентов коммуникативных способностей, возможности правильно формулировать свои идеи и защищать их. Данные об экспериментальном применении «методики эвристического обучения [4] показывают, что оно

«содействует развитию у студентов способности к принятию творческих решений (особенно по переменным «интуитивность» и «творческие способности»), коммуникативно-лидерских умений» увеличилась степень делового и межличностного взаимодействия студентов в процессе совместной творческой деятельности), индивидуальной меры рефлексивности (студенты адекватно воспринимают конструктивную критику, корректируют свою деятельность, стремятся выработать собственное мнение по поводу изучаемых педагогических проблем, ставят задачи профессионального самовоспитания). В анкетах студенты подчеркивали изменившееся в положительную сторону отношение к изучаемым дисциплинам, исчезновение скуки, снижение тревожности, расширение знаний и кругозора, возросший интерес к проблемам обучения и воспитания. Возможно тогда, за счет занимательности, новизны, обязательности участия в ходе занятия студенты будут больше проявлять свою активность, что поможет в первую очередь самому студенту сформировать свою активную жизненную и профессиональную позицию, а, во-вторых, преподаватель сможет сформулировать более четкое представление о студенте [4].

Эвристическое обучение будет более эффективным при применении его в конкретных педагогических условиях. Во-первых, необходимо реализовывать в высшем образовании принцип соответствия содержания обучения реальной действительности и индивидуально-личностной жизнедеятельности обучающихся. Для этого студенты должны не получать готовые знания, а заниматься познанием самого предмета их будущей профессиональной деятельности, выполнять задания компетентностного характера, заниматься научно-исследовательской работой и т.п.

Во-вторых, у студента должна существовать свобода личного выбора, следствием чего являются: возможность самостоятельно определить свои цели, формы и методы обучения – и таким образом откорректировать свою индивидуальную образовательную траекторию.

Методически правильно организованное эвристическое обучение предполагает также наличие сопровождающего обучения, выражающегося в поддержке со стороны преподавателя через систему консультаций и других форм индивидуальной работы со студентами, и организации тьюторства.

Наконец, важным условием для повышения эффективности эвристического обучения исследователи считают развитое рефлексивное самосознание студентов, их понимание сущности своей образовательной, а затем и профессиональной деятельности.

Реализация традиционных форм и технологий обучения в характеризуется большим удельным весом знаний, получаемых в «готовом» виде от преподавателя, преобладанием словесных методов изложения материала, усредненным, общим темпом изучения материала, почти полным отсутствием взаимодействия между студентами. Применение эвристического подхода расширяет возможности студентов при освоении

предметної області і розвиває їх уміння здійснювати науково-дослідницьку діяльність, що сказується на якості навчання в цілому. У студентів розвиваються такі універсальні уміння, як уміння оперувати даними, переробляти інформацію. Застосування подібного підходу активізує самостійну діяльність студентів, в процесі навчання дозволяє організувати продуктивне взаємодія між ними, сприяє формуванню активної, ініціативної позиції в навчальному процесі, а в подальшому сформує в особистості необхідні навички для того, щоб стати дійсно конкурентоспроможним спеціалістом.

Література:

1. Хуторської, А.В. Дидактична евристика. Теорія і технологія креативного навчання. — М.: Вид-во МГУ, 2003. — 416 с.
2. Хуторської, А.В. Евристический практикум по основах педагогіки: навчально-методическе посібня для студентів ліцебного, педіатрического, медико-психологіческого факультетів, для студентів медико-діагностического факультета спеціалістності: медико-діагностическе діло, сестринське діло / А.В. Хуторської, А.Д. Король — Гродно : ГрГМУ, 2009. — 184 с.
3. Хуторської, А.В. Евристическе навчання як технологія творческої самореалізації учаснихся і передпосылка їх життєвого успіху [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2006/0829.htm>. - Дата доступа: 16.09.17.
4. Якубель, Г. І. Евристическе навчання в системі професіональної підготовки майбутніх педагогів / Г. І. Якубель, Н. Н. Лебедінська // Вишэйшая школа : навук-метад. і публіцэст. часопіс. — 2010. — № 2. — С. 39– 44.

ВІДЗНАКИ УЧАСНИКІВ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС: В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Бривко Микола

*Науковий співробітник НІМЗ «Биківнянські могили»
Niksneg425@gmail.com*

Анотація

В даній роботі розглядаються перші фалеристичні знаки недержавного й державного рівня, започатковані в добу СРСР. Подасться їх опис і акцентується увага на першому і єдиному державному нагрудному знаку для ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській атомній станції і його модифікаціях.

Аварія на Чорнобильській АЕС 1986 року відіграла значну роль та вплив в подальшій історії усього СРСР й майбутніх незалежних держав – України, Росії, Білорусії тощо.

Наслідки Чорнобильської катастрофи мають багатогранні аспекти і розглядаються не тільки природничими науками, а й історичною наукою. У тому ж числі і однією з допоміжних історичних наук, а саме фалеристикою.

Системного вивчення чорнобильської фалеристики на теренах колишнього СРСР, у тому числі й в Україні не спостерігалось тривалий час. Сьогодні така спроба є. У 2012 році на XXI науковій геральдичній конференції у м. Львові, яку проводить Українське геральдичне товариство, чи не вперше в Україні розглядали питання про чорнобильські нагороди та відзнаки. Спроба уніфікувати чорнобильські відзнаки спостерігалась і в Російській Федерації, в Москві в видавництві «Любимая книга» у 2011 році видана праця Швабського В. «Чернобыль – подвиг – предупреждение: история катастрофы в знаках и наградах. Альбом». [6] Ще раніше у 2006 році, до 20-ти річчя, вийшла стаття Бориса Ларіонова «Чорнобильська АЕС і фалеристика», в якому розглядаються досягнення фалеристики о Чорнобильській АЕС та аварії 1986 року. [1] Певне висвітлення тих чи інших нагород й відзнак чорнобильської тематики спостерігається на інтернет-сайтах.

Першою і фактично єдиною масовою чорнобильською нагородою, ще за часів СРСР є нагрудний знак «Учасник ліквідації аварії на ЧАЕС».

Цей знак був затверджений 14 травня 1990 році Державним комітетом СРСР з праці й соціальних питань постановою № 192 «Про затвердження форми посвідчення учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС й зразка нагрудного знаку». [3]

Постанова виникла у зв'язку з Постановою Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС № 325 від 31 березня 1990 року «Про заходи по поліпшення медичного обслуговування й соціального забезпечення осіб, приймаючих участь в роботах з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС» де в пункті 7 зазначають, що особам видається Посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та нагрудний знак. А форма посвідчення та зразок нагрудного знаку затверджується саме Державним комітетом з праці й соціальних питань. [4] Трохи пізніше цю постанову додає ще одна Постанова Ради міністрів УРСР і Української Республіканської Ради професійних спілок № 148 від 02 липня 1990 року «Про заходи щодо поліпшення медичного обслуговування та соціального забезпечення осіб, які брали участь у роботах по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС». [5]

Згідно додатку 2 Постанови Державного комітету праці й соціальних питань № 192 нагрудний знак виробляли з томпаку з обробкою під золото та має форму квадрата розміром 40x40 мм.

На лицевій стороні знака виписаний червоною змалю рівносторонній хрест з шириною сторони 20 мм. По периметру хрест має окантовку товщиною 1 мм під золото. У центрі хреста знаходиться круг діаметром 30 мм, в якому вписана окружність діаметром 20 мм, покрита голубою змалю, у центрі її зображена крапля крові з червоної емалі й проходять через неї

(альфа, бета, гамма) промінні.

По периметру круга, покритого чорною емаллю, виконаний напис «Учасник ліквідації наслідків аварії», в нижчій частині круга на рельєфній пластині з обробкою під золото напис – ЧАЕС.

У місцях перетину сторін хреста зображені рельєфні витікаючі промені з обробкою під золото. Зворотна сторона знаку гладка, матована.

Нагрудний знак за допомогою ушка й овальної ланки поєднується з прямокутною колодкою, виконана з томпаку, з обробкою під золото розміром 30x15 мм, обтягнутою стрічкою червоного кольору з зеленими полосами – 3 мм по краям та жовтою полосою – 1 мм по центру.

Колодка має на зворотному боці булавку для кріплення нагрудного знаку до одягу. [3]

Слід зазначити, що в дуже обмеженому тиражі існує ідентичний нагрудний знак, який вироблений в іншій кольоровій гамі. Так, лицева сторона знаку в усіх її частинах має покриття під золото і тільки периметр круга, покритий чорною емаллю, на якому виконаний напис «Учасник ліквідації наслідків аварії», а в нижчій частині круга на рельєфній пластині з обробкою під золото напис – ЧАЕС є таким же як і в поширеній версії нагрудного знаку.

Нагрудний знак «Учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС» передбачали видати кожному учаснику ліквідації наслідків аварії разом із посвідченням. В листі Державного комітету СРСР з праці й соціальним питанням № 2125-ФК від 04 липня 1990 року дається роз'яснення про порядок застосування в цілому постанови Ради Міністрів СРСР № 325, і зазначається, що розподіл посвідчень та знаків буде робити Міністерство атоменергопром СРСР на підставі заявок міністерств, відомств та Ради міністрів союзних республік. До того ж зазначалося, що посвідчення та знаки знаходяться в процесі виготовлення у зв'язку з обмеженими можливостями виробництва та труднощами з матеріально-технічним забезпеченням, що збільшує строки їх виробництва. [2]

В подальшому ми можемо спостерігати явище, коли посвідчення отримали значна кількість учасників ліквідації аварії на ЧАЕС, а нагрудних знаків на всіх не вистачає і до сьогодні.

Наприкінці існування СРСР на межі 1991-1992 років з'являється окремо, як додаткова, медаль «Учасника ліквідації аварії на ЧАЕС», який не чим не відрізнявся від попереднього, крім іншою колодкою. Вона має назву медаль Умалатова. Але ця нагорода не є державною, а громадською.

Проте, даний нагрудний знак не був єдиним, хоча і найбільш поширеним, у той же час перший знак, у вигляді значку круглої форми в середині якого зображена станція з'являється ще у літку 1986 року, надавався урядовій комісії. Цей пам'ятний значок у своєму посвідченні мав напис за активну участь в роботах з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і надавався від ім'я керівника Управління будівництва № 605, яка проводила роботу по будівництву «Саркафагу» над 4-м реактором станції.

[1, 24]

У цей же час ними створюється ще один пам'ятний знак, який відрізнявся від попереднього, і яким був наприклад нагороджений член урядової комісії, секретар ЦК КПУ Качура Борис Васильович. [7, 103]

Переважає більшість чорнобильських відзнак та знаків створених вже після розвалу СРСР, і насамперед громадськими організаціями чорнобильців, у тому числі й регіональними. Тому, слід приділити увагу у вивченні та уніфікації великої кількості пам'ятних відзнак й нагород учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС на сучасному етапі розвитку незалежної України.

Список використаних джерел:

1. Ларионов Б. Чернобыльская АЭС и фалеристика. // Санкт-Петербургский коллекционер. – 2 (37). -2006. –С. 24-26.
2. Лист Державного комітету СРСР з праці й соціальних питань № 2125-ФК від 4 липня 1990 року. Детальніше див.: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_38228.html
3. Постанова Державного комітету СРСР з праці й соціальних питань №192 від 14 травня 1990 року «Про затвердження форми посвідчення учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС й зразка нагрудного знаку». Детальніше див.: <http://zakon.law7.ru/base29/part4/d29ru4401.htm>
4. Постанова Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС № 325 від 31 березня 1990 року «Про заходи по покращенню медичного обслуговування й соціального забезпечення осіб, приймаючих участь у роботах з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС». Детальніше див.: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss0977.htm>
5. Постанова Ради міністрів УРСР і Української Республіканської Ради професійних спілок № 148 від 02 липня 1990 року «Про заходи щодо поліпшення медичного обслуговування та соціального забезпечення осіб, які брали участь у роботах по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС». Детальніше див.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-90-%D0%BF>
6. Швабский В. Чернобыль – подвиг – предупреждение: история катастрофы в знаках и наградах. Альбом. –М.: Любимая книга, 2011. -109 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Фонд 1, опис 11, справа 2314;

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Брожик Ольга Іванівна

*асистент кафедри педагогіки і методики початкового навчання
факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова
o.brozhik@ukr.net*

Підкреслюючи велику цінність особистості вчителя, яка формує особистість учня, видатний український педагог В. Сухомлинський писав: „Школа – це перш за все вчитель. Особистість учителя є наріжним каменем виховання” [6, с. 20]. Серед низки важливих для педагогічної діяльності якостей, якими має володіти особистість вчителя-гуманіста, він виокремлював такі, як повага та любов до дітей, глибока віра в їхню творчу сутність та добрі починання, доброзичливість, прагнення зрозуміти дитину і вміння поставити себе на її місце, жити її інтересами, вивчати її особистість, прагнути до самоосвіти, глибоких, різнобічних знань, вміння володіти собою, уміння емоційно, чітко та образно говорити, натхненність педагогічною працею, спостережливість, почуття гумору.

Варто наголосити, що особистість учителя у педагогічній діяльності без перебільшень відіграє вирішальну роль, що зумовлює необхідність розвитку та формування у майбутнього учителя початкової школи не лише професійних, а й професійно-особистісних якостей. Це є особливо актуальним у сучасних умовах розвитку системи освіти в Україні у контексті її модернізації згідно з Європейськими освітніми стандартами. Зокрема, професійно значущими якостями для європейського вчителя є впевненість у собі, емоційна врівноваженість, високий рівень самоконтролю, готовність до співпраці, комунікабельність, а також низькі показники депресії, психопатії, неправдивості, іпохондрії. Отже, специфіка фахової діяльності висуває до майбутнього педагога низку певних вимог, що спонукають його до розвитку необхідних та обов'язкових особистісних якостей як професійно значущих.

Перелік вимог до якостей педагога як особистості міститься у так званих педагогічних професіограмах – ідеальних теоретичних моделях педагогічної діяльності. Педагогічні професіограми є системним описом соціально-психологічних вимог до фахівця, визначенням його ідеальних якостей, що є необхідними для здійснення професійної діяльності, розв'язування навчально-виховних завдань у будь-якій педагогічній системі.

Грунтуючись на розроблених в науці положеннях, можна дати визначення професійно значущих якостей особистості вчителя початкової школи. Зокрема, під ними ми пропонуємо вважати характеристики

розумової, емоційно-вольової, моральної сторін особистості, що впливають на продуктивність (успішність) професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи і визначають її індивідуальний стиль.

До особистих якостей вчителів, на думку багатьох авторів, зокрема, В. Андрущенко [1, с. 58], висуваються вимоги, властиві тільки педагогічній діяльності, а саме: вміння виховувати, вчити, слухати, керувати; володіти широким світоглядом, мати висів рівень культури мовлення; керуватись прогностичним підходом, який ґрунтується на тому, що людина володіє здатністю ставати кращою; щира відданість справі служіння своєму народу; здатність співпереживати; висока саморегуляція, вміння діяти у нестандартних ситуаціях.

У складній структурі особистості більшість авторів (Н. Волкова, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.) [2; 3; 4] виокремлюють найзначущі здібності та якості, що відіграють визначальну роль у діяльності вчителя, а саме: організаторські здібності; працьовитість; прагнення до постійного самовдосконалення; культура поведінки і зовнішній вигляд; здібність до прогнозування та передбачення; комунікативність, управлінські якості; мовленнєві вміння і навички; діловитість; кмітливість; поєднання особистих інтересів із суспільними; громадська активність. Щоправда лише у комплексі всі ці властивості можуть гарантувати позитивний результат педагогічної діяльності. У співіснуванні одна з одною, вони створюють одне ціле, формуючи, цим самим, авторитет вчителя, що є важливою умовою ефективної педагогічної діяльності.

У сучасних умовах існує понад 500 класифікацій професійно значущих якостей учителя. Також робляться спроби з'ясувати найсуттєвіші якості з точки зору ефективності педагогічної діяльності. Зокрема, виокремлюють домінантні, периферійні, негативні та професійно недопустимі якості.

Так, за визначенням науковців, домінантні – це ті якості, відсутність яких унеможливує ефективну педагогічну діяльність; периферійними вважають якості, які сприяють успішності педагогічної праці, проте не здійснюють вирішальної ролі в її ефективності; негативні якості ведуть до зниження ефективності педагогічної діяльності, а професійно недопустимі якості призводять до професійної непридатності вчителя [5, с. 99].

Відтак, вчителя початкової школи як фахівця та особистість характеризують:

- відповідність фахового й особистісного потенціалу вимогам професії, прагнення збагачувати педагогічну практику роботи новітніми знаннями, методами та формами роботи;
- висока мотивація до самовдосконалення та особистісного саморозвитку;
- спрямованість на творчість, ініціативність у професійній діяльності;
- активність, чутливість до актуальних проблем практичної роботи, прагнення віднаходити нові резерви розв'язання професіональних проблем і вміння їх ефективно використовувати;

- розвинуте професійне мислення.

Проведений нами аналіз літератури дає підстави констатувати, що науковці виокремлюють три групи професійних особистісних якостей педагога [7, с.11]:

1. Психофізіологічні характеристики, що зумовлюють здібності, необхідні для ефективного здійснення педагогічної діяльності. До них належать психічні процеси (мислення, пам'ять, сприйняття, уява), психічні стани (втома, тривожність, депресія, апатія, стрес), увага як стан свідомості, вольові й емоційні прояви (наполегливість, імпульсивність, стриманість, послідовність).

2. Психологічні якості, якими можна характеризувати вчителя як особистість. До цієї групи якостей належать самокритичність, самоконтроль, самоаналіз, самооцінка власних вчинків, прагнення до самовдосконалення, а також стресостійкість (самонавіювання, фізична тренуваність, вміння керувати власними емоціями). Ці важливі якості дозволяють долати професійні стреси, займатись самоменеджментом, тобто цілеспрямовано та послідовно використовувати ефективні технології та методи саморозвитку, самореалізації творчого потенціалу. Також до важливих особистісних рис педагога можна віднести емоційну врівноваженість, низьку тривожність, послідовність у діях, творче мислення, наполегливість, стриманість, спостережливість, уважність. Педагог має володіти хорошою спостережливістю як здатністю відстежувати тенденції розвитку явищ та процесів за наявності незначних показників та ознак; послідовністю та зрозумілістю, критичністю та гнучкістю, творчим характером та продуктивністю мислення, швидкістю протікання розумових процесів, добре розвинутою вербально-логічною пам'ятю, здатністю до тривалої концентрації уваги та її розподілу. Також в учителя має бути добре розвинена педагогічно спрямована уява, що покликана забезпечувати вміння проектувати знання та вміння молодших школярів, прогнозувати очікувані результати у формуванні необхідних особистісних рис учнів, передбачати виникаючі труднощі та помилки.

3. Психолого-педагогічні якості, що чинять вплив на враження про особисту привабливість. Серед таких якостей: комунікабельність (уміння ефективно контактувати із людьми); емпатійність (здатність до співпереживання); атрактивність (зовнішня особистісна привабливість); красномовність (ораторський хист вміння майстерно, гарно розмовляти.); здатність до самопізнання, відкритість і щирість.

Отже, проведений теоретичний аналіз дозволяє нам виокремити якості, що характеризують особистість учителя початкової школи як суб'єкта педагогічної діяльності: активність, професійно-педагогічна спрямованість, професійно-ціннісні орієнтації, педагогічна креативність, рефлексія, цілепокладання та компетентне розв'язання професійно-педагогічних завдань. Ефективність професійної діяльності вчителя початкової школи залежить не лише від знань і досвіду фахівця, рівня його

підготовленості, а й від комплексу особистісних якостей, характеристик, життєвої позиції та ціннісних орієнтацій, які є базисом для успішного провадження соціально-педагогічної діяльності. З'ясування професійно значущих особистісних якостей майбутнього вчителя початкової школи, його ролі у професійній діяльності надасть йому можливість здійснити самодіагностику на предмет виявлення стану сформованості їх на тому чи іншому етапі професійного становлення, окреслити засоби та перспективи подальшого розвитку позитивних якостей, а також викорінення негативних.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В. Андрущенко, І. Табачук // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 58-59.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене / Н.П. Волкова. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
3. Маркова А.К. Психологія труда учителя / А.К. Маркова. – М. – 1993. – 191 с.
4. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал / Л. М. Митина. – М.: Дело, 1994. – 216 с.
5. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика / Е.И.Рогов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів : книга для вчителя / В.О. Сухомлинський. – К. : „Радянська школа”, 1988. – 304 с.
7. Федоренко М.В. Формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М.В. Федоренко; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 20 с.

ВІЙНА ЯК ЦІННІСТЬ У КОНЦЕПЦІЇ ІТАЛІЙСЬКОГО ФУТУРИЗМУ ФІЛІППО МАРІНЕТТІ

Вернигоренко Ольга Сергіївна
аспірантка Національної Академії
керівних кадрів культури і мистецтв
pozhar_olga@ukr.net

*Науковий керівник –
д. філос. наук, проф. В. А. Сіверс*

Вступ.

«Ми вважаємо, що гіпотеза дружнього злиття народів – застаріла ідея, і ми визнаємо лише одну форму гігієни для світу: війни»[14, с.84-85]. Саме під таким гаслом в 1911 р. вийшла стаття основоположника італійського футуризму Філіппо Марінетті. Навряд чи епатажний маніфестатор на той час усвідомлював всю відповідальність проголошених ним орієнтирів

розвитку людства. Адже через декілька років слова літератора були сприйняті занадто буквально і вдало використані іншою течією, яка мала деструктивний, антигуманістичний характер – італійським фашизмом.

Темі війни у творчій діяльності футуристів, присвячені роботи російських науковців, а саме: В. Шершеневич [12], О. Закржевський [3], В. Перцов [7], І. Маца [6], О. Цехновіцер [11], І. Голомшток [2], К. Бобринська [1] та ін. Питання ставлення митців до війни, а також взаємовпливу футуризму й фашизму висвітлюють у своїх працях Г. Бергхаус [13], Е. Іялонго [16], Е. Гентіле [15], Р. Піккерінг-Яззі [17] та ін.

Методи досліджень.

У нерозривному зв'язку з науковим аналізом майже на всіх етапах дослідження був застосований метод синтезу. Зокрема саме він дозволивоб'єктивно висвітлити ті сторони роботи, які стосувалися формування системи цінностей італійського футуризму. Актуальним для розвідки був порівняльний метод, за допомогою якого співставлялися програмові документи і художні твори представників футуристичних та фашистських організацій.

Результати.

Італія на початку ХХ ст. була переважно аграрною країною. У своєму промисловому розвитку держава продовжувала сильно відставати від багатьох інших. Її індустрія в абсолютних цифрах далеко не досягала рівня промислових країн Європи. Тому перші роки нового століття ознаменувались в Італії небувалим до цього розмахом страйкового руху промисловців, працівників сільського господарства, службовців, селян [4, с.372]. Тож суспільні настрої у цілому характеризувалися загальним невдоволення станом розвитку своєї держави та бажаннями реформ. Прагнучи радикальних змін, італійці хотіли створити сильну державу, яка з легкістю могла б отримати пальму першості на Європейському континенті. Адже самі вони ніколи не забували, що Італія має давню історію і початки її державності відносили до часів могутньої Римської імперії. Дух колишнього імперіалізму тут відчувався у всьому: від традиційного ідеалізованого сприймання образу людини до численної кількості архітектурних пам'яток, які весь Апеннінський півострів ніби перетворили на суцільний «музей» [1, с.6].

Поруч із цим варто зосередити увагу на ще одному соціальному явищі, яке було притаманним для Італії початку ХХ ст. Мова йде про конфлікт цінностей, який виник між двома поколіннями італійців. Передумовами його стали суспільно-політична нестабільність всередині країни, та надмірне нав'язування цінностей попередніх епох одним соціальним суб'єктом іншому (мається на увазі старшим поколінням молодшому).

Зокрема, у зв'язку з цим у зазначений період в Італії, в середовищі літераторів і художників виникають ідеї, які протирічать класичному сприйманню і творенню мистецтва й культури в цілому. Першими, хто висловили своє бачення подальшого розвитку мистецтва, були представники

літературно-мистецького об'єднання футуристів, очолюваних Філіппо Марінетті.

«Слід зауважити, що сама Людина як тотальна сукупність предстанників цього виду на Землі, є суцільною неоднорідністю. В силу цієї неоднорідності для однієї людини цінністю будуть вже створені умови досягнення певної якості існування. Для іншої категорії людей, які теж входять до людської сукупності, провідною метою може бути названий пізнавальний інтерес» [8, с. 173]. Ця теза В. Сіверса, сучасного українського науковця, дослідника цінності як предмета етико-філософського аналізу, дає нам ключ до розуміння особливості сприймання футуристами дійсності. Вони прагнули зображати світ початку ХХ ст., «безперервний розвиток і нескінченний прогрес, як тілесний, так і інтелектуальний» [14, с.84]. Зробити це можна було тільки через пізнання світу: матеріального і духовного.

Теоретик та ідейний натхненник італійських футуристів, Ф. Марінетті у своїх численних маніфестах і статтях пропонував досліджувати і зображати сучасність по-новому, при цьому «розірвати і спалити свої найглибші корені, ті, які посаджені в самісінький розум людини» [14, с.84]. Війну він проголошував найкращим способом «оновити» світ, очистити його пам'ять від традицій і цінностей, які вироблялися століттями, а чи й більше. «А поки що ми підриваємо традиції, як сточені черв'яками мости! Війна? О, так!.. Наша єдина надія, сенс нашого життя і наша єдина воля... Війна! З вами, помираючими занадто повільно і зі всіма мертвими, хто застоїть нам наші шляхи!..» [5, с.111-112].

Ідея війни як цінності у футуристичних концепціях Філіппо Марінетті мала утопічний характер. Адже війна є антицінністю в системі загальнолюдських цінностей. Основою будь-якої війни є зло, яке за своєю суттю деструктивне, це – категорія, що охоплює усе ціннісно-негативне (в практичному відношенні), протилежне щодо блага і добра [9, с.227]. Обрати рух у напрямку зла означає піддати сумнівам існування життя: від окремих особистостей до цілої країни, Землі, Всесвіту. Тому італійці, які на початку ХХ ст. боролися за покращення умов життя, за розвиток своєї країни, апріорі, не могли обрати той вектор розвитку, який би спрямовував їхні зусилля, їхнє існування у напрямок руйнівного, у напрямок зла. Ось, одна з головних причин, чому футуристів ворожо сприймала переважна більшість населення як Італії, так і інших країн.

«В очікуванні війни ми не знаходимо на землі тепер нічого цікавішого, ніж прекрасні і невимушені смерті авіаторів... Блеріо говорив правду, виголошуючи: «Прогресу потрібно ще багато трупів!.. Ми любимо тільки кров, що біжить із артерій. А все інше – боягузтво!» [5, с.86-87]. Такі і подібні вислови, які описують війну і смерть, можна знайти у більшості творів Філіппо Марінетті. Звісно, ми можемо підтримати думку В. Шершеневича, який говорив, що «потрібно пробачати поету будь-яку зухвалість, будь-яку помилку – якби тільки його твір був новим» [12, с.9].

Але варто не забувати й про те, що література – це теж мистецтво, яке в своїй першооснові містить ідеали Прекрасного, й повинно спонукати до споглядання чи уяви, породжувати відчуття гармонії зі світом. Описувані у творах Філіппо Марінетті елементи воєнної дійсності таких бажань не викликають.

Не сприйнятий переважною більшістю населення, Філіппо Марінетті все ж був почутий. Після Першої світової війни літератором і його вченням зацікавився Беніто Муссоліні – очільник італійського фашизму. Муссоліні був політиком, який прагнув відродити Римську імперію. Зрозуміло, що для цього йому варто широкою підтримкою мас. Тим більше представників творчих кіл, які завжди «ближче» до людей і чудово володіють словом, яке є хорошим способом агітації та маніпуляції суспільством. Футуристи, на чолі із Філіппо Марінетті були просто ідеальними супутниками на шляху популяризації фашизму. Власне, головні принципи для своїх доктрин представники нової політичної сили «позичали» саме з футуристичних маніфестів. Проте віднині ідея війни як цінності отримувала вже далеко не мистецьке забарвлення.

Висновки.

«Війна» і «цінність» – два слова, між якими за умови раціонального сприймання навколишньої дійсності, поставити знак рівності – неможливо. Хоча за визначенням «цінність» являється бажаними, а не реальним. Утім війна виходить за межі загальнолюдських цінностей, покликаних згуртовувати суспільство навколо певних ідеалів. Війна ніколи не була ідеалом бажаної реальності. Хоча Філіппо Марінетті, на початку ХХ ст. спробував віднести її на таку вершину. Тому з часом італійський футуризм був поглинутий фашизмом. Футуристичне мистецтво та ідеологія стали частинами того, що так сповідували – війни. Тобто обрана футуристами цінність їх же і знищила.

Література

1. Бобринская Е. А. Футуризм. – М.: «Галарт», 2000. – 192 с.
2. Голомшток И. Тоталитарное искусство. – М.: «Галарт», 1994. – 294, [1] с., [32] л. ил.
3. Закржевский А. Рыцари безумия: (Футуристы). – Киев: тип. АО «Петр Барский в Киеве», 1914. – 163 с.; 17.
4. История Италии. В 3-х т. – Т.2. (Под ред. К. Ф. Мизиано) – М.: «Наука», 1970. – 608 с.
5. Маринетти Ф. Т. Футуризм – СПб.: Кн-во «Прометей» М. И. Михайлова, 1914 – 258 с.
6. Маца И. Искусствовременной Европы. – Москва; Ленинград: Гос. изд-во, 1926. – 148 с.: ил.
7. Перцов В. Литература завтрашнего дня. – Москва: «Федерация», 1929. – 173, [1] с.
8. Сиверс В. Понятие ценности как константы человеческого бытия // Totallogy-XXI. Постнеклассичні дослідження. – 2013. - №29. – С. 168 – 179.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). – К.: Абрис, 2002 – 742 с.
10. Футуризм без маски: Компілятив. Інтродукція. – Москва: Искусство, 1913. – 105

c.; 17.

11. Цехновицер О. Литература и мировая война 1914-1918. – Москва: Гослитиздат, 1938. – 432 с.

12. Шершеневич В. Футуризм без маски. Компильтивная Интродукция. – Москва: Искусство, 1913. – 105 с.

13. Berghaus G. Futurism and politics. Between Anarchist Rebellion and Fascist Reaction, 1909-1944. – Providence and Oxford: Berghahn Books, 1996. – 326 pp.

14. Futurism: An Antology. / Edited by Lawrence Rainey, Christine Poggi, and Laura Wittman/. – Yale University Press, 2009. – 640 p.

15. Gentile E. *The Struggle for Modernity: Nationalism, Futurism, and Fascism*. Foreword by Stanley G. Payne. (Italian and Italian American Studies). – West-port, Conn.: Praeger, 2003. – 201 pp.

16. Ialongo E. Filippo Tommaso Marinetti: The Artist and His Politics. – Rowman & Littlefield: Lanham, MD, 2015. – 330 pp.

17. Pickering-Iazzi R. Politics of the visible. Writing Women, Culture, and *Fascism* – Minneapolis; London: University of Minnesota Press, 1997. – 296 pp.

WYBRANE ASPEKTY KREOWANIA WIZERUNKU POLITYCZNEGO

Gala Paulina

doktorantka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
paulina.gala131@gmail.com

Wstęp

Początki funkcjonowania rynku reklamy mają głębokie korzenie już w starożytnej Grecji, gdy zapowiadacz uliczny nawoływał do kupna towarów biegając ulicami miast [7, s.18]. W XIX wieku na bazarach i targach w ten sposób zachwalano towary. Później przygotowano czytelny dla cudzoziemca i analfabety rysunek. Najpierw umieszczano go na ulotce, potem afiszu. Od tamtej pory reklama ewoluowała, wykorzystując kolejne media – Internet, prasę, radio i telewizję. Warto dodać, że łacińskie *reclamare* oznacza „krzyczyć do kogoś, głośno sprzeciwiać się, odbrzmiwać echem, odbijać się” [7, s.13]. Wyróżniamy kilka typów reklam – towarów i usług, społeczną i polityczną. W każdym z wymienionych przypadków celem jest przekonanie określonej grupy docelowej, że to co oferujemy jest wartościowe. Za twórcę pierwszej teorii dotyczącej perswazji możemy uznać Arystotelesa, który uważał, że skuteczny mówca powinien cechować się dobrym usposobieniem, wzbudzać zaufanie, argumentować racje powołując się na fakty i pobudzając wyobraźnię odbiorcy [8, s.23]. Rozwój retoryki służył zatem nie tylko reklamie handlowej, ale także propagandzie politycznej.

Odnalezione w Pompejach ogłoszenie wyborcze Procliniusa brzmi następująco: „Nasz kandydat jest godnym republikaninem.

Jest skromny, a uczciwość jego nie ulega żadnej wątpliwości. Jest szlachetniejszy, bardziej wspaniałomyślny niż wszyscy inni ludzie. Gdy go obierzecie, będziecie mieli najpiękniejsze igrzyska i chleb najlepszy. Jego młodość stanowi najlepszą rękojmię jego uczciwości. Głosujcie więc na niego. Płaci dobrze. Gdy teraz będziecie głosować za nim, to w przyszłym roku on na was głosować będzie. Proclinius to człowiek szlachetny” [9, s.87].

Postępująca profesjonalizacja i mediatyzacja kampanii wyborczych w XXI wieku prowadzi do koncentrowania działań wyborczych wokół lidera partyjnego lub kandydatów wiodących, z przewagą treści dotyczących wizerunku kandydata [1, s.7]. Wizerunek polityczny jest wyobrażeniem sylwetki politycznej powstającym w świadomości odbiorców: „Wizerunek (łacińskie imago) oznacza wzór, pierwowzór, wyobrażenie, urojenie, marzenie senne. Wizerunek to zespół informacji na temat osoby, instytucji, firmy, lub innego podmiotu, czyli to co inni o nas myślą, co inni o nas sądzą, co inni o nas wiedzą i sądzą, że wiedzą [...] Na ogół chcielibyśmy, aby ten obraz był pozytywny lub jak najbardziej odpowiadał rzeczywistości, czyli bardziej lub mniej świadomie próbujemy mieć wpływ na nasz wizerunek, bardziej lub mniej świadomie ten wizerunek kreujemy” [2, s.17]. Albert Mehrabian, jeden z pionierów badań nad mową ciała w latach pięćdziesiątych, odkrył że na odbiór danej osoby w 55 proc. składa się wygląd, w 38 proc. barwa głosu, a zaledwie w 7 proc. treść przekazu [4, s.487-488].

Przed wynalezieniem radia ludzie komunikowali się ze sobą używając listów, gazet i książek. Dzięki temu mniej atrakcyjni politycy i kiepscy mówcy, tacy jak Abraham Lincoln, mogli odnieść sukces używając słowa pisanego. Epoka radia sprzyjała dobrym mówcom, takim jak Winston Churchill: „Potrafił on pięknie przemawiać, ale trudno by mu było osiągnąć podobny sukces dzisiaj, w czasach, kiedy króluje przekaz wizualny. Dzisiejsi politycy doskonale rozumieją, jak ważne są wizerunek i wygląd, a większość działaczy sceny politycznej wyższego szczebla ma własnych doradców do spraw mowy ciała, którzy pomagają im sprawić wrażenie szczyrych, troszczących się o obywateli, uczciwych ludzi, szczególnie jeśli w rzeczywistości tacy nie są” [5, s.29]. Jeszcze do połowy lat 60. prym wiodła strategia polegająca na wielokrotnym powtarzaniu tych samych treści w myśl zasady, że kłamstwo powtórzone wiele razy, staje się prawdą. Później zaczęły dominować reklamy o charakterze emocjonalnym, nastawione głównie na kreowanie wizerunku polityków [6, s. 207].

Praca porusza zagadnienia kreowania wizerunku politycznego, wykorzystywania wybranych technik manipulacyjnych i perswazyjnych podczas kampanii w celu odniesienia sukcesu wyborczego. Artykuł ma poruszyć wybrane aspekty wizerunkowe, bez których sukces współczesnego polityka nie byłby możliwy.

Aspekty wizerunkowe

Transformacja systemów medialnych doprowadziła do wszechobecności

mediów w wielu dziedzinach życia – również polityce. Masowe środki komunikowania wymusiły zmianę zachowań politycznych [14, s.28-30]. Dziś osoba publiczna musi kontrolować każdy ruch w pracy, ale też poza nią.

Specjaliści od wizerunku dbają zatem o każdy szczegół – politycy mają zajęcia z emisji głosu, mowy ciała i coraz lepiej się ubierają. Wszystko po to, by zyskać przychylność wyborców. Wiedzą, że nawet najmniejszy błąd może kosztować wiele – na przykład zbyt krótka sukienka, którą według mediów, nosiła kandydatka na Prezydenta RP w 2015 r. Magdalena Ogórek. W jednym z popularnych tabloidów napisano: „W halce po władzę. Co włoży, gdy wygra wybory i będzie zwierzchnikiem sił zbrojnych?”. Styliści wymieniają także jej inne modowe wpadki: dekolty i brak rajstop. Stroje należy wybierać z dbałością o każdy detal.

Warto wspomnieć, że zgodnie z zasadami *savoir-vivre*, synonimem męskiej elegancji podczas spotkań dyplomatycznych jest garnitur - powoli odchodzi się od fraka bądź smokingu. Natomiast suknia wizytowa kobiety powinna mieć rękawy i niewielki dekolt, ma sięgać nieco powyżej lub poniżej kolan [15, s.119-120, 138].

Do najczęstszych błędów wizerunkowych związanych ze strojem należą: tatuaże, tupeciki, pogniecione koszule, kolorowe skarpetki, źle dobrany i zawiązany krawat, wieczorowe stroje noszone w ciągu dnia, znoszone i brudne buty, zniszczone obcasy, rząd ołówków lub długopisów w górnej kieszeni, łupież na kołnierzyku, odsłonięte części kobiecego ciała, niedbała fryzura, łuszczący się lakier na paznokciach i zbyt intensywny zapach perfum [16, s.181-182].

Dobrym przykładem człowieka, który zmienił swój polityczny image był lider jednej z polskich partii - Andrzej Lepper. Za sprawą znanego w Polsce specjalisty od wizerunku - Piotra Tymochowicza został sprawnym mówcą w dobrze skrojonym garniturze i drogich butach. Nie da się ukryć, że z profesjonalnych porad korzysta coraz więcej osób: „W sztabach wyborczych zatrudnione są całe rzesze specjalistów w dziedzinie propagandy politycznej, socjologii i psychologii społecznej. Analizują oni niemal bez przerwy szanse swojego kandydata, obserwują reakcje społeczeństwa, sugerują strategię odpowiadania na trudne pytania dziennikarzy. Specjalistów tych interesują, rzecz jasna, tak zwane obiektywne wyznaczniki szans sukcesu wyborczego. Na przykład, czy większe szanse ma polityk bardzo bogaty, czy nieco mniej zamożny? Pochodzący z dużego czy małego miasta, z południa czy z północy, ze wschodnich czy zachodnich stanów? Protestant czy katolik?” [6, s.211]. Występy polityczne są planowane z największą skrupulatnością. Podczas polskiej kampanii prezydenckiej w 2015 r., za ubiegającym się o reelekcję Bronisławem Komorowskim, stała suflerka podpowiadająca mu przytulenie niepełnosprawnego rozmówcy. Jego kontrkandydatowi pocałowanie żony doradzała szefowa jego kampanii.

Jedna ze znanych reguł psychologicznych dowodzi, że osobie atrakcyjnej fizycznie przypisujemy inne pozytywne cechy [10, s.411-412]. Wszystko to dzieje się w myśl stereotypu „to, co jest piękne, jest i dobre”. Dlatego też,

zdjęcia publikowane w czasie kampanii w mediach, na billboardach i plakatach są bardzo ważne. Im lepiej wygląda kandydat, tym ma większe szanse na wymarzone stanowisko. Nie bez powodu politycy chętnie poddają się operacjom plastycznym.

Co ciekawe, wzrost kandydata może mieć wpływ na zwycięstwo wyborcze. Badania dowodzą, że wysokim mężczyznom przypisuje się cechy osobowości, które są pożądane u męża stanu – charyzmę, silną osobowość [6, s.213]. To dlatego nieprzerwanie w latach 1900-1968 wyższy kandydat na stanowisko prezydenta Stanów Zjednoczonych wygrywał wybory. Dowodzi temu teoria Stewarda McCanna, który szczegółowo przeanalizował dane od 1824 do 1992 roku - Richard Nixon był pierwszym w XX wieku, który mimo niższego wzrostu, pokonał kontrkandydata. Historycy uważają, że wysocy prezydenci, tacy jak szesnasty prezydent Stanów Zjednoczonych Abraham Lincoln, częściej stawiali się znaczącymi przywódcami [10, s.667]. Z paradoksalnej zależności zdają sobie sprawę Europejczycy - Silvio Berlusconi mierzący zaledwie 165 cm wzrostu nosi buty na podwójnych obcasach. Co więcej, żaden wyższy od niego dziennikarz nie mógłby przeprowadzić z nim wywiadu telewizyjnego [9, s.90]. Wniosek jest jeden – polityk nie powinien publikować zdjęć z osobami wyższymi od siebie i wybierać odpowiednie ujęcia.

Jak dowodzą badania, również moralność kandydata wygrywa z kompetencjami merytorycznymi. Kategorie moralne są zatem istotniejsze dla wyborcy niż zakres jego wiedzy i profesjonalizm [6, s.212]. Skandale w życiu prywatnym, rozwody, czy oskarżenia działają niekorzystnie. Co więcej, samoplotka lub podejrzenie popełnienia niedopuszczalnych czynów pogarsza ogólną opinię o polityku. Jak wykazują badania, dzieje się to niezależnie od tego czy publikacja pochodziła z prasy uznawanej powszechnie za rzetelną, czy też brukową [6, s.212]. Nieskazitelnosc w każdym wymiarze jest cechą pożądaną u osób pełniących lub chcących pełnić funkcje publiczne. Wyjątkiem okazać się mogą osoby, które wcześniej zyskały przychylnosc odbiorców – Bill Clinton w czasie kampanii grał na saksofonie i pojawił się w programie MTV. Jak pisze Dariusz Doliński: „Być może taki właśnie obraz złagodził skutki późniejszego skandalu z Moniką Lewinsky. W końcu prezydentowi, który byłby ideałem z wyższych sfer, coś takiego nie mogłoby się przydarzyć” [6, s.215].

Lubimy ludzi podobnych do nas samych - o tym każdy polityk wie, a przynajmniej wiedzieć powinien. Podobienstwo jest podstawowym determinantem atrakcyjności interpersonalnej: „Ludzie, którzy są podobni do nas, dostarczają społecznego wsparcia dla naszych własnych cech i wierzeń – innymi słowy, potwierdzają nasze przekonanie, że mamy rację. Świadomość, że nie jest się osamotnionym, działa uspokajająco, a to sprawia, że lubimy tych, którzy się z nami zgadzają” [10, s.418-419].

Dlatego właśnie wielu polityków zaznacza, że boryka się z takimi problemami, jak reszta społeczeństwa. Podczas wyborów prezydenckich w Polsce z 2015 r. szefowa sztabu Andrzeja Dudy powiedziała: „Wybierzcie człowieka, który staje przed wami

i mówi – jestem taki sam jak Wy”. Barack Obama zamawiający kanapkę w barze nie płaci za nią studolarówką, ale jak zwykły Amerykanin drobnymi. Przygotowanie arcyprostego spektaklu wymaga dziś specyficznej wiedzy i doświadczenia, dobrego scenariusza, zbudowania osi przekazu, stopniowego napięcia, zaplanowania opowieści [1, s. 173].

Do kampanii umiejętnie wplatanie są informacje o rodzinie i dzieciach, co ma za zadanie ocieplać wizerunek, a także zbliżać kandydata do wyborców. Kształtowanie postaw poprzez odwoływanie się do emocji jest swoistym przykładem warunkowania klasycznego w psychologii społecznej [10, s.348-350]. Innymi słowy, chodzi o wzbudzanie pozytywnych emocji prezentując określony produkt. Fotografowanie się w towarzystwie dzieci zwiększa poparcie społeczne, bo dzieci kojarzą się z czymś przyjemnym. Doliński pisze o schemacie dziecięcości: „kilkumiesięczne dziecko budzi u większości dorosłych uczucie tliwości i rozczulenia oraz nieodpartą chęć by je przytulić i pogłaskać” [6, s.153].

Spoty wyborcze pełne są wzruszających scen, a ponieważ najbardziej lubiane są dzieci małe i ładnie wyglądające [6, s.132], niektórzy politycy korzystają z pomocy aktorów. Dzięki temu kreują obraz idealnej rodziny. Potomstwo jest włączane do kampanii tak zarówno na szczeblu krajowym, jak i samorządowym. Dzieci i wnuki byłego prezydenta Polski Bronisława Komorowskiego wspierały ojca ubiegającego się o reelekcję w 2015 roku.

Politycy bardzo często, aby kreować swój wizerunek sięgają po manipulację polityczną, z którą związanych jest kilka psychologicznych reguł. Wśród nich znajdują się między innymi efekt aureoli, bumerangu, diabelski, Krugera-Dunninga, odbitego blasku, czy Ottingera. Angielski filozof Henry St. John Bolingbroke słusznie zauważył, że: ”Masy kierują się emocjami, instynktem, a sukces odnosi manipulacja pobudzająca te właśnie uczucia. Kampania oparta wyłącznie na racjonalnym tłumaczeniu może mieć wpływ jedynie na niewielką grupę ludzi już wcześniej zainteresowanych określonym tematem. Dlatego manipulacja (czasami określana jako propaganda) jest główną metodą działań socjotechnicznych używanych w walce o głosy wyborców” [11, s.45].

Politycyniezwyczajestokorzystajązregulypotrząskautorytetdefiniowanej przez Cialdiniego jako uleganie prestiżowi osób, grup, bądź instytucji społecznych w związku z cenionymi w społeczeństwie wartościami (autorytetów formalnych wynikających z władzy, nieformalnych - wynikających z uznania dla stanowiska lub funkcji, a także emocjonalnych – wynikających z uczuć) [11, s.38]. Michał Gajlewicz nazywa tę regułę świadectwem autorytetu, czyli odwoływaniem się do osób cieszących się uznaniem, aby podnieść prestiż głoszonej idei [11, s. 40]. Opisywana technika jest także nazywana „efektem odbitego blasku”. Hillary Clinton podczas kampanii prezydenckiej w listopadzie 2016 roku wspierały autorytety formalne takie jak Michelle i Barack Obamowie, Bill Clinton, senatorowie Tim Kaine, Bernie Sanders i Elizabeth Warren. Hillary Clinton posłużyła się autorytetami nieformalnymi takimi jak aktorka Salma Hayek, piosenkarka Beyonce, muzyk i producent

muzyczny Pharrell Williams i raper Jay-Z. Beyonce na wspólnej fotografii z kandydatką demokratów ma na sobie koszulkę ze sztandarowym hasłem używanym podczas kampanii „I'm with her” (Jestem z nią).

Kolejnym częstosłuszanym zabiegami psychologicznymi podczas kampanii jest manipulacja dyskredytacyjna – broń wymierzona w rywala w celu odebrania mu poparcia społecznego. Może przybrać charakter deformacji wizerunku przeciwnika, zakwestionowania jego atrakcyjności, podważania autorytetu i wiarygodności. Za przykład można uznać plotki dotyczące liderów Partii Demokratycznej, które w latach 70. ubiegłego wieku rozpowszechniali republikanie. Według analityków pomogły Richardowi Nixonowi objąć prezydenturę.

Kandydatka Partii Demokratycznej Hillary Clinton w 2016 r. chętnie korzystała z manipulacji dyskredytacyjnej wobec kontrkandydata. Jedną z grafik, opublikowanych na portalu społecznościowym dzień przed amerykańskimi wyborami, przedstawiającą Donalda Trumpa opisano: „Przyjaciele nie pozwolą przyjaciołom zagłosować na Trumpa” (Friends don't let friends vote for Trump). Co więcej, Hillary Clinton opisała grafikę: „Podziel się tym jeśli znasz kogoś kto potrzebuje to zobaczyć” (Share this if you know someone who needs to see it). Również tego dnia opublikowała wzruszający film opowiadający historię ojca, który stracił syna wyznania muzułmańskiego walczącego w Iraku. Ojciec zadaje retoryczne pytanie Donaldowi Trumpowi, czy dla jego syna znajdzie się miejsce w jego Ameryce: Mój syn Humayun Khan był kapitanem. Miał 27 lat i był amerykańskim muzułmaninem. Chcę zapytać Pana Trumpa: Czy mój syn ma miejsce w twojej Ameryce?” (My son was Captain Humayun Khan. He was 27 years old and he was a Muslim American. I want to ask Mr. Trump: would my son have a place in your America?). Krótki film odwołuje się do programowych założeń Donalda Trumpa, który wielokrotnie negatywnie wypowiadał się o muzułmanach. Hillary Clinton często wykorzystywała zachowania kandydata Republikanów na swoją korzyść: „Trump oparł swoją kampanię przeciwko latynosom i imigrantom” (Trump baso su campana en atacar a latinos e inmigrantes), „Jesteśmy lepsi od nietolerancji, strachu i nienawiści” (Somos mejores que la intolerancia, el miedo y el odio). Krytykowała także stosunek kandydata Partii Republikańskiej do kobiet.

Z kolei, ciekawym wydaje się efekt Ottingera, oznaczającym tworzenie wizerunku wyimaginowanego – kandydatowi przypisuje się cechy, których nie posiada. Richard Ottinger w 1970 roku ubiegał się o stanowisko senatora Stanów Zjednoczonych: „Specjaliści od wizerunku stworzyli w mediach jego sylwetkę jako energicznego mówcę, doskonałego organizatora i świetnego polityka – osoby godnej bycia mężem stanu. Jednak podczas spotkań na żywo z kontrkandydatami i samymi wyborcami okazało się, że R.L Ottinger w rzeczywistości nie jest zbyt pewny siebie, apatyczny i w dodatku słabo radzi sobie z wystąpieniami publicznymi. W rezultacie rywalizację o miejsce w senacie przegrał” [11, s.43-44]. Analogicznym do efektu Ottingera jest efekt Muskie'go – senator Muskie w 1972 r. był uznawany za faworyta nominacji prezydenckiej z ramienia Partii Demokratycznej. Nie otrzymał nominacji,

ponieważ uronił łzę na jednym z wieców wyborczych, kiedy zapytano go o żonę. Brak odporności psychicznej uznano za cechę niepożądaną u głowy państwa [11, s. 44].

Zakończenie

Zgodnie z zasadami starożytnej retoryki w każdej mowie należało mieć na uwadze trzy sprawy: podobać się, nauczyć i wzruszyć. Tylko osiągając te trzy skutki można według Cyserona liczyć na przekonanie słuchaczy [12, s. 15]. Współcześnie aby osiągnąć sukces, aktorzy polityczni potrzebują legitymizacji wyborczej oraz katodycznej - osiągananej dzięki dobrej prezencji w mediach. Sam Giovanni Sartori zauważył, że człowiek porzucił myślenie abstrakcyjne na rzecz biernego przyswajania obrazów dostarczanych przez media [13, s.15-30]. W dobie dynamicznego rozwoju nowych mediów, pojawiło się zjawisko określane infotainmentem - merytoryczne zagadnienia i treści programów wyborczych stają się jedynie tłem dla przekazów naszpikowanych emocjami, które mają przede wszystkim, dostarczać rozrywki. Mamy do czynienia z ideologizacją oferty politycznej – odwołaniami do wartości uproszczonych, prowadzającymi się jedynie do pewnej etykiety aksjologicznej, budzącymi powierzchnowe skojarzenia z ofertą polityczną [1, s.9]. Oprócz argumentów, liczy się język niewerbalny: strój, charakterystyka, parajęzyk, proksemika, kinezjetyka, chronemika. Wymienione elementy są oceniane, akceptowane, krytykowane albo odrzucane [3, s.195-223]. Politycy zdają sobie sprawę, że odniesienie sukcesu wyborczego nie jest możliwe bez starannie przygotowanej kampanii wizerunkowej. Sympatię wyborców można zyskać dzięki podkreślaniu podobieństw, starannemu ubiorowi, afiszowaniu się rodziną, moralnej postawie, nie pokazywaniu się w towarzystwie wyższych kontrkandydatów, fotografowaniu się z autorytetami, czy nawet dyskredytowaniu kontrkandydata.

LITERATURA

1. M. Koleczyński, Współczesne kampanie wyborcze w Polsce. Koncepcje, dylematy i praktyka komunikowania politycznego, Katowice: Wydawnictwo Gnome. – 2013. - 173 cc.
2. G. Białopiotrowicz, Kreowanie wizerunku w biznesie i polityce, Warszawa: Wydawnictwo Poltext. -2009. – 272 cc.
3. D. Graber, Handbook of Political Communication, Beverly Hills: Sage Publications. – 1981. – 732 cc.
4. A. Antoszewski R. Herbut, Leksykon politologii, Warszawa: Wydawnictwo Alta 2. – 1999. – 568 cc.
5. A. Pease, Mowa ciała, Poznań: Rebis. – 2014. – 456 cc.
6. D. Doliński, Psychologiczne mechanizmy reklamy, Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. – 2003. – 233 cc.
7. E. Szczęsna, Poetyka reklamy, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. -2001. – 236 cc.
8. M. Frania, Edukacja medialna a reklama, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. -2013. -194 cc.
9. S. Michalczyk, D.Krawczyk, Oblicza mediów lokalnych i regionalnych, Mikołów: Instytut Mikołowski. – 2016. – 200 cc.

10. E. Aronson, T.D.Wilson, R.M. Akert, Psychologia społeczna. Serce i umysł, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo. – 1994. – 736 cc.
11. W.K. Szalkiewicz, Praktyki manipulacyjne w polskich kampaniach wyborczych, Kraków-Warszawa: edu-Libri. -2014. - 287 cc.
12. S. Kwiatkowski, Słowo i emocje w propagandzie, Warszawa: Książka i Wiedza. -1974. – 267 s.
13. G. Sartori, Homo videns. Telewizja i postmyślenie, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. -2007. -132 s.
14. B. Dobek-Ostrowska, Transformacja systemów medialnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej po 1989 roku, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. -2002. – 239 s.
15. P. Kuspys, Savoir-vivre. Sztuka dyplomacji i dobrego tonu, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka. – 2012. – 204 s.
16. A. Bortnowski, Współczesny protokół dyplomatyczny. Savoir-vivre i ceremonial w praktyce, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. -2010. – 414 s.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР ВІДНОСИН ФРН ТА УКРАЇНИ

Гондюл Олександра Дмитрівна
студентка V курсу спеціальності «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Київського університету імені Бориса Грінченка
odHondiul.is13@kubg.edu.ua

Науковий керівник –
канд. іст. наук, Н.В. Баранова

Будування відносин України та ФРН розпочалось ще навіть до розпаду Радянського Союзу і проголошення незалежності України. Більш того, саме ФРН була першою державою серед Західної Європи, чие генеральне консульство почало свою діяльність в 1989 році в Києві.

ФРН – це один з найближчих сусідів для України, що входить в Європейський Союз. Також, Україна є важливим партнером ФРН в Східній Європі. ФРН надає допомогу Україні і є дуже перспективним партнером в торгівлі.

25 років тому, 17 січня 1992 року, ФРН та Україна встановили між собою дипломатичні відносини. 7 лютого 1992 року було відкрите посольство ФРН в Україні. Пізніше в березні 1992 року відбулося відкриття українського посольства в Бонні. І ще тоді Ріхард фон Вайццеккер, президент Німеччини на той час, зауважив, що на порядку денному стоїть питання про майбутнє оформлення відносин між Європейським Союзом і Україною. Нині, 25 років по тому, ясно, що Україна є частиною Європи не тільки в

географічному плані. Народ України та ФРН об'єднують спільні цінності. Українці прагнуть до демократії і правової держави, до волі і потужного державного правління. Звичайно, мета України – надалі наблизитись до європейських і євроатлантичних структур [6, с. 23-25].

ФРН підтримуватиме Україну і надалі. Угода про асоціацію і вільну торгівлю з Європейським Союзом є важливим етапом для реформ і модернізації. Співпраця між ФРН і Україною стало більш потужним також на економічному, культурному і громадському рівнях. Нині можна помітити партнерство і дружбу між ФРН та Україною, інтенсивність яких 25 років тому неможливо було уявити, хіба що мріяти про це.

Зараз Берлін займає значне місце у зовнішньополітичному житті країни. Зокрема, Німеччина увійшла до складу «Нормандської четвірки», за участю лідерів України, Німеччини, Франції та Росії, яка покликана знайти шляхи врегулювання ситуації на Донбасі. Надзвичайний і Повноважний посол Німеччини в Україні Ернст Райхель підтвердив своє бажання як можна скоріше дійти реалізації «Мінських угод». І незважаючи на його скандальну заяву в лютому 2017 року про вибори на Донбасі в присутності російських військ, він все ж потім пояснив, що говорив про створення необхідних умов для проведення виборів на Донбасі, коли припускав, що вибори на окупованій частині Донецької та Луганської областей можуть відбутися в присутності там російської армії. Адже ФРН як особисто, так і в рамках «Нормандської четвірки» справді намагається за допомогою різних інструментів врегулювати ситуацію на Сході України [4].

7 лютого ФРН 2017 року відзначило 25 років існування посольства Німеччини в Україні. Надзвичайний і Повноважний посол Німеччини в Україні Ернст Райхель стверджує: «Якщо порівнювати ті часи з нинішніми, то, поза всяким сумнівом, ми бачимо значне покращення і розширення відносин. При всьому значенні великих політичних питань не варто недооцінювати того величезного обсягу економічних і культурних зв'язків між нашими країнами» [1].

Інтереси ФРН щодо України полягають в припиненні конфлікту на Сході України, стримуванні погіршення соціально-економічної ситуації, проведенні реформ в Україні, а також в підтримці її щодо євроінтеграції. Важливо зазначити, що для України по відношенню до ФРН є дуже важливою економічна сфера, а ФРН більше зацікавлена в питаннях реформ і безпеки.

Відмінності в поглядах простежуються в питаннях щодо вступу України в НАТО. ФРН вважає, що це тільки погіршить політичне становище України. Більш того, 57% німців проти вступу України в НАТО, в той же час, наприклад, 55% французів підтримують вступ [7, с. 178-180].

Тому державам потрібно розбудовувати новий рівень співпраці в сфері оборони та безпеки. Обидві держави зараз прикладають дуже багато зусиль для вдосконалення державних механізмів безпеки, тому обмін досвідом міг би бути край важливим кроком [13].

Для покращення діалогу з ФРН опорою може стати молодь. Цьому сприяє DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst). DAAD є найбільшою в світі організацією для міжнародного обміну студентів та науковців. Її діяльність виходить далеко за рамки просто присудження грантів і стипендій. DAAD підтримує інтернаціоналізацію німецьких університетів, сприяє німецьким дослідженням і вивченню німецької мови за кордоном, надає допомогу країнам, що розвиваються в створенні ефективних університетів і консультує осіб, які приймають рішення з питань культури, освіти і політики в галузі розвитку [3].

Бюджет DAAD для академічного обміну з Україною складає більше 6 млн. євро. Більш того, за кошти DAAD в деяких в українських університетах викладають німецьку мову та літературу більше 15 німецьких викладачів [1].

Також співпраця розвивається в рамках функціонування Goethe-Institut (Гете-Інститут). Це культурний центр ФРН, що має свою діяльність в усьому світі. Він сприяє покращенню знання німецької мови та підтримує культурну співпрацю. Гете-Інститут є партнером громадських і культурних організацій, земель ФРН, підприємств. Інститут працює на свою відповідальність і є політично незалежним [5].

Досить цікавими є і інші програми стипендій та обмінів. Наприклад, програма HLER (High Level Experts Programme). Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини щороку запрошує молодих співробітників державних установ України пройти стажування у Берліні. Всі учасники отримують загальну суму на транспортні витрати, а також добові гроші та безкоштовне помешкання в Берліні [1].

Досить перспективним кроком у вдосконаленні відносин ФРН та України стало оголошення нового навчального 2017-2018 року – Роком німецької мови. Так само і в Німеччині, 2017-2018 навчальний рік стане Роком української мови.

На сьогоднішній день, німецька мова є однією з найпопулярніших, адже нею розмовляє більше 90 мільйонів людей. В Україні аж 750 тис. людей вивчають німецьку. Більш того, як стверджує директор Гете-Інституту в Україні Беате Келер, Україна є 5 країною в світі за кількістю людей, що вивчають німецьку мову. Впродовж 2017-2018, німецька мова стане основою для вдосконалення культурних та освітніх відносин і поширення європейських цінностей. Рішення про проведення Німецько-українського року було на честь 25-річчя дипломатичних відносин і для тіснішої співпраці. Відкриттям Року мови буде фестиваль в Києві під відкритим небом на початку вересня 2017 року [2].

В цей рік буде дуже багато різноманітних подій, серед яких семінари, майстер-класи, літні табори, онлайн-курси, музичні тури німецьких молодих гуртів, конференції. А завершить його великий Освітній конгрес, що пройде в липні 2018 року [2]. Девізом Українсько-німецького року є слова «Зроби наступний крок!». І цей рік може підвищити рівень відносин

ФРН з Україною в багатьох сферах.

Отже, відносини ФРН та України з кожним роком все більше розвиваються в різних сферах. Більш того, держави усвідомлюють, що після 25 років дипломатичних відносин, потрібно шукати все нові шляхи та ідеї до розширення цих відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Веб-сайт Посольства ФРН в Україні. – Режим доступу: <http://www.kiew.diplo.de/>
2. Українсько-німецький рік мов 2017/2018 [Електронний ресурс], – 2017. – Режим доступу: <http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/06/DeuUkrSprachenjahr/DeuUkrSprachenjahr.html>
3. DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>
4. Deutsche Welle. URL: <http://www.dw.com/de/themen/s-9077>
5. Goethe-Institut. URL: <https://www.goethe.de/>
6. Sarrazin M. 'Die Ukraine-Krise: EU Perspektive und Transformationsagenda zum Erhalt der europäischen Friedensordnung' / M. Sarrazin / Journal of International Peace and Organization, vol. 89, no. 1-2, – 2014. – pp. 23-29.
7. Simón L. Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security: The EU-NATO Conundrum / L. Simón / Palgrave Macmillan, Basingstoke, – 2013. – pp. 178-180.

СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ПРОЕКТ «ВІЧНОГО МИРУ»: МОЖЛИВІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЧИ ЛІБЕРАЛЬНА УТОПІЯ

Городницький Андрій Володимирович
аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О.М.Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету
andgorodny@ukr.net

Науковий керівник –
к. філос. наук, доц. Н.В. Чехун

Історичний фаст-фуд небезпечний для інтелектуального здоров'я.
<...> Зрештою, диверсифікація, тобто – урізноманітнення джерел
знань про минуле, разом із критичним мисленням є базовими умовами
подолання всіх міфів...
Війна і міф. Невідома Друга світова [1, с. 12].

Становище сучасної Європи в змінюваному глобальному устрої
потребує звернення до проблем, які постійно проговорюються в публічному
медіа-просторі: права людини і соціальна справедливість, європейський
етос та імперіалізм, постколоніальна політика і національна гідність,

міжнародне і публічне право, і – на жаль – ісламський фундаменталізм і тероризм, війни і тоталітаризм. Ми прагнемо у нашій розвідці поставити питання щодо можливості реактуалізації статей договору «про вічний мир між державами» (І. Кант) [3] в соціально-філософському і політичному дискурсах ХХІ ст., а також показати потребу «перевідкриття» модерного проєкту суспільного договору у річищі сучасних соціальних потрясінь в Україні і світі. Адже ліберальний концепт І.Канта про «вічний мир» є необхідною передумовою «всезагального бажання людей жити в правовому устрої за принципами свободи» [3, с. 23]. Дана заява, безсумнівно, актуальна і нині, тож аналіз вихідних маркерів-характеристик громадянського суспільства та різні теорії його реалізації є важливими для критично мислячої людини як суб'єкта права і соціально відповідального громадянина демократичної держави.

На наш погляд, основні проблеми сучасного глобалізованого соціуму в цілому і України зокрема, полягають, передусім у порушенні прав і свобод людини; принципів неможливості егалітаризму (у сенсі «рівності усіх громадян»); обмеженості і дискусійності поняття «громадянського устрою в кожній державі» та фактичній неможливості належної його реалізації; послабленні впливу поняття «міжнародного права», «союзу миру» та проблемі співставлення його з актуальними регіональними поняттями свободи; сучасному постколоніальному етосі кризь призму модерного «насилля колоністів» (І.Кант) і його наслідках для світової спільноти тощо. «Хто сказав, що демократія завжди має вигравати?» – таке провокаційне питання подибуємо у статті М. Мазовера [4, с. 401].

На нашу думку, для того, щоб пояснити потребу у зверненні до всіх вище зазначених проблем, необхідно згадати також і заангажований погляд на Європу як «розсадник тоталітарних ідеологій». Відомо, що багато вчених визнавали за диктатурами середини ХХ ст. щось особливе: так, у Третьюму райху та в Радянському Союзі режими відверто прагнули формувати індивідів, так само, як державу, втручати у сферу приватного життя, атомізувати суспільство та покінути з його автономією, водночас централізуючи владу. Це були феномени новочасної масової політики, не пов'язані прямо з деспотіями попередніх епох. Деякі, на думку М. Мазовера, «вбачають інтелектуальні витоки тоталітаризму у Просвітництві, зокрема, у вченні Руссо про загальну волю, та в певній мутації демократичних практик» [4, с. 402]. Територія ж лібералізму протиставлялася багатьма мислителями і фашизму, і комунізму. Саме з цих позицій Джордж Орвел написав роман «1984», а Ханна Арендт – «Походження тоталітаризму». То чи справді між тоталітарними державами немає жодної різниці?

«Виникнення поняття «Європа» в дипломатичній свідомості ХІХ ст. мало важливий аспект: воно асоціювалося з ідеєю збереження миру на континенті шляхом забезпечення рівноваги між державами. Тоді Європа стояла перед тим самим викликом, який побачив Кант: як забезпечити мир у роздрібненому світі?» [4, с. 390]. Тож один з варіантів європейського

підходу до історії стосується саме ліберального підходу, який, на думку М. Мазовера, постулює тезу, що «історія Європи – це історія свободи» [Там само, с. 394]. Між тим, як відомо з філософії історії, самовпевненість лібералізму ХІХ ст. похитнулася навіть у Британії з приходом до влади Муссоліні та Гітлера, а свідомість тогочасних інтелектуалів заповнило слово «тоталітаризм». Це похмуро, але неусувне з процесу історії світового соціуму поняття, «виникає як зойк засмученого та стурбованого ліберала, який прагне підтвердити цінності свободи та наново визначити природу сучасної йому політичної боротьби» [4, с. 395].

Звернімося і до аналізу вищезазначених колізій, здійсненого професором міжнародної політики Вільного університету Брюсселя Йонатаном Голслахом, який пропонує власне бачення тих актуальних питань, перед якими постала Європа у ХХІ ст. Насамперед йдеться про питання: як втримати країни у Євросоюзі; чому Європа – вже не лідер у багатьох галузях економіки; яке рішення проблеми біженців оптимальне для розвитку європейської спільноти; чи справді Китай очолить економічні перегони; яким є потенціал країн Африки; чому ісламісти активізувалися останніми роками тощо [див. : 2]. При цьому мислитель бачить Європу ХХІ ст. як «присмерк», зазначаючи: «чи є місце для слабкої Європи в цьому неспокійному азійському сторіччі? Як вона зможе вижити в цьому новому змаганні за процвітання і владу?» [2, с. 8]. Так, «криза єврозони стерла ту скромну повагу, яку ми мали колись. У результаті кожне повернення до Європи ставало тривожним зіткненням із бюрократичною летаргією та незнанням того, як змінився світ. <...> Європейський проект, здається, став перешкодою, заважаючи динамічним країнам збільшити свою могутність, а решті країн докласти ревніших зусиль, щоб вибратися зі скрутної ситуації» [Там само, с. 9]. Мислитель заявляє: «У своєму трактаті я кидаю виклик затягим хибним уявленням, якими оперують політики та їхні суфлери, прагнучи, щоб їхнє суто цинічне ставлення до Європи видавалося свідченням стратегічної сміливості і турботи про державні інтереси. Але опортунізму і наслідок нездатності політичного покоління трансцендувати сьогоднішню економічну безвихідь і геополітичне забуття» [Там само, с. 15].

Тож криза європейської легітимності, мабуть, найкраще сигналізує про небезпеку і реальну загрозу ІІІ Світової війни, попри всю песимістичність такого прогнозу. Вибір залишається за нами. Адже суспільний договір люди укладають, щоб об'єднатися в одну громаду заради захисту життя, свободи та власності кожного індивіда, а І. Кант розглядає суспільний договір не як джерело держави (якою вона є), а як закон і принцип держави, якою вона має бути. Тож, очевидно, відкритим залишається питання щодо можливості реалізації в ХХІ ст. проектів вічного миру і суспільного договору, попри нагальну їх необхідність для протистояння викликам сучасного соціуму.

Література

1. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. редакцією О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. – Харків : Фоліо, 2016. – 272 с.
2. Голслах Й. Сила раю. Як Європа може бути попереду в азійському сторіччі / Йонатан Голслах ; [пер. з англ. П. Таращука] – К. : Темпора, 2016. – 354 с.
3. Кант И. К вечному миру / Иммануил Кант ; [пер. с нем.] // Собрание сочинений в восьми томах. Т. 7 ; [под общей ред. А.В. Гульги]. – М. : ЧОРО, 1994. – Електронний ресурс: режим доступу: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KANT_Immanuel/_Kant_I..html
4. Мазовер М. Темний континент – Європа й тоталітаризм / Марк Мазовер // Культурні цінності Європи ; [за ред. Ганса Йоаса і Клауса Вігандта. – Пер. з нім.] – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. – С. 389-408.

ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ НАСТАНОВИ В СТРУКТУРІ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

*Давидчук Людмила Олександрівна
студент НПУ імені М.П. Драгоманова*

*Науковий керівник –
канд. психол. наук, доцент Лапченко І.О.*

На сучасному етапі розвитку психологічної науки впроваджується один з цікавих та перспективних підходів до психології особистості – смисловий підхід, в рамках якого відбувається розробка загальнотеоретичних уявлень про смисловий вимір людського буття. Зазначений феномен вкрай неоднозначний, має значну кількість різних виразів. Так, Д. О. Леонтьєв розглядає смислову реальність як форму єдності життєвих відносин людини та світу. В тій чи іншій мірі дослідженню смислової сфери приділяли увагу такі науковці, як О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Ф.Ю. Василюк, В.П. Зінченко та ін.

Смисл різноманітних ситуацій дійсності, явищ виступає системною властивістю взаємовідносин суб'єкта з оточуючим світом. Орієнтуватись в світі людей, речей, явищ, власних станів нам дозволяють стійкі системи координат – смислові утворення, завдяки яким людина може зробити свою поведінку направленою, втілити потребу в дію. На нашу думку, чільне місце серед смислових утворень особистості займають ціннісно-смислові настанови – стійкі суб'єктивні ставлення людини до різних сторін реального буття, які виявляються в діяльності та визначають її характер, позиційність суб'єкта, образ його життя.

Для аналізу структури ціннісно-смислової сфери особистості ми будемо користуватись підходом та теоретичними доробками Д.О. Леонтьєва.

Так, смислові структури особистості, на думку автора, регулюють процеси життєдіяльності суб'єкта і включають особистісний смисл, смислову настанову, мотив, смислову диспозицію, смисловий конструкт, особистісні цінності [3, с. 205]. Не зважаючи на відмінності у характері та функціональних проявах, всі перелічені структури тісно пов'язані між собою.

Особистісний смисл об'єктів і явищ дійсності – це характеристика, яку вони набувають, будучи презентовані суб'єкту в образі. При цьому слід відмітити, що особистісний смисл не співпадає з життєвим смислом [2, с. 98]. Життєвий смисл – це об'єктивна характеристика ставлення об'єктів і явищ дійсності до життєдіяльності суб'єкта, а особистісний смисл – це форма суб'єктивного відображення цього ставлення в свідомості суб'єкта, в його образі світу. Ця характеристика особистісного смислу реалізується за допомогою двох різних психологічних механізмів – механізму емоційної індикації і механізму трансформації образу.

Особистісний смисл завжди конкретний, він смисл чогось, по відношенню до чогось, і це відношення завжди якісно визначене. Емоція дає лише його загальну, поверхневу характеристику. Особистісний смисл виявляється також у вигляді ефектів трансформації психічного образу, коли змінюються суб'єктивні зв'язки між елементами цілісної ситуації і викривляються просторові, часові та інші співвідношення.

Смислова настанова – це складова виконавчих механізмів діяльності, яка відображає в собі життєвий смисл об'єктів і явищ дійсності та виявляється в різних формах впливу на перебіг актуальної діяльності. На основі смислових настанов здійснюється «вибір» особистістю своїх вчинків. Цей вибір означає елементарний акт активності особистості, в якому можна виокремити «раціональну» і «ціннісну» лінію. У першому випадку структура вибору зводиться до пошуку оптимального варіанту з числа можливих альтернатив, у другому випадку відбувається «ціннісний» процес вибору мотиву, коли передумовою вибору стає цінність, моральна норма, моральна позиція особистості.

Смислові настанови виводять «особистісні смисли» за межі свідомості і являють собою форму фіксації смислового досвіду безпосередньо в діяльності. Смислові настанови можуть здійснювати на діяльність стабілізуючий, перешкоджаючий, відхиляючий або дезорганізуючий вплив. Особистісні смисли та смислова настанова доповнюють один одного в цілісній системі регуляції діяльності. Але необхідно відмітити, що смислові настанови впливають лише на спрямованість протікання пізнавальних процесів, вони не приймають «форм, характерних для змісту свідомості» [3, с. 102], в той час як особистісні смисли визначають особливості презентації конкретних образів та їх окремих характеристик. Їх взаємодію можна представити у вигляді наступного положення: зміни, які вносяться в образ, так модифікують його, щоб його особистісний смисл залежно від адекватності відображення, відповідав спрямованості

актуальних смислових установок.

Мотив визначається як «предмет, включений в систему реалізації взаємин суб'єкт–світ та який набуває в цій системі властивість спонукати та спрямовувати діяльність суб'єкта» [3, с. 193]. Ця властивість не складена в самому предметі, вона зумовлена включенням в систему смислових зв'язків. Мотив смислоутворення задається його зв'язком не з однією, а із цілою низкою потреб. Мотив постає як ситуативна смислова структура, на основі якої будується вся система смислової регуляції певної діяльності. За умови завершення або руйнування цього виду діяльності предмет втрачає системну якість мотиву і система смислової регуляції розпадається. За умови переривання діяльності нереалізоване прагнення зберігається у смисловій сфері особистості та здійснює вплив на хід подальшої діяльності.

Смислові диспозиції є формою фіксації ставлення суб'єкта до об'єктів та явищ дійсності, яка визначається роллю та місцем цих об'єктів та явищ у життєдіяльності людини. У смислових диспозиціях можна виділити змістовну сторону, яка описується поняттям відношення, та динамічну сторону, яка описується поняттям фіксованої смислової установки. Смислові диспозиції як позаситуативні смислові структури, які консервують інваріантний життєвий смисл об'єктів та явищ дійсності, є не лише латентними структурами. Їх актуалізація виражається у породженні актуальних особистісних смислів та смислових настанов, які прагнуть надати діяльності, в якій вони виникли, спрямованість, яка узгоджується зі спрямованістю смислової диспозиції. Таким чином, можна визначити смислову диспозицію «як ставлення до об'єктів та явищ дійсності, які мають для суб'єкта стійкий життєвий смисл, яка консервується у формі фіксованої установки та проявляється в ефектах особистісно-смислової та установочно-смислової регуляції, і не пов'язана з мотивом актуальної діяльності» [3, с. 453].

Власне поняття «смисловий конструкт» вперше було введене у працях В.В. Століна та М. Кальвіно [2, с.152]. Їм вдалося експериментально встановити зв'язок між особистісним смислом конкретних значимих об'єктів та явищ, які представлені відповідними поняттями, та оцінкою цих понять за індивідуально-специфічним значимим категоріальним шкалам. Смислові конструкти дозволяють об'єднати об'єкти та явища в класи «не за загальною об'єктивною ознакою, а за схожою особистісно-смисловою основою», – це так звані емоційні узагальнення. До них належать, наприклад, клас явищ, які позначаються зазвичай у моральних поняттях «справедливість», «добро» і т.п. [1, с. 37].

Смислові конструкти виконують функцію безпосередньої оцінки близькості реального стану речей до ідеального чи необхідного. Смисловий конструкт можна розглядати як оцінну шкалу, один з полюсів якої задається або «моделлю потрібного майбутнього» (М.О. Бернштейн), яка описує певний стан розвитку життєвих ставлень індивіда, або «моделлю повинного», яка описує вектор бажаного перетворення

дійсності. Конструкти, які стоять на різних основах (наприклад, на основі особистісних цінностей – «істинний-брехливий», «гарний-потворний», на оцінці стану життєвих ставлень – «небезпечний-безпечний», «затишний-незатишний»), не розрізняються за характером свого функціонування в структурі смислової регуляції життєдіяльності.

На відміну від мотивів, смислові конструкти є стійкими, інваріативними, транситуативними та, на відміну від смислових диспозицій, всюдисущими. Тобто смисл будь-якого явища або об'єкта в більшій чи меншій мірі визначається його оцінкою за смисловими конструктами. По суті, ми маємо справу з «емоційним кодом» (визначення за О.А. Артем'євою), який відображає значимі властивості об'єкта або явища на рівні глибинних структур образу світу.

Проявляючись в діяльності у формі особистісних смислів та смислових настанов, смислові конструкти відрізняються від мотивів та смислових диспозицій більшою узагальненістю та стійкістю, а також більш тісним зв'язком з особистісними цінностями. Як для буденної свідомості, так і для більшості теоретичних підходів до проблеми цінностей в психології характерне уявлення про особливе місце та роль цінностей у людському житті.

Література:

1. Асмолов А.Г. О некоторых перспективах исследования смысловых образований личности // Вопросы психологии / Асмолов А.Г., Б.С.Братусь, Б.В. Зейгарник и др. – 1979. – № 4. – С. 35-46.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности : [учебное пособ. для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии] / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2007. – 594 с
4. Тихомиров О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 272 с.

ОСОБИСТІСНЕ ЩАСТЯ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ СУСПІЛЬСТВА

Забуга Анастасія Анатоліївна
студентка Запорізького національного університету
nzabuga392@gmail.com

*Науковий керівник –
д. філос. наук, проф. Чайка І.Ю.*

На сьогоднішній день, суспільство перебуває у стані екзистенційної кризи. Світ сьогодні – це шалений ритм життя, знецінення людських взаємин та зростання байдужості один до одного. Люди нині не завжди встигають слідувати задоволенням своїх фізіологічних потреб, то що вже говорити про моральний стан, психологічні потреби.

Тобто, кожен з нас має цілу низку проблем, що спричиняють постійне незадоволення життям. В подальшому це може призвести до виникнення такого явища як фрустрація. Доволі складно в таких умовах отримувати насолоду. Прості дії, як, наприклад, читання, малювання, прослуховування музичного треку займає не так багато часу, але часто буває недоступним через зайнятість. Тому, дана проблема є досить актуальною для проведення наукової розвідки.

Основною метою цієї роботи є аналіз феномену особистісного щастя в умовах сучасного суспільства, що функціонує в умовах екзистенційної кризи.

Фундаментальні ідеї з даної тематики представлені в роботах Д. Леонтьєва. Першими працями є наукові дослідження С. Кьеркегора, М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса та А. Камю. Витоки ж розгляду зазначеної проблеми можемо знайти у працях Аристотеля.

Явище «екзистенційної кризи» характерне лише для розвинених суспільств, де всі першочергові проблеми виживання більш менш задоволенні. Воно позначає стан тривоги, глибоке відчуття психологічного дискомфорту. До такого стану може призвести повне моральне знесилення, ситуація спустошення, відчуття неможливості визначення сенсу власного життя. Для більш глибокого, детального вивчення екзистенційної кризи доцільно розглянути роботи класиків екзистенціальної психології та філософії.

В 1940-1950-ті роки було створено філософсько-психологічне вчення В. Франкла, навколо якого з часом виникла австрійська школа екзистенціальної психології – логотерапія. Австрійська школа розкололась на два напрями. Розвитком ортодоксальної йоготерапії займаються Е. Лукас та О. Баттіані. Інший напрям пов'язаний з ім'ям А. Ленге, автором багатьох бестселерів з психології [2, с.121].

І. Яломського часу сформулював ряд ключових проблемних областей,

якими займається екзистенціальна психологія. Перший аспект – це проблеми часу, життя та смерті. Другий – проблеми спілкування, кохання та самотності. Третій – торкається проблем волі, відповідальності та вибору. Та четвертий аспект – це проблеми формування сенсу та безглуздості існування[3, с. 57].

Досить цікавим та актуальним для нас є відношення психологів-екзистенціалістів до проблеми сенсу життя. Традиційний підхід: «Я маю дізнатися в чому полягає сенс життя, щоб зрозуміти, заради чого жити» Екзистенціальний погляд на одвічну проблему полягає в такому: «Важливий процес пошуку, а не результат». Тобто, іншими словами сенс життя полягає в постійному русі. Сенс життя – це не кінцева істина, а лише «старт», що дає напрям, управляє процесом життя. Наше життя завдяки цим пошукам і набуває цінності, перестає бути одноманітним[4].

Саме позбавлення свого буття однотайності, щоденне відчуття потреби у чомусь новому та її задоволення і складають, на нашу думку, основу щастя.

Ще до нашої ери багато філософів намагались осмислити поняття «щастя». Наприклад, Аристотель давав таке визначення: «Щастя – це діяльність душі у повноті чесноти» [1, с. 66].

Але є і інший підхід, згідно якому щаслива людина – це та, що відчуває себе такою. В такому разі під щастям розуміють конкретний емоційний стан, доступне людині максимально позитивне переживання, яке іноді описують як оптимальне переживання.

Рівень щастливості переважно залежить від цілісного складу особистості, її темпераменту та характеру. Деякі вчені взагалі писали, що щастя обумовлюється генетичними факторами, тобто психологічними особливостями наших батьків.

Однак, щастя все ще залишається відносно суб'єктивним явищем.

Підводячи підсумки, варто зауважити, що у сучасному світі, де з кожного миття темпи життя пришвидшуються, де люди схильні до затяжних депресій, які часто переростають у фрустрацію, важливим залишається питання пошуку сенсу існування, відносної частинки щастя. Над даними проблемами задумувалися філософи та вчені з давніх років та відповідь лише одна. Все наше існування полягає у постійному пошуку цінного для нас (чи то речі, чи почуття). Здобуваючи щось важливе, одне за одним, ми отримуємо насолоду, відчуваємо себе щасливою людиною.

Список використаної літератури

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель. – Соч. в 4-х тт. – Т. 4. – М. : Мысль, 1984. – С. 53–294.
2. Леотьев Д. Печать экзистенциализма: эмпирические корреляты экзистенциального мировоззрения / Д. Леонтьев // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. – 2007. – № 1 (10). – С. 121–130.
3. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом. – М. : РИМИС, 2008. – 608 с.
4. Hausman D. Theories of Well-Being [Електронний ресурс] / Daniel Hausman. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://serious-science.org/theories-of-well-being-6188>.

СИМВОЛ ЯБЛУКА НА ПОЛОТНІ “СИН ЛЮДСЬКИЙ” РЕНЕ МАГРІТТА

Карнець Віктор Петрович
студент РДГУ, Рівне
overstrain@rambler.ru

*Науковий керівник —
к.і.н., доц. Казначеева Л.М.*

Ключові слова: мистецтво, Рене Магрітт, “Син Людський”, символ.

Постановка проблеми: Видатний бельгійський сюрреаліст Рене Магрітт відомий своїми символічними полотнами, які наштовхують на роздуми як мистецтвознавців-критиків, так і пересічних поціновувачів мистецтва. “Син людський” – одна із найвідоміших картин художника, яка привертає увагу ширяючим у повітрі яблуком, який дослідники та мистецтвознавці розглядають як символ гріхопадіння та спокуси. Важливою, на нашу думку, є спроба виокремити й інші значення символу яблука у згаданій роботі художника.

Огляд літератури: До вивчення символів у мистецтві, зокрема й в образотворчому, зверталися зарубіжні та вітчизняні науковці. Зокрема, російська дослідниця Е.Спірова типологізує функції символів, акцентуючи увагу на різниці між поняттями «символ» та «знак» [3]. Ще один російський науковець О.Лосєв розмежовує символи та інші категорії, котрі відіграють вирішальну роль у художній творчості [5]. С.Деменок вивчає символ з точки зору матеріального носія, активного елемента інформаційної спільноти, що може радикально змінити реальність [4]. Загалом тема символу в мистецтві є предметом дослідження багатьох сучасних науковців та критиків.

Мета дослідження полягає у спробі аналізу символу яблука на полотні Рене Магрітта “Син людський”

Виклад основного матеріалу. Символ як носій інформації бере свій початок разом із зародженням людської культури, існуючи спочатку як складова знакової системи, почасти примітивної. Згідно з академічним тлумачним словником символ (з грецької «знак») – це умовне позначення певного предмета, поняття або явища, це художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття [1]. Зараз символ є одним із головних питань філософії, філології, психології, мистецтвознавства, культурології.

Древні філософи вважали, що мова символів має як мінімум сім ключів розгадки та усвідомлення. Це означає, що існує сім різних підходів до одного і того ж символічного матеріалу, і за кожним із них приховуються різний зміст та значення, і кожного разу все більш глибоке, які стосуються різних граней існування та різних наук, але завжди доповнюючи один одного [2]. Філософ, психолог, Президент російської Культурної асоціації “Новый Акрополь” Олена Сикирич у одній із своїх праць вказує, що всі сучасні дослідники, які займаються дослідженням символу, констатують те, що давно відомо древнім філософам. Вона стверджує, що символ не тільки не можна розуміти буквально: навіть знаючи, що в ньому приховане глибинне пізнання про людину, природу

та Всесвіт, його недостатньо досліджувати звичайним раціональним способом. Так чи інакше, символ ніколи не розкриває весь зміст, а лише ту частину, яка для людини стає актуальною, яку вона в стані зрозуміти, оскільки ця частина співзвучна з змінами в душі, духовними пошуками і прагненнями [2].

Окремо варто вказати на значущість символів у образотворчому мистецтві, зокрема у роботах художників ХХ ст. На полотні “Син людський” бельгійського художника Р. Магрітт (1964 р.) зображено чоловіка у костюмі та капелюсі, перед обличчям якого ширяє зелене яблуко, яке, ймовірно, містить у собі головну ідею картини. З часів написання Книги Буття яблуко розглядається як символ гріхопадіння та спокуси. Як зазначає доктор філософських наук Ельвіра Спірова, символ виконує репрезентативну роль, він презентує те, чим не є він сам, але в силі та сенсі того в чому він бере участь [3, с. 206]. На картині Р. Магрітт зображено тогочасну сучасну людину, яка живе у світі спокус, і не в змозі відмовитись від них. Але потрібно зауважити, що символ – це лише елементарна частинка сенсу, вбудована в мережу символів [4, с. 20]. Тобто яблуко це лише невелика частина основного сюжету, яка не в змозі виразити повністю задум картини.

Невід’ємною частиною картини є її назва, взята із Біблії: так називає себе Ісус Христос. В живописі зображення Христа з яблуком, яке наштовхує на ідею “нового Адама”, – це алюзія на спокутування та спасіння [6 с. 501]. Можна провести паралель та припустити, що автор назвою натякає на асоціацію: зображена людина – це Ісус, яблуко – спокутування гріха.

Яблуко можна розглядати не лише з точки зору Біблії, символ яблука зустрічається і у міфології. Так, у давньогрецькому міфі “12 подвигів Геракла” важко не помітити важливий для сюжету елемент – яблука Гесперид. Оскільки міф за своїм характером символічний, то і усі елементи – символи. Можна припустити, що яблуко на полотні Р. Магрітта – це щось омріяне, бажане, те що важко дістати. Ймовірно, зважаючи на вищезазначене, яблуко на картині може символізувати цілеспрямованість людини.

Символ яблука зустрічається і в скандинавській міфології. Відомим є міф про Ідунн-асинь – богиню, яка охороняла яблука молодості, завдяки яким аси – боги скандинавського пантеону – мали змогу залишатися вічно молодими. Зважаючи на те, що Р. Магрітт писав картину уже в похилому віці (на той час йому було близько 66 років) і полотно вважається автопортретом, то цілком можливо, що митець замість уже немолодого обличчя, вирішив зобразити яблуко, з натяком на завжди молодю душу.

Доктор філологічних наук О.Ф. Лосев стверджує, що символ можна вважати звичайною метафорою, але тоді її потрібно навантажити тим смисловим наповненням, яке ми уже знайшли в символі [5]. Адже метафора у власному розумінні слова є перенесення значення одного предмета на інший, і ці два предмети розуміються як єдине ціле. Міф “Суд Паріса” розповідає про яблуко розбрату, яке стало евфемізмом для подій, речей

які можуть призвести до катастрофи. У контексті сюжету картини “Син людський” можна припустити, що яблуко – це метафора, що може натякає і на класові “міжусобиці”, адже чоловік на картині є представником певного класу.

Висновки: Бельгійський сюрреаліст Р. Магріт, що є автором чималої кількості картин, зумів підняти образотворче мистецтво на якісно новий рівень. “Син Людський” – це полотно, сюжет якого виражений через символ яблука, котре, ймовірно, має не одне значення. Через призму релігії, міфології, різних наук, вірувань, цей символ розкриває різні рівні реальності та містить у собі різну інформацію.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/zhanr>
2. Сикирич Е. Мудрость любви. Сборник статей [Електронний ресурс] / Елена Сикирич // Новый Акрополь. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://fanread.ru/book/14114707/?page=1>.
3. Спирина Е. М. Функции символа. / Е. М. Спирина // Москва: Знание. Понимание. Умение. - 2009. - Вып. 2. - С. 205-210.
4. Деменок С. Л. Просто символ. Символ как вещь и вещь как символ / С. Л. Деменок. – Санкт-Петербург: Страта, 2015. – 258 с.
5. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. [Електронний ресурс] / А. Лосев. - Москва: Искусство, 1995. - 320 с. - Режим доступу до ресурсу: http://www.odinblago.ru/filosofiya/losev/losev_problema_sim/
6. Топоров В. Н. Мифология: Статьи для мифологических энциклопедий. Т.2 / Ред.- сост. А. Григорян. - Москва: Языки славянской культуры, 2014. – 536 с.

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

***Кінаш Ганна Федорівна,**
студентка IV курсу факультету
української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка
НПУ імені М.П. Драгоманова
annakinash111096@ukr.net*

*Науковий керівник –
доцент Строгоманова Г.М.*

Постановка проблеми. Інклюзивні уроки української літератури готують дитину з особливими освітніми потребами до сприймання

побаченого, прочитаного чи почутого із подальшим використанням набутих знань у соціальной комунікації.

Кожен урок української літератури у системі інклюзивної освіти, як і урок української мови, повинен мати спеціальне медико-педагогічне спрямування.

Навчання української літератури дітей із особливими потребами передусім передбачає процес інтегрування у соціум через виховання засобами літератури, що відображається у:

- стимулюючому впливі більш здібних однолітків;
- можливості у ширшому діапазоні ознайомлюватися із життям;
- розвиткові навичок спілкування та нестандартного мислення (як у дітей з особливостями психофізичного розвитку, так і у їхніх здорових однолітків);
- можливості виявлення гуманності, співчуття, милосердя, терпимості у реальних життєвих ситуаціях, що є ефективним засобом морального виховання.

Актуальність теми зумовлена відсутністю комплексного дослідження загальних особливостей уроку української літератури системі інклюзивної освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Вартує зазначити, що наукових праць, які займалися б комплексним дослідженням загальних особливостей проведення уроку української літератури в системі інклюзивної освіти, немає. Поодинокі вкраплення порушеної проблеми читаємо у науковців О. Волошиної, Т. Євтухова, І. Іванової, Т. Черняєвої та ін.

Метою статті є окреслення загальних особливостей уроку української літератури у системі інклюзивної освіти.

Виклад матеріалу. Уроки української літератури у системі інклюзивної освіти, на наше переконання, можуть бути двох видів – дистанційні та стаціонарні. Обидва види потребують ретельної підготовки обох суб'єктів навчальної діяльності. Наведемо детальні характеристики кожного з видів.

Стаціонарний урок української літератури у системі інклюзивної освіти рекомендовано готувати триетапний. Причиною цього є обов'язковість реалізації біоадекватної технології сприйняття учнем літературного твору, що вивчається:

I етап: створення релаксуючої атмосфери: звучання музики, слухання співу птахів, асоціативні зорові картини;

II етап: створення своєрідної опорної схеми: зображення відчуттів від побаченого/почутого на папері.

III етап: виконання вправ, читання, формулювання правил.

На кожному етапі необхідно визначити сильну сторону в розумових здібностях учня та, спираючись на неї, запропонувати відповідні завдання.

Застосовуючи таку методику шляхом активізації ще й образно-творчого центру мозку (правої півкулі), учитель має змогу врівноважити

навантаження, що відповідає вимогам інклюзивної освіти й формує гармонійно розвинену людину, готову до життя в соціумі.

Інклюзивно-дистанційний урок (заняття) для дітей з особливими потребами – це форма організації успадкування культурно-історичного й соціального досвіду людства, яка проводиться у відносно необмежених часово-просторових умовах, за яких забезпечуються фасилітативні стосунки всіх суб'єктів процесу з метою створення власного освітнього продукту, розвитку своїх потенційних можливостей, компетенцій, власного Я [4].

Етапи підготовки інклюзивно-дистанційного уроку літератури:

- докомунікативний: вивчення літературно-мистецького матеріалу, особливостей дітей із інклюзивними потребами; відбір засобів навчання для створення навчального ресурсу як основи всього заняття; створення web-сайта як ресурсного засобу; розміщення матеріалів у мережі Internet; співпраця з локальним координатором;

- комунікативний: вибір дитиною індивідуальної траєкторії досягнення й опрацювання запропонованого матеріалу через локального координатора, іншої підготовленої особи (батьків) або/і самостійно; виконання завдань різного рівня з метою створення власного освітньо- культурологічного продукту;

- посткомунікативний: використання різноманітних засобів зв'язку з дистанційним учителем (електронна пошта, форум, чат, гостьова книга та ін.), які забезпечать можливість поставити запитання, одержати пораду, консультацію, оперативно виконати самоперевірку тощо [4].

Важливо, щоб кожен етап у навчальних програмах спеціальної школи містив корекційно-розвивальні завдання, які отримували б свою конкретику й давали результат упродовж корекційно-розвивальної роботи.

Висновки. Отже, уроки української літератури за загальними особливостями переділяємо на дистанційні та стаціонарні, що мають певні етапи.

Стаціонарний урок – триетапний, позаяк базується на реалізації біоадекватної технології сприйняття учнем літературного твору.

Інклюзивно-дистанційний урок (заняття) для дітей з особливими потребами охоплює три етапи підготовки: докомунікативний, комунікативний, посткомунікативний.

Основним підходом в організації навчання дитини з особливими потребами було обрано врахування особливостей сприйняття нового матеріалу через біологічні канали інформації та природний принцип поетапності сприйняття інформації, що передбачає наступність в опановуванні спрощених й зорієнтованих елементів навчальної діяльності учнів із зниженим інтелектом як первинного, так і вторинного генезу.

Перспектива. Подальші дослідження будуть спрямовані у сферу міжнародної освітньої практики та впровадження новітніх розробок на уроках української літератури в інклюзивному класі.

Список використаних джерел:

1. Колупасва А. До проблеми понятійно-термінологічних визначень у сучасній спеціальній педагогіці // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Випуск 8. – К., 2006. – С. 105-109.
2. Колупасва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. – К.: САММІТ-книга, 2008.
3. Колупасва А. Від сегрегації до інклюзії // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Випуск 6. – К.: Науковий світ, 2005. – С. 52-56.
4. Шуляр В. Синергетика в системі професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя літератури: концептуальні підходи / Василь Шуляр. – Філософські науки: збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. – 256 с. – С. 93-98.
5. Зень І. Навчання української мови та літератури в умовах інклюзивної освіти/І. Зень – [Електронний ресурс].–Режим доступу: [http:// goippo.org.ua/activities/ research/conferenc.php/376/](http://goippo.org.ua/activities/research/conferenc.php/376/)

КВЕСТ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Книш Іванна Вікторівна
студентка II курсу магістратури
кафедра географії України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
iwanochcka.rimarchuk@yandex.ua

Науковий керівник— доктор географічних наук Дмитрук О. Ю.
професор, завідувач кафедри географії України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проаналізовано важливість використання квестів як невід’ємної ігрової технології у позакласній виховній роботі, складовими якої є розмова та фізична активність. Обґрунтовано необхідність розробки та ефективність застосування квестів під час проведення позакласних заходів, як засобу розвитку особистості і формування її основних компетенцій.

Позакласна виховна робота є невід’ємною складовою усієї системи освіти і виховання підростаючого покоління. Виховання підростаючого покоління є стратегічним завданням кожного учителя, та домінуюча роль в її організації належить класному керівнику.

Позакласна виховна діяльність спрямована на виховання гармонійної особистості та заснована на законах творчості, які передбачають залучення дітей до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонізації спілкування, успіху, можливості почуватися вільно[2].

Позакласна діяльність сприяє розвитку незалежного мислення,

розробці прийомів співтворчості та інтелектуальної напруги, передбачає експериментування дітей, ігри, гнучке й гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності, самостійної та педагогічно скерованої.

Одна з особливостей позакласної діяльності полягає в тому, що дитина не боїться отримати незадовільну оцінку. Спираючись на унікальність та неповторність кожної дитини, педагог має розвинути отримані знання, перетворити їх у соціальний досвід. Завдяки цьому нейтралізується функціональний підхід до дитини, фрагментарність у вихованні, інтелектуальні перевантаження [2].

Педагогічний процес у позакласній діяльності сприяє формуванню у дітей почуття власної винятковості під час пошуків і створення творчих ідей. Діяльність педагога в цьому процесі має бути органічно пов'язана з діяльністю дітей, їх настроєм і внутрішнім станом.

Особлива увага повинна приділятися організації виховної діяльності учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей. Для кожної вікової категорії дітей прийнятними є використання індивідуальних (консультації), групових (тренінги, дискусії, дебати, ділові та рольові ігри), масових (проекти, свята, концерти) форм діяльності [2].

Так, учні 1-4 класів, беручи участь у спільних видах діяльності, вчатьсь будувати свої взаємини з однолітками, входити в колектив ровесників; у них виникає потреба до взаємовимогливості та взаємодопомоги. Тому перед педагогом-вихователем постає важливе завдання: вирізнити мотиви вчинків, роз'яснюючи дитині їх сутність і правильність в різних типових життєвих ситуаціях, даючи їй можливість емоційного «переживання» разом із практичним застосуванням отриманих знань. Слід допомогти дитині розвиватись від елементарних навичок поведінки до такою рівня, для якого необхідні самостійність у прийнятті рішень, і моральний вибір.

Враховуючи нову соціальну позицію підлітків 5-9 класів, завданнями педагогів є розвиток вольової поведінки учнів, навчання умінню володіти своїми емоціями, усвідомлювати їх тощо. Рекомендовано спрямовувати виховну діяльність учнів даного віку на формування їхнього вміння оцінювати власні можливості, ставити мету, навчатися розробляти власні програми самовдосконалення.

Працюючи з учнями 10-11 класів слід звернути увагу на розвиток мислення старшокласників, на становлення нових мотивів професійного та життєвого самовизначення, допомагати їм визначати та складати плани свого індивідуального розвитку [2].

Варто зазначити, що всебічний розвиток особистості передбачає використання новітніх навчальних технологій, які будуть сприяти ефективному засвоєнню нового матеріалу, закріплення раніше вивчених понять, розвитку творчого мислення та забезпечення рухової активності. Відповідно до цього, однією з таких навчальних технологій є квест.

Квест — це ігрова технологія, тобто ігрова форма взаємодії педагога

і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету [3].

Важливого значення набуває впровадження освітніх квестів у класно-урочну систему [1] та у позакласну виховну роботу, що дозволяє:

- активізувати розумову діяльність шляхом створення спеціальних умов для виконання завдань, які потребують достатньої свідомості й зрілості учнів, здатності до подолання спеціально створених перешкод;
- формувати стійкий інтерес учнів до предмету;
- активізувати сприйняття матеріалу засобами наочності (реальних предметів, макетів, моделей, зображень кінофрагментів, фотографій);
- поєднати новітні та традиційні дидактичні засоби навчання;
- розвинути універсальні форми розумової діяльності в контексті навчання інформатики (аналіз, синтез, індукція, порівняння).

Використання квестів сприяє більш ефективному засвоєнню нових знань, зацікавленості до навчального предмету, розвитку творчого мислення, збільшення рухової активності.

При використанні квесту, як методу стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів засобами ігрової діяльності школярі шукають оригінальні рішення. Під час гри команди вирішують логічні завдання шляхом підказок і пошуку рішень в нестандартних ситуаціях. Після завершення чергового завдання команди переходять до виконання наступного. Перемагає команда, що виконала завдання швидше за інших.

Варіантом квест-діяльності є веб-квест, який, використовуючи інформаційні ресурси Інтернет і інтегруючи їх у навчальний процес, допомагає ефективно формувати цілий ряд компетенцій: соціальних, навчальних, комунікативних, інформаційних [1].

Веб-квест представляє собою досить не простий пошук інформації в мережі. Учасники веб-квесту вчаться використовувати інформаційний простір Інтернет для розширення сфери своєї творчої діяльності [1].

Квест дозволяє розвивати активне пізнання не тільки на уроках, а й під час проведення позакласних заходів, сприяє розвитку мислення, допомагає долати проблеми та труднощі, а саме: вирішити, розплутати, придумати, уміти застосовувати свої знання на практиці у нестандартних ситуаціях, тобто актуалізувати знання, вчить мислити логічно, розвиває інтерактивні здібності.

Висновок. У зв'язку із реформуванням освітньої сфери все більшого значення набувають нетрадиційні форми подання матеріалу, як на уроках, так і під час проведення позакласних заходів, і однією із таких форм є проведення квесту. Квест — це ігрова технологія, тобто ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету. Впровадження квестів у позакласну виховну

роботуспряє більш ефективному засвоєнню нових знань, розвитку творчого мислення, збільшення рухової активності.

Джерела:

1. Олійник Н.В. Квест – сучасна форма виховної роботи: навчальний посібник/ Н.В. Олійник. – Умань: Відділ освіти Уманської міської ради, 2016 р. - 30с.
2. Побережна І.В. Експрес-біюлетень фахової інформації для педагогів-організаторів/ І.В. Побережна. – Вінниця: Департамент освіти Вінницької міської ради КУ «Міський методичний кабінет», 2016 р. – 15с.
3. Сокол, І. М. Квест: метод чи технологія? / Ірина Миколаївна Сокол // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2014. – N 2. – С. 28-31.

СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННОСТЕЙ: ІМПЛІЦИТНИЙ АСПЕКТ

Коваль Геннадій Валерійович

аспірант Запорізького національного університету.

Gennadiy83zp@i.ua

Науковий керівник –

канд. психологічних наук, доцент Спіцина Л. В.

Актуальність аналізу отримує імпульс з дослідження ціннісно-сміслової сфери волонтерства на підтримку АТО як непересічного феномену сучасної вітчизняної дійсності. Що обумовлює необхідність розкриття загально- та соціально-психологічних аспектів інтерпретації проблеми цінностей як міждисциплінарного конструкту соціально-гуманітарного знання. Разом з тим, можливим напрямком аналізу, що потребує окремого викладу, є виокремлення імпліцитного становлення ціннісної проблематики до моменту її оформлення в самостійну предметну область аксіології як загальної теорії цінності. Адже розкриття даного напрямку проблематики дозволить більш ґрунтовно виокремити загально та соціально-психологічні аспекти інтерпретації проблеми цінностей.

Як правило, вже у класиків античної філософії можливо експлікувати сталі погляди стосовно ціннісної проблематики. Так, у Платона поняття цінність розкривається у диференційному аналізі з таким поняттям як «благо», де благо виступає частиною об'єму поняття цінне і розкривається у визначенні, що благим є те цінне, що окрім властивості вигоди ще володіє властивістю користі. Окремо диференціюється поняття благо, об'єм якого розділено на три частини – блага, дурне та третє – а ні блага, а ні дурне. Також присутня деяка диференціація поняття цінність як цінність

у звичайному розумінні – цінності душевні, тілесні та цінність другого, вищого порядку, що обумовлює своєю наявністю цінність цінного [1, с.96-97] Таким чином, помітно, що, поняття цінного у Платона обумовлене поглядом на такі утворення як «ідеї».А також, можливо експлікувати, що цінність дискутується в контексті етичної проблематики і власне розуміється як необхідність розкрити значимість блага загалом та благочестивої поведінки зокрема.

Наступним вузловим моментом є вчення Аристотеля. У нього зауважується започаткований у Платона дискурс у рамках етичної проблематики. Де наріжною категорією виступає благо, у варіанті її вираження як благочестивої (належної) поведінки. Поняття благо обумовлює людські уявлення про «бажане» та «належне». Категорія цінності імпліцитно закладена та виступає своєрідним оціночним мірилом блага, що оцінюється за критерієм категорії цілі та категорії загальності. Порівняльний аналіз має визнавати те благо більш благим, а отже і більш значущим, яке більш наближує до цілі.

Закладені тенденції в повній мірі реалізували себе в подальшому розвитку античної філософії. Як відомо – основні школи це епікурейство, що розуміло благо як щастя, гедонізм де благо – задоволення, стоїцизм – де благо – прийняття власної долі, цинізм – благо не в зовнішніх статусах, а в людській особі. Як помітно, тут етична проблематика є наріжною й значною мірою підминає під себе проблематику онтологічну. Та в залежності від наповнення категорії блага тою чи іншою конкретикою його розуміння вибудовує певну «школу життя».

Таким чином, у рамках античного мислення категорія блага є цінністю як такою та обумовлює розвиток думки. З іншого боку, є своєрідним критерієм оцінки блага як цінності і в цьому випадку розуміється як важливість, значущість, що конкретизована в категорії блага та спонукає до вибудовування як певних різновидностей блага, так і до певної ієрархізації цих видів у подальшому.

Загальною характерною опозицією середньовічної філософії між раціоналізмом та емпіризмом, що починає особливо даватися в знаки у філософії нового часу, означилася також і на проблематиці природи ціннісного. Як загальновідомо, представники емпіризму, серед яких зокрема і представники англійської філософії як Ф.Бекон та Дж. Локк, дотримувалися теорії сенсуалізму, згідно якої будь яка основа пізнавальної здібності закладена в чуттєвому сприйнятті. Так, зокрема, основна цікавість до поняття чуттєвого як першооснови досвіду вводить у філософську проблематику і таке більш конкретизоване поняття як «моральне почуття» [2, с.165]. Зокрема, у Юма з цього почуття виводиться розрізнення позитивної та від'ємної цінності чесноти та пороку. Іншим англійським тогочасним філософом Ф. Хатчесоном почуття розділяються на два види – власне моральне почуття, що є за даним автором єдиним достовірним джерелом судження про добро та зло, та внутрішнє почуття, що є джерелом

художнього сприйняття та судження [там само].

Як відомо, на противагу сенсуалізму виступала теорія вроджених ідей, що у найбільш розвиненому вигляді представлена у Р. Декарта. Де розкрито причину можливості судження завдяки початковій даності, присутності у свідомості базових, вроджених категорій. Які структурують та уможливають подальший досвід. Тут цілком очевидна проблематизація протиставлення раціонального/емпіричного з попередньої до того проблеми схоластичної традиції філософії, що уособлено в дискусії про природу універсалій та узагальнених підходів до її вирішення відомих як опозиція раціоналізму/номіналізму.

Тобто, можливо помітити, що в контексті проблеми цінностей акцент трохи зміщено з проблематики класифікації та ієрархізації цінностей як таких (що все ж таки продовжують втілюватися у рамках проблематики етичного дискурсу та врешті закладають основи й естетичного дискурсу) на проблематику власне умов та можливостей такого судження. Що дозволяє означити наявність рефлексії до оцінювання як такого, та тих умов, за яких воно стає можливе.

Тобто, якщо у античності ведучою була актуалізація ціннісних утворень як критеріїв належного (благого), а сама цінність слугувала у якості значущості, то у новий час стає помітним зміщення проблематики на умови можливості належного, прескриптивного, судження. Згодом умова судження, як така, вже переросте у положення про приналежність ціннісного утворення тій чи іншій площині реальності. Тобто, умова, з джерела можливості, переродиться в субстанціоналізацію онтологічного існування.

Подальший виток філософського знання, з якого можливо експлікувати зміну у розвитку «проблеми цінності», пов'язано з поглядами І.Канта. Зазвичай, у розрізі проблематики цінностей, прийнято вести мову про так звану етичну частину вчення Канта. Тобто, зберігати дискурс про ціннісні утворення у рамках проблем етичного знання [3, с.28]. Тут беззаперечно слід зазначити, що перебуваючи у рамках дискурсу розпочатого в античності, Кантом етична проблематика висвітлюється у розрізі проблеми блага оцінювання гідної звання людини поведінки у контексті чесноти як такої. Ним вводиться поняття «категоричного імперативу» як власне джерела та критерію чесноти. Цінність моральних вчинків обумовлена та співвідносна не до природних схильностей душі, а натомість з тою протидією, що її вчиняє направлена розумом воля в супереч цим схильностям душі [4, с.23-33]. Як бачимо, в цьому плані Кантівське розуміння стосовно ціннісної проблематики не виходить за рамки античного дискурсу і цінність розуміється як значущість та критерій оцінки блага за цим критерієм. Власне лишень саме розуміння блага підноситься на інший рівень аналізу.

Але в контексті «проблеми цінності» згадування лише етичного вчення Канта буде не повним. Згадуючи дискусію між реалістами та номіналістами, а згодом між реалістами та емпіриками, проблематизацію в цих дискусіях

понять універсалий та вроджених ідей, що в контексті «проблеми цінностей» суголосні проблемі умов ціннісних суджень, з'являється нагальна потреба включити до розгляду і так звану гносеологічну частину вчення Канта. Хоча на даному етапі аналізу важливо зазначити перш за все той спосіб, у який Кант розв'язує проблему можливості судження як такого та оціночного судження зокрема. Кантом вводиться поняття форми як такої, що є апіорно даним поняттям і через яку пропускається весь сенсорний досвід [5]. Тобто, власне категорія як форма може розумітися вродженою ідеєю в декартівському дусі, що обумовлює сприйняття. Звідси виводиться поняття так званої «речі в собі», як такої, про яку ми нічого знати не можемо а ні апіорі, а ні апостеріорі, а тому взагалі. Але, в той же час, являючись і самими для себе «рiччю в собі» маємо можливість бути вільними, а отже і етичними істотами та протистояти світу даного як просякнутого тотальною причинно-наслідковою необхідністю [там само].

Як видно, дані положення вчення експлікують згодом з себе ідею відсутності взаємозв'язку між світами необхідного та можливого, чим й спричиняють розвиток подальшої класичної німецької філософії у рамках суб'єктивного ідеалізму Фітхе та об'єктивного ідеалізму Шиллера та Гегеля. А, у контексті онтологічної природи ціннісних утворень, створять собою те тло та підґрунтя, на основі якого «проблема цінностей», набуде філософського узагальнення в доробках Г.Лютце, В.Віндельбанда, Г.Риккерта та Г.Мюстенберга.

Таким чином, узагальнюючи, можливо виявити певну тенденцію розвитку поняття цінність у продовж його аналізу в рамках філософської традиції. Так, спочатку цінність розумілася як важливість або значущість при оцінці того чи іншого блага. Згодом стало актуальним питання щодо умови та можливості виносити оціночні судження. Що також стало підґрунтям до роздумів вже не про умови та можливості судження, а про онтологічний статус та природу блага, що має цінність. Тобто, з критерію оцінки щодо ранжирування в ієрархічному порядку, властивість значущості була перенесена вже на саме благо. На завершальному етапі становлення властивості значущості та благості злилися в єдиному узагальненому понятті цінності, що тепер мислилася як певна ідея, що дана для переживання.

Список використаних джерел

1. Каган М. Философская теория ценности. – СПб: Петрополис, 1997. – 204 с.
2. Апресян Р. «Солилоквия» Шафтсбери: устройство морального субъекта // Этическая мысль. – 2013. – Т.13. – С.151–175
3. Столович Л. И. Кант и проблема ценности // Кантовский сборник. – 2009. – №2. – С.20–31
4. Кант И. Критика практического разума. Пер. з нім. І.Бурковський. – К.: Юніверс, 2004. – 240 с.
5. Кант И. Критика чистого разума. Пер. с нем. Н.О. Лосского. Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 672 с.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Ковальчук Ірина Сергіївна

викладач кафедри іноземних мов

Житомирського державного технологічного університету

kovalchuk_z77@ukr.net

Науковий керівник –

*к.пед.н., проф. кафедри міжкультурної комунікації
і прикладної лінгвістики ЖДУ імені Івана Франка*

Калініна Лариса Вадимівна

Підготовка військових кадрів у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) Збройних Сил України багато у чому обумовлюється характером і перспективами розвитку професійно-комунікативної діяльності офіцерського складу, яка, в свою чергу, визначається соціально-економічними умовами, сучасним рівнем науково-технічного прогресу, станом і перспективами розвитку військової справи. Проведені в Збройних Силах України і системі вищої військової професійної освіти модернізації (перехід на контрактну систему комплектування, спільний характер експлуатації бойового застосування озброєння та техніки, введення нового державного освітнього стандарту професійної вищої школи) висувають особливі вимоги до якості професійної підготовки та виховання курсантів.

Процеси інтеграції світового співтовариства, зокрема у галузі військових відносин, призводять до змін у кваліфікаційних вимогах до фахових характеристик майбутнього офіцера. За цих умов особливого значення набувають такі якості випускника вищого військового навчального закладу, як мобільність, креативність, високий професіоналізм, здатність до налагодження ділових контактів з іноземними партнерами в іншомовному середовищі [1, с.1].

Багатогранність і складність явища, якому присвячене наше дослідження, вимагає не тільки забезпечення відповідних педагогічних умов, що сприятимуть формуванню професійно-комунікативної компетентності (ПКК) майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у ВВНЗ, але й окреслення та обґрунтування чітких підходів у дослідженні цього процесу.

Ми вважаємо, що *метою* підготовки майбутніх офіцерів є формування професійно-комунікативної компетентності під час вивчення гуманітарних дисциплін та здатність виконувати військово-спеціальні завдання, тому базовими науковими підходами можуть бути *гуманістичний, особистісно-орієнтовний, комунікативно-діяльнісний, культурологічний та професійно-*

орієнтований.

У *гуманістичному підході* поєдналися кращі традиції вітчизняної педагогічної думки (І.Бех, І.Зязун, Н.Кузьміна, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський) з досягненнями зарубіжної психолого-педагогічної практики та науки (А.Маслоу, К.Рождерс).

Відповідно до даного підходу формування процесу ПКК слід розглядати не як вплив на особистість з метою формування потрібних викладачу та суспільству якостей майбутніх офіцерів, а як створення умов для їх саморозвитку у ході навчання, а також реалізації їх природних сил і максимально можливої самореалізації. В цих умовах викладач військового інституту повинен не просто передавати курсантам знання та формувати уміння та навички, а прилучати до прогресивної комунікації, в тому числі і професійно-комунікативної та іншомовної. А це можливо лише в умовах природного військово-професійного спілкування.

Застосування *особистісно-орієнтованого підходу* у формуванні ПКК вимагає від викладача подолання власних стереотипів у організації професійно-комунікативного навчального середовища та створення оптимальних умов для формування та розвитку у курсантів професійно-комунікативної компетентності у викладанні гуманітарних дисциплін – це концентрація уваги на гармонійно-розвинутих особистостях майбутніх офіцерів, турбота про розвиток не тільки їх інтелекту, громадянського почуття відповідальності, але й духовної особистості з емоційними, естетичними, творчими задатками і можливостями розвитку, які і забезпечують дисципліни гуманітарного циклу [2, с.78].

Даний підхід означає також, що у центрі навчання знаходиться курсант як суб'єкт навчальної діяльності, а система навчання передбачає максимальне врахування індивідуально-психологічних, вікових і національних особливостей майбутніх офіцерів, а також їхніх інтересів. Методичним змістом цього підходу є способи організації навчальної діяльності: широке використання колективних форм роботи, вирішення проблемних завдань, співпраця з іншими офіцерами.

Однак, у методиці навчання гуманітарних дисциплін діяльнісний підхід знайшов свою інтерпретацію в рамках *комунікативно-діяльнісного підходу* до навчання.

Згідно цього підходу навчання гуманітарних дисциплін має носити діяльнісний характер, оскільки реальне спілкування на заняттях здійснюється шляхом мовленнєвої діяльності, за допомогою якої учасники намагаються вирішувати реальні та умовні завдання [2, с.82].

Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання гуманітарних дисциплін, тобто засвоєння правил оперування комунікативними моделями відбувається одночасно з опануванням їх комунікативно-мовленнєвих функцій.

Цей підхід у найбільшій мірі відображає специфіку гуманітарних

дисциплін як навчальних предметів у ВВНЗ. Він визначається в результаті методичного осмислення наукових досягнень в галузі лінгвістики – теорії комунікативної лінгвістики, психології і методики навчання іноземних мов (О. Леонт'єв, І. Зимня, Ю. Пассов та інші) [2, с.82].

Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу у навчальному процесі означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і розвиток умінь відбувається завдяки здійсненню офіцерами іншомовної професійно-комунікативної діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування.

Культурологічний підхід формування ПКК передбачає у процесі занять з гуманітарних дисциплін тісну взаємодію мови і культури мов які вивчаються. Для цього підходу характерні дві тенденції інтерпретації фактів мови і культури в навчальних цілях: 1) від фактів до мови до фактів культури; 2) від фактів культури до фактів мови.

У першому випадку викладачем демонструються, як в одиницях мови відбиваються особливості культури і мислення носіїв мови, а культурознавча інформація вилучається із самих мовних одиниць.

Відповідно до принципів формування ПКК культурологічний підхід представлений в чотирьох аспектах: практичному, освітньому, виховному та розвивальному [2, с.85].

Професійно-орієнтований підхід у навчанні гуманітарних дисциплін передбачає урахування на заняттях професійних інтересів курсантів та поглядів на їхню майбутню професію. Основними завданнями в аспекті цього підходу є: створення умов для врахування й розвитку професійних інтересів майбутніх офіцерів у процесі військово-спеціальної підготовки; забезпечення умов для їхнього професійного самовизначення; формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією та особливо професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності; спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між вищою і професійною освітою відповідно до обраної спрямованості [2, с.89].

Отже, участь українських військовослужбовців у спільних військових навчаннях з представниками інших країн вимагають відповідної як військово-професійної, так і професійно-комунікативної підготовки майбутніх офіцерів.

Зокрема для формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у ВВНЗ можуть сприяти такі наукові підходи як гуманістичний, особистісно-орієнтований, комунікативно-діяльнісний, культурологічний та професійно-орієнтований.

Список використаної літератури

- 1) Маслак Л. П. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх

офіцерів радіоінженерних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. П. Маслак. – Житомир, 2010. – 18 с.

2) Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за загальн. ред. С.Ю.Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.

АРХІТЕКТУРА БАРСЕЛОНИ – МОНУМЕНТАЛЬНИЙ СВІТ МОДЕРНУ

Колтишева Ганна Сергіївна
студент НПУ імені М.П. Драгоманова
annalui1810@gmail.com

Науковий керівник –
старший викладач Бут Н.К.

Архітектура Барселони представлена величезною кількістю абсолютно різних витворів мистецтва стилю модерн. Це спричинено поживаленням архітектурної забудови в епоху, коли школа модерну була провідною та захоплювала митців. Модерн за своїм зовнішнім виглядом нагадує природний стиль, оскільки використовує природні кольори та геометричні форми, саме тому архітектура Барселони має такий же естетичний вплив, як і об'єкти живого світу. Так будівлі унікальні за своїм зовнішнім виглядом гармонійно вписуються в ландшафт та природне середовище, що робить Барселону привабливим для туристів містом.

Значним об'єктом архітектури є Будинок Льео-і-Мор'єри архітектора Луїса Доменек-і-Монтанера. Будинок уявляє собою сукупність складних геометричних форм та архітектурних елементів, таких як ротонда, колони, рослинний орнамент, пілястри та скульптури. На будинку скульптором Еусебі Арнау були виготовленні чотири дівчини – образ технічного прогресу. Образом технічного прогресу вони були, оскільки тримали досягнення техніки: фотографічний апарат, фонограф, телефон, та електричну лампочку.

Інший витвір мистецтва був створений архітектором Жузепо Пуча-і-Кадафалка Це Будинок Амальє. Будинок виконаний у модерному стилі, який нагадує готичний стиль, тобто псевдоготика. Будинок має такі архітектурні елементи, як колони з капітелями. Будинок прикрашений скульптурами на сюжети Біблії та історії Середньовіччя. В оздобленні використано такі матеріали, як каміння, дерево, залізо та кольоровий кахель.

Інший митець, завдяки якому відома Барселона як архітектурний центр

модерну – це Антоніо Гауді. Вся архітектура, за думкою Антоніо Гауді, вже є в природі, треба лише вміти її використати і втілити в будівлях. Він уникає прямих ліній, створюючи будівлі, які гармонійно вписуються у будь-яке оточення. Так архітектурні конструкції в Парку Гуель, який побудований в 1900-1914 роках, настільки повторюють форми навколишньої природи, що важко знайти межу між природою та створеною людиною частиною.

Повторюючи рух моря при вході в парк стоять два павільйони з хвилеподібними кахельними дахами. В центрі парку розміщується Колонна зала, яка має назву Зала ста колон, не зважаючи на те, що колон лише вісімдесят шість. Колони виконані в доричному стилі. Зверху зала утворює терасу, яка огорожена довгою вигнутою лавою.

Конструкційні елементи, не лише за кольором та формою є продовженням рельєфу та рослинності, а і враховують наявність дощових та підземних вод. Так дощові води проходять крізь кам'яні колони і поступають у дренажні води, а артезіанські води використанні у скульптурі ящірки без хвосту.

Також в парку є неправильної форми лавка, яка за структурою є немов продовженням тіла людини за структурою сидінь та спинок. Мозаїка на спинці лавки повторює хаотичність та неповторність природи. В мозаїці переважають природні кольори: синій, зелений, блакитний, жовтий та коричневий. Блиск мозаїки нагадує відблиск сонця на воді або в росі, який притаманний таким відтінкам. Звивисті форми дозволяють використати менше місця для більшої кількості людей.

Парк не лише повторює форму ландшафту, а і створює його, оскільки місцевість, до створення парку не мала ані рослинності, ані водойм. Віддаючи природі належне за використання її неповторних форм, Антоніо Гауді відтворює природу, даючи її життя.

Найбільш вагомим у творчості Антоніо Гауді вважається будівництво церкви Саграда Фамілія (Храм Святого Сімейства), яке почалось у 1884 році. Саграда Фамілія – будівля, що має латинський хрест в плані. Центральна апсида оточена сімома каплицями. Використовуючи класичну схему, архітектор створює другий рівень просторової символізації: центральний шатер на перекриттям, Христос, чотири стовпи навколо, над якими шатри, євангелісти, і над вітварем – Марія. Три величезні портали відповідають головному та додатковим входам. Оскільки підлога храму на 4 метри перевищує рівень землі, в будівлі використовуються сходи. Сходи в роботах Гауді схожі на мушлі зсередини. Геометрія сход позбавлена гострих форм і тому вони гармонійно вписуються в інтер'єр, в якому знаходяться.

В соборі багато оригінальних конструкцій: звивисті колони першого ярусу головного нефу, нахилені опори с асиметричними капітелями, які знаходяться на другому та третьому ярусах. Геометрія гіперболічного перерізу використана в склепіннях собору. Опори мають галуження, оскільки за проектом мають нагадувати живі дерева. Така конструкція дозволяє уникнути розпір, який характерний для опорних вузлів аркових,

склепінчастих та рамних конструкцій. Також таке архітектурне рішення дозволяє не використовувати зовнішні контрфорси, які використовуються для збільшення стійкості та міцності будівлі. Гілля колон розходиться, перетворюючись в поверхні гіперболічних склепінь з отворами, що схожі на квіти соняшника. Над склепінням інше покриття, тому вся висота нефів освітлена розсіяним світлом, яке поступає зверху. Всередині будівлі через сукупність природних форм виникає враження, наче будівля виросла з-під землі. В орнаменті будівлі, а також у різьбленнях використовується рослинні мотиви.

На жаль, через нещасний випадок, Гауді не вдалось закінчити свій проєкт. Однак, відомо, що він хотів створити церкву з трьома фасадами, які передавали б теми: «Різдво», «Страсті Христові», «Воскресіння». Кожен з фасадів, мав мати по чотири вежі. Фасад «Різдва» є інсталяцією мотивів християнського мистецтва. На ньому представлені більше ніж двісті видів тварин та рослин.

В творчості Антоніо Гауді переважають теплі кольори. Так на будинку Вісенса, який збудований в 1883-1888 роках, холодна плитка здається теплою через те, що на фоні зеленого листя зображені жовті квіти. Різьблення огорожі і воріт містять елементи форми пальми.

Отже, Барселона як центр архітектури модерну представлена роботами унікальних митців. Природні елементи в стилі модерн, ідеї запозичені в природі для оформлення будинків та садово-паркового ландшафтів роблять кожний витвір мистецтва неповторним та гармонійним з природою. Зокрема важливим є врахування особливостей об'єктів живого світу на місці забудови, що робить архітектуру стилю модерн в Барселоні не лише візуально подібною та гармонійною природі, а й дійсно здатною до співіснування живого світу та витворів мистецтва.

Список використаних джерел

1. Сокольникова Н.М. История изобразительного искусства: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 2 т. Т. 1 / Н. М. Сокольникова. — 2-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2007. — 304 с.: ил., [16] с. цв. вкл.
2. Криппа М.А. Антонио Гауди 1852-1926: О влиянии природы на архитектуру/ М.А. Криппа; Пер. С нем. Р.Г. Секачева, Н.Д.Кортуновой; ред.: И.В. Милокова – М.: АРТ-Родник, 2004.-96 с.: цв.ил. – 299-97
3. Куликова И. С. Философия и искусство модернизма / И. С. Куликова. – М.: Политиздат, 1980. – 272 с. – (2-е, доп.).
4. Драч Г. В. История искусств. Учебное пособие / Г. В. Драч, Т. С. Паниотова. – М.: Кнорус, 2013. – 680 с.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ

Кохан Алла Григорівна

*студентка Національної академії внутрішніх справ
katerina-nov@ukr.net*

Науковий керівник –

*доцент кафедри юридичної психології,
кандидат психологічних наук, доцент
О.В.Давидова*

Криза, від грецького κρίνειν, бувально означає «поділ доріг». У китайській мові слово «криза» складається з двох ієрогліфів, один з яких означає «небезпеку», а інший - «можливість». Таким чином, слово «криза» несе в собі відтінок надзвичайності, загрози і необхідності в дії. Саме поняття «криза» реально означає гостру ситуацію для прийняття будь якого рішення, поворотний пункт, найважливіший момент [1, с.53].

Криза визначається як ситуація неможливості подальшого існування в колишньому статусі, ситуація, в якій суб'єкт зіштовхується з неможливістю реалізації внутрішніх необхідностей свого життя (мотивів, прагнень, цінностей). При згадці про кризу мається на увазі внутрішнє порушення емоційного балансу, що виникає в ситуації зіткнення особистості з перешкодою на шляху задоволення її найважливіших життєвих потреб, перешкодою, яка не може бути усунена способами вирішення проблеми, відомими особистості з її минулого життєвого досвіду. Таким чином особистість постає перед необхідністю пошуку нових рішень, оволодінням новими моделями поведінки, розширенням світогляду.

Кризи можна класифікувати виходячи з різних принципів. В основі їх поділу лежить передбачуваність або непередбачуваність, причини виникнення та ін. Вони розрізняються за тривалістю і інтенсивністю. За змістом розрізняють три основних види криз: кризи невротичні, кризи розвитку і травматичні кризи. Також в психології зазвичай виділяють вікові і ситуаційні кризи [1, с.15].

Головною особливістю проходження кризи є те, що людина завжди сама, і тільки сама може пережити події, обставини і зміни свого життя, які породили кризу. Ніхто за неї цього зробити не може, як не може найдосвідченіший учитель зрозуміти за свого учня матеріал, який йому пояснюється. Але процесом переживання можна в якійсь мірі керувати - стимулювати його, організовувати, направляти, забезпечувати сприятливі для нього умови, прагнучи до того, щоб цей процес вів до зростання і вдосконалення особистості або, хоча б не йшов патологічним або соціально неприйнятним шляхом, таким як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, формування лікарської залежності, невротизація, психопатизація,

суїцидальна поведінка.

Критичні ситуації – такі, які потенційно можуть спровокувати розвиток кризи. Змістовну класифікацію критичних ситуацій було запропоновано російським психотерапевтом Ф. Василюком. Говорячи про кризу, зазвичай мають на увазі подію масштабу всього життєвого шляху людини. Стосовно даної класифікації необхідно зауважити: різні типи ситуацій впливають на особистість через її внутрішні стани та особливості.

Критичний період у житті людини завжди характеризується необхідністю зміни усталеної системи цінностей та переконань, їх перегляду. У кризі поєднані афект та інтелект: емоційна реакція, часто негативна, на ситуацію розвитку та прагнення зрозуміти її якомога повніше і, якщо можливо, переструктурувати, змінити [4, с.25].

Виділяють кризи власне психологічні, пов'язані з особистісними змінами, та кризи, витокими яких є не внутрішні трансформації, а зовнішні стимули – переїзди, війни, революції, катастрофи тощо [1, с.32]. До власне психологічних належать, перш за все, кризи розвитку, або онтогенетичні кризи, які є природним моментом самого процесу психічного розвитку. Їх сутність пов'язана з якісним переходом людини на новий етап (зумовлений, у тому числі, і суто фізіологічними змінами в організмі), де відкривається нова картина світу, нові смисли та стосунки з людьми, переглядається багато цінностей. Автори часто розглядають кризи ідентичності та близькі до них кризи сенсу життя як «підведення балансу» певного періоду життя, а це пов'язано з усвідомленням його здобутків та втрат, продуктивності цього періоду, визнання цінностей та ідеалів, що визначають діяльність людини.

Типовим визначенням життєвої кризи, на наш погляд, є запропоноване І. Калініним: «Мы определяем «жизненный кризис» как временной период переживания человека, в рамках которого происходит стремительный процесс «обнуления», стремления к нулевой точке отсчета какого-либо параметра мотивационной и/или целевой составляющей личностного смысла по отношению к конкретной ценности, являющейся для человека значимой» [2, с.67]. Виходячи з цього, загальна схема ціннісної кризи виглядає так. У людини є певний «каркас» цінностей – певна ієрархія, на яку вона спирається на життєвому шляху. Через деяку подію – внутрішню або зовнішню – ця ієрархія руйнується, людина втрачає рівновагу, адже позбавлена звичної підтримки системи переконань. Ситуація кризового стану буде тривати до тих пір, поки не буде переглянута стара та сформована нова ієрархія цінностей.

Чи існує безкризовий розвиток? Процес становлення особистості обов'язково супроводжується певною кількістю суперечностей та складнощів. Саме в їх переборенні й відбувається розвиток, адже на цих етапах проживання кризової ситуації має місце якісна трансформація всіх особистісних структур. У відносно стабільні періоди існування відбувається закріплення набутих новоутворень. Згідно з дослідженнями Станіслава та Крістіни Гроф, інколи індивіди проходять через кризову

ситуацію, щоб винести з неї значний духовний потенціал, і замість того, щоб зануритись у безумство, виходять з неї духовно збагаченими, функціонуючи більш ефективно, ніж раніше. Таким чином, під впливом «тренування» стресогенними факторами адаптаційні можливості людини не лише не вичерпуються, а навіть розширюються. П. В. Лушин зазначає: «Все болезни и страдания личности, которые встречаются на ее жизненном пути, выступают источниками ее развития, поэтому устранять их – значит лишить личность не просто наполненной жизни, а прервать процесс личностного изменения как выживания, самоорганизации» [2, с.38]. Співзвучна йому і думка К. В. Карпинського, який стверджує, що «в целом кризис атрибуует конструктивную функцию, полагая, что он ведет к отбрасыванию непродуктивных личностных свойств и расчищает путь для прогрессивных новообразований» [4, с.45].

Список використаних джерел:

1. Байер О.О. Життєві кризи особистості : навчальний посібник / О. О. Байер. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 244 с.
2. Життєві кризи особистості: науково-методичний посібник: у 2 частинах Ч. 1. Психологія життєвих криз особистості // Ред. рада: В. М. Доній, Г. Н. Гесен, Н. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та ін. – К. : ІЗМН, 1998. – 360 с.
3. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Титаренко Т. М. – К. : Агрпромовидав України, 1998. – 348 с.
4. Ромек В. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В. Г. Ромек, В. А. Конторович, Е. И. Крукович. – СПб. : Речь, 2005. – 256 с.
5. Карпинский К. В. Опросник смысложизненного кризиса: монография / К. В. Карпинский. – Гродно : ГрГУ, 2008. – 108 с.
6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

ВИКОРИСТАННЯ УСТАТКУВАННЯ «LIVELOOPING» У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ ЕСТРАДНОГО СПІВУ

Кочержук Денис Васильович
аспірант II року навчання, КНУКіМ
denis_kocherzук@ukr.net

Інтенсивний розвиток музичного мистецтва у світі, розробка та вдосконалення новітніх комп'ютерних технологій, поява багатьох колективів та виконавців у ХХІ ст. – це новий шлях розвитку комерційної діяльності шоу-бізнесового напрямку. Проте, щоб зацікавити публіку черговим музичним матеріалом, якісно його записати та розповсюджувати

серед споживачів, потрібно було знайти специфічні системні устаткування, що будуть розраховані на різну вікову категорію та стильові вподобання слухачів. Винахідником комп'ютерно-музичного оснащення впровадили та вдосконалили модернізовані апаратні станції під назвою «Loop-системи», що відкрили новий простір у музиці періоду ХХ століття. Були певні й негативні аспекти, адже функції роботи із музичним матеріалом обмежувалися короткочасним та малим об'ємом пам'яті, внаслідок чого при збереженні композиції, втрачалась обробка записаних даних на носій.

Вперше спроби використати систему «Looping» на практиці були зроблені ямайським диск-жокеєм Кул Ди-Джей Херком у 1967 році. На етапі запису музичного матеріалу на новому обладнанні, відбулося відображення циклічного повторення звукового фрагменту (семплу твору), що був запрограмований на послідовний запис музичних інструментів та голосу [2, с.101]. Систематично, звукозаписувальні корпорації розпочали детальніше вивчати особливості використання усіх модульних систем «Looping», ставлячи експерименти з гармонією та ритмом у творах.

Творчо-експериментальні можливості набули значної доступності «Live Looping» у період ХХІ ст. (2001), адже сучасний світ характеризується тенденцією до візуалізації у музичному мистецтві. Створення та виконання творів за допомогою одного музиканта-виконавця сприяє зменшенню кількості задіяних осіб під час концертної та студійної діяльності. Музичні колективи з різних країн, представники багатьох студійних корпорацій, продакшн-студій зацікавилися новими пристроями, які допомагали миттєвому створенню музичного продукту. Проте українські естрадні артисти залишили поза увагою дане устаткування, й розпочали детальне вивчення його лише віднедавна. Актуалізації технології «Live looping» у вітчизняному просторі послугували розробки російської композиторки та виконавиці – А. Маслової. Професіонал, що створює різнохарактерний музичний матеріал, численні записи та обробки музичних фрагментів в режимі «online», задала відлік часу для новітніх форм роботи із музикою. Спостережлива робота за діяльністю А. Маслової надихнула технічні компанії, що спеціалізуються на виготовленні устаткування для музичних студій й концертних майданчиків на збагачення та оновлення найновітніших програм комп'ютерного апаратного комплексу. З 2011-го року солістка-технолог активно пропагує роботу LOOP-станції, електронні, музичні інструменти та вокал, створюючи звучання повноцінних неординарних композицій, що виконуються без допомоги «живого» музичного супроводу. Властивість та особливість естрадної пісні в тому, що вона створюється за рахунок поєднання двох галузей: з однієї сторони – технічного програмування; з іншої – мистецтва.

Вперше А. Маслова сполучила роботу студійної діяльності разом із виступами на концертних майданчиках, залучаючи відомих виконавців до створення якісних музичних творів. У її діяльності простежується прикисплива праця із нанотехнологіями, що викладена у багатьох

навчальних курсах та семінарах в мережі Інтернет. Прикладами творчої праці є фрагменти відео-сюжетів, девиконавицяна практицивикористовує механізми «Loop-станцій», приділяючи увагузлагодженоюгармонічної основи здекількома різнимифрагментами твору (голосу, комп'ютерного устаткування та систем апаратних станцій, що редагують звуковий простір єдиної композиції, форми, упорядковуючи послідовні процеси обробки та мікшування) [1].

Електронна online-музика є вагомим додатком до естрадного вокального мистецтва, розвиток якого розпочався у XIX ст. До цієї галузі відносилися й процеси обробки даних у системі «Live looping», адже новітні технології увібрали в себе традиційні електронні звуки генеруючих пристроїв, модифіковані та уніфіковані електричні музичні інструменти, звукову активізацію програмування й комп'ютерного оснащення. Музична фантазія відіграє важливе значення у мистецтві естрадного співу, як основа запису інструментів та голосу соліста на фоні композиції. Тембральне і динамічне насичення голосу можуть бути відредаговані, підсилені та виправлені за допомогою широкоформатних пристроїв комп'ютерного обладнання: підсилювачі фонового відтінку звуку, фільтри голосових ефектів, кільцеві модулятори музичних інструментів та інших складових, що формують звуковий простір композиції в режимі реального часу. Електронна музика з устаткуванням «Live looping» є формою вільного експромту, що залучає багатьох виконавців до практичного використання свого власного творчого здобутку, адже процеси «Loop» надають можливостей солісту експериментувати з голосом, доповнюючи естрадний вокал різними джазовими, академічними та народними зразками, що наповнюються ефектами та процесами «Live looping» [3].

Отже, українська естрада повинна прислухатися та скористатися новітніми тенденціями розвитку комп'ютерних музичних програм та їх складових не лише задля спрощення роботи над творами, але й для більш якісного запису та виконання музичного матеріалу. Проте, поки індустрія естрадного співу поступово вбирає у себе нові форми аудіовізуального мистецтва, перед науковцями та викладачами вокалу постає питання вивчення усіх компонентів програмного обладнання, що передбачає експериментування та спростовування міфів щодо негативного впливу обробки голосу на остаточний результат.

Список використаних джерел

1. Маслова А. Настя Маслова – живой сет для Pop-music.ru [Електронний ресурс] / Анастасія Маслова. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=43VQ6dpk-sI>.
2. К. Г. Ованенко, А. Е. Барило. Появление и развитие американского рэпа как субкультуры и его влияние на культуру всего мира // Сборник материалов XII Международной научно-практической конференции студентов и молодых ученых. Ч. 3. / Под ред. С. А. Песоцкой; Национальный исследовательский Томский политехнический университет. – Томск: Изд-во: Томский политехнический университет. – 2012. – 273 с.
3. Peters M. LiveLoopingFunctions [Електронний ресурс] / M. Peters, M. Grob // WordPress. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.liveloooping.org/methods/the-main-liveloooping-functions/>.

ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Ларін Дмитро Ігорович

*аспірант кафедри загальної психології,
член Ради Молодих Вчених факультету психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
дійсний член Незалежної Асоціації Психологів (НАП),
практичний психолог ДНЗ №40
larin-89@ukr.net*

Пшенична Анна Павлівна

*студентка магістратури 1 курсу факультету філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
annapshen94@gmail.com*

Філософія часто розглядається як основна форма суспільної свідомості, тому виникає питання, чи спроможна свідомість людини давати адекватне відображення дійсності. Від самого початку розвитку цієї науки поняття свідомості привертало увагу як мислителів античності, так і науковців сьогодення. Розвиток філософії все більше розкриває горизонти для дослідження людських можливостей пізнання і є «наріжним каменем» для багатьох інших дисциплін. Водночас анатемай досі є недостатньо вивченою.

Поняття свідомості трактувалося філософами по-різному, в залежності від того, до якого напрямку філософії вони належали. Платон, як попередник теорії дуалізму, вважав, що свідомість існує окремо від будь-якої матерії, розглядав свідомість, як дух людини. А пізнання навколишнього світу, це пригадування того, про що душа вже знала раніше [5; 7; 10].

З точки зору дуалізму свідомість є чисто ментальною, не матеріальною формою, вона є духовною субстанцією. Особистість починає розглядатись як власна свідомість. Фома Аквінський вважав, що свідомість людини може жити й після її смерті, але при цьому особистість вже не житиме. Свідомість для дуалістів не є чимось потойбічним, це те, чим є людина з моменту її пробудження і до моменту сну. Отже, для дуалістів поняття свідомості визначається досить широкоформатно - від поняття здорового глузду до поняття іматеріальної душі [9].

Рене Декарт, хоча і був прихильником теорії дуалізму, надає дещо інше пояснення «свідомості». Філософ намагається довести, що людина – це «річ», яка може «мислити», і наводить певні аргументи на користь цієї думки [3]. У свою чергу представники картезіанства (послідовники Р.

Декарта) ставили розум та свідомість на перше місце в процесі людського пізнання. Згідно їх тлумачення, лише розум може вказати надійний шлях для досягнення істини, оскільки почуття є нестійкими, мінливими, а отже не можуть дати достовірні знання [3; 4].

Відомий філософ ХХ ст. Девід Чалмерс у своїй праці (рос. мовою) «Сознающий ум», посилаючись на міжнародний психологічний словник зазначає: «*Сознание* – это наличие восприятий, мыслей и чувств; осведомленность. Нельзя определить этот термин, не прибегая к терминам, непостижимым без уяснения того, что имеется в виду под сознанием. Многие попадают в ловушку смешения сознания с самосознанием — для сознания нужно лишь осознание внешнего мира. Сознание — удивительный, но ускользающий феномен: невозможно уточнить, что оно такое, что оно делает и почему эволюционировало. Ничего стоящего о нем не написано [9, с. 19].

Англійський філософ Стівен Пріст, надає таке визначення ролі людини і нашої свідомості: «Мы, конечные сознания (minds), являемся частями, или аспектами, единого бесконечного сознания, тождественного с Абсолютом, а физическая вселенная не существует независимо от ее восприятия конечным сознанием. Бозанкет отстаивает эту квазигегелевскую метафизику в своей книге «Принцип индивидуальности и ценность»(1912).»[10].

Таким чином, свідомість (і як поняття, і як сприйняття світу людиною) залишається досі актуальним і відкритим для науковців питанням. Крім того розкриття змісту свідомості та з'ясування його сутності має займатися спеціальна наука – психологія [1; 5; 6; 7].

У психології, свідомість - один з елементів, який пояснює механізм поведінки людини, поряд з волею, увагою, емоціями і пам'яттю (психологічний словник). Елементи свідомості також складають уявлення, думки. На думку О. М. Леонтьєва, свідомість - *це результат творчого синтезу основних процесів психіки.*

Згідно визначення В. П. Зінченка та Б. Г. Мерещякова, Свідомість (свідоме) - *форма відображення об'єктивної дійсності у психіці людини - вищий рівень відображення психічного і саморегуляції; зазвичай вважається властивим тільки людині як суспільно-історичній істоті.* Характерно, що в якості опосередкованого, проміжного фактора виступають елементи суспільно-історичної практики, що дозволяють будувати об'єктивні (загальноприйняті) картини світу [8].

Психологія вивчає походження, структуру та функціонування свідомості індивіда. Свідомість характеризується: 1) активністю; 2) інтенціональністю, тобто спрямованістю на предмет; 3) здатністю до рефлексії, самостереження - усвідомлення самої свідомості; 4) мотиваційно-ціннісним характером; 5) різним ступенем (рівнями) ясності.

Свідомість як категорія в різних психологічних школах трактувалася по-різному. Так, В. Вундт і структуралісти шукали природу свідомості в

самій свідомості: вони намагалися розкласти її на елементи і побудувати «хімію душі» - щось на зразок «Періодичної системи елементів для свідомості». Однак з'ясувалося, що однозначне рішення цього завдання неможливо, - перш за все тому, що виділення елементів свідомості залежить від вихідної позиції носіїв свідомості, що намагаються аналізувати її зміст. Але навіть якщо б вдалося подолати подібні методичні труднощі, все одно лишилося незрозумілим питання: як у свідомості утворюється нове знання - неже просто новою комбінацією стандартних елементів?[2].

Свідомість за Джеймсом - це життєво важлива функція людини, що живе в складному середовищі. Джеймс увів поняття «особистісний» вимір свідомості, вважаючи, що свідомий досвід завжди переживається як «мій», «належний мені». У Джеймса і функціоналісти виводили природу свідомості з біологічних потреб організму і діяли за принципом користі. При цьому У. Джеймс розумів обмеженість можливостей свідомості: «Свідомість - це маленький острів посеред великого океану можливостей людської психіки».

Відзначимо, що категорія свідомості - міждисциплінарне поняття. Величезна кількість навчальних дисциплін, галузей наукового знання вважають її своїм предметом вивчення, дослідження. Філософія і релігія, наука і мистецтво, мораль і право багато століть намагаються зрозуміти, пояснити сутність і явище людського феномена, званого свідомістю. Головна властивість свідомості як будь-якої системи полягає у її цілісності, яку забезпечують внутрішні і зовнішні потоки інформації. Будучи безперервними і різними по інтенсивності, вони і визначають стан свідомості [5].

Вітчизняна психологія розробила загальне уявлення про онтогенетичне формування свідомості. Структури свідомості індивіда формуються в ранньому онтогенезі завдяки присвоєнню, інтеріоризації дитиною структур такої діяльності, як спілкування з дорослим. Принципова можливість подібного присвоєння формується на базі філогенетичного (історичного) розвитку [1; 6; 7].

Значний інтерес становлять погляди на свідомість, висловлені О.М. Леонтьєвим: «Кожна людина в ході індивідуального розвитку через оволодіння мовою долучається до свідомості - «спільного знання», і лише завдяки цьому формується його індивідуальна свідомість. Отже, основні утворюють свідомості - смисли та мовні значення» [6].

Основна роль свідомості - роль органу чуття для сприйняття психічних якостей, переважно - для сприйняття зовнішніх подразнень, а також почуттів задоволення і невдоволення, що можуть виникати лише зсередини психіки.

Отже, теоретичний аналіз свідомості як категорії теорії пізнання дає підстави тлумачити це поняття у міждисциплінарному зв'язку в контексті фундаментальних досліджень, з врахуванням загальнонаукової методології філософсько-психологічної парадигми. Тому, актуальність дослідження свідомості лишається значущою й досі, а синтез гуманітарних наук лише

підтверджує дане положення.

Список використаних джерел

1. Брунер, Д.С. Психологія пізнання: За межами безпосередньої інформації./ Д. С. Брунер - М.: БЕК, 2007 .- 294 с.
2. Вундт, В. Проблеми психології народів / В. Вундт .- К.: Космос, 2007 .- 430с.
3. Декарт Р. Сочинения в двух томах. Т. 1. М., 1989.
4. Декарт Р. Сочинения в двух томах. Т. 2. М., 1994.
5. Джеймс. У. Психология / У. Джеймс - М.: Априори, 2002 .- 520 с.
6. Леонтьев, О.М. Діяльність. Свідомість. Особистість / О. М. Леонтьев - М.: Просвещение, 2009. - 245 с.
7. Леонтьев, О.М. Мотиви та емоції: Курс лекцій / О. М. Леонтьев– М.: Наука, 2008 .- 230с.
8. Психологічний словник / За ред. В.П. Зінченко, Б.Г. Мещерякова. – М.: Гардаріки, 2006. - 567 с.
9. Чалмерс Д. Сознаний ум: В поисках фундаментальной теории. Пер. с англ. В.В. Васильева.– М.: УРСС: Книжний дом «Либроком».– 2013.– С 19.
10. Прист С. Теория сознания / С. Прист. Пер. с англ. А.Ф. Грязнова.– М.: Идея-Пресс. Дом интеллектуальной книги.– 2000.

STRATEGIE WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO W OBLCICZU EWOLUCJI PREFERENCJI TURYSTYCZNYCH

Lisowska-Szron Irena

Studentka Uniwersytetu Zielonogórskiego w Zielonej Górze

irena.szron@gmail.com

Promotor-

doktor habilitowany nauk historycznych, profesor B. Nitschke-Szram

Wstęp

Pierwsze przejawy turystyki można było zaobserwować w starożytności, kiedy ludzie wędrowali do innych miejsc celem realizacji swoich potrzeb indywidualnych, najczęściej duchowych. Uznaje się jednak, że genaza słów *turysta* i *turystyka* jest związana z europejskimi podróżami angielskich studentów, nazywanymi przez nich *grand tour*. Po raz pierwszy termin *turysta* został użyty w 1838 roku w powieści Pamiętniki Turysty autorstwa francuskiego pisarza znanego pod pseudonimem Stendhal. Tytułowy bohater powieści podróżował po świecie w poszukiwaniu sensu życia[1, s.10].

Przez lata zmieniał się rozumienie słowa turystyka, przede wszystkim rozszerzano obszar aktywności związanych z turystyką. W 1975 roku Międzynarodowy Związek Oficjalnych Organizacji Turystycznych został przekształcony na wyspecjalizowaną organizację ONZ – Światową Organizację

Turystyki (UNWTO). Organizacja ta ściśle współpracuje z ONZ i zajmuje się kwestiami turystyki [2]. Według Światowej Organizacji Turystyki (definicja z 1993 roku) „turystyka obejmuje ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż jeden rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest działalność zarobkowa wynagradzana w odwiedzanej miejscowości [3, s.5-7].” Warto zwrócić uwagę na ostatnie słowa tej definicji, które wykluczają z turystyki podróże o charakterze zarobkowym.

Czynniki determinujące rozwój turystyki

Społeczne preferencje turystyczne stale ewoluują pod wpływem niektórych czynników. Pierwszym z nich jest czynnik ekonomiczny, związany z rozwojem gospodarczym kraju. Pozwala on turystom na wybieranie kierunków niegdyś niedostępnych ze względu na ograniczenia finansowe. Daje on ponadto swobodę w wyborze standardu warunków pobytu oraz czasu poświęconego na wyjazd turystyczny. Kolejnym wartym wspomnienia elementem jest globalizacja. Otwarte rynki oraz dostęp do informacji sprawiają, że praktycznie nie ma ograniczeń w podróżowaniu, ponadto zmieniło się przygotowanie do podróży, oparte na internetowych przewodnikach oraz czerpaniu z Internetu informacji niezbędnych turyście.

Na rozwój turystyki wpływa również bezpieczeństwo. Wojna i terroryzm odstrasza potencjalnych turystów, którzy w erze dostępności większości zakątków ziemi nie mają problemu ze znalezieniem bezpiecznej alternatywy. Przykładem może być załamanie sektora turystycznego w efekcie kryzysu krymskiego w 2014 roku. Krym odwiedzało rocznie ponad 6 milionów turystów w zdecydowanej części korzystających z kwater prywatnych. Nowi turyści z Rosji decydowali się w większości na zorganizowane pobyty (tj. w hotelach) [4]. Również w Polsce w ostatnich latach obserwują się odwrót turystów z bardzo popularnego Egiptu na rzecz Grecji i Hiszpanii. Związane jest to z atakami terrorystycznymi, które co jakiś czas mają miejsce w Egipcie. Polacy byli jednymi z głównych odbiorców egipskich usług turystycznych, zaś gospodarka Egiptu jest oparta głównie na turystyce [5].

Na końcu warto wspomnieć o modzie. Sektor turystyczny jest bardzo podatny na modne kierunki wyjazdów, które co kilka lat się zmieniają. W związku z modą na zdrowy tryb życia oraz rozrastającej się części turystów nastawionych na odpoczynek na wsi, stale rozrasta się agroturystyka, nastawiona na miejskiego klienta.

Ewolucja profilu turysty

W 2011 roku dr hab. Marek W. Kozak zbadał zmiany, które zachodzą w podejściu *zachodniego turysty* do wypoczynku. Profesor badał zachodnie regiony Polski, które kierują swoją ofertę do mieszkańców dużych aglomeracji, zwłaszcza z Niemiec i ze Skandynawii. Zauważył, że mimo iż turysta oczekuje oferty europejskiej, Polskę zachodnią czeka jeszcze długa droga, by sprostać jego oczekiwaniom [6, s.3].

Na początku warto przytoczyć jaki model turysta reprezentował dotychczas. Dotychczasowy turysta miał statystycznie niższe wykształcenie, był mniej otwarty na świat i ludzi. Jeżeli już gdzieś wyjeżdżał - to w gronie grupy turystów w celu turystyki wypoczynkowej. Było to duże ułatwienie, ponieważ nie wykazywał się znajomością języków obcych. Wyjazd planował od dłuższego czasu a jego celem było tzw. 3S - tj. sun, sand, sea (słońce, piasek, morze) [6, s.7].

Wraz z rozwojem infrastruktury oraz rozwojem gospodarczym państw wytwarza się nowy typ turysty - wykształconego, obytego we świecie, znającego języki obce. Osoba taka jest ciekawa świata a jej odpoczynek związany jest z rozrywką i poznaniem otoczenia. Taki turysta nie boi się świata, podróże planuje również spontanicznie. Reprezentuje model 3E (education, excitement, entertainment, czyli edukacja, ekscytacja, rozrywka). Chce nie tylko odpoczywać ale również zwiedzać. Turystyka z jego udziałem jest często nazywana biznesową, zakupową, przemysłową [6, s.7].

Zmiany profilu turysty wymagają od polskiego przedsiębiorcy dostosowania swojej oferty do jego potrzeb. Dotychczas za główny atut podawało się walory turystyczne regionu, teraz należy zadbać o dobrą infrastrukturę oraz rozwój produktu turystycznego. Wyjaśnia to następujący od kilku lat rozwój agroturystyki. Pierwszym z motywów jej rozwoju jest zapotrzebowanie mieszkańców miast na bliższe poznanie wsi oraz aktywną rekreację, drugim jest chęć turysty na aktywne spędzenie czasu (stąd atrakcje turystyczne np. sportowe, szlak wina, szlak Św. Jakuba itp.). Profil nowoczesnego turysty wymaga ponadto stworzenia dla niego odpowiedniego standardu. Jest to osoba relatywnie zamożna i oczekująca adekwatnych dla swojego stanu społecznego warunków sanitarnych i pobytowych.

Lubuska Strategia Rozwoju Turystyki na lata 2006-2013

Województwo lubuskie w 2008 roku było na jednym z ostatnich miejsc w Polsce pod względem liczby odwiedzających je turystów. Może to dziwić, ponieważ jest najbardziej zalesionym województwem, tym samym posiada wiele walorów przyrodniczych, jest idealne do rozwoju turystyki pieszej, rowerowej i do agroturystyki. Problemem była jednak zbyt mała ilość miejsc noclegowych, które są niezbędne dla turystów. Infrastruktura noclegowa determinowała więc przyływ turystów. Ponadto nierozwinięte były jeszcze sieci komunikacyjne. Dziś jest dobre połączenie z największymi miastami w Polsce oraz z Berlinem, problem ten został więc zminimalizowany.

Województwo lubuskie jest pozornie województwem, któremu ciężko przypisać konkretną tożsamość kulturową. Przed II wojną światową większość jego terytorium należała do Niemiec. Po Wojnie, w wyniku przesiedleń tzw. Ziemi Odzyskane zostały zamieszkałe przez mieszkańców głównie z byłych województw warszawskiego, łódzkiego, rzeszowskiego, poznańskiego, kieleckiego i krakowskiego. Ponad milion osób, byli to Polacy zza Buga [8]. Różnorodność kulturowa, która spotkała się na Ziemi Lubuskiej spowodowała brak jednolitej

przeszłości i tożsamości kulturowej. Mimo iż minęło kilkadziesiąt lat, bogactwo częstą opinią jest to, iż Lubuskie nie posiada jednorodnych elementów wiążących kulturowo mieszkańców.

W 2005 roku postanowiono poszukać elementów spójnych, które przy odpowiednim rozwoju, mogłyby stać się charakterystycznymi elementami integracji kulturowej dla mieszkańców Regionu. Swoje wytyczne i wnioski zapisano w Lubuskiej Strategii Rozwoju Turystyki. Jej podstawą było wykorzystanie dostępnych atrakcji, walorów i dóbr Lubuskiego do wykreowania produktów, które mogłyby firmować województwo lubuskie. Pomysłem było utworzenie szlaków tematycznych, właściwych dla danych produktów, które przyciągnęłyby turystów i doprowadziły do rozwoju infrastruktury turystycznej. Zakładano również zaangażowanie społeczeństwa do rozwoju produktów lokalnych, którymi mogłyby być np. zabytki, produkty rękodzielnicze czy też tradycyjne produkty spożywcze.

Działania w zakresie tego priorytetu miały polegać na wykorzystaniu narzędzi marketingowych i oraz systemowych do promowania lubuskich produktów, do ich rozwoju oraz do tworzenia nowych, atrakcyjnych dla turysty. Miało temu posłużyć ponadto stworzenie platformy współpracy na polu samorządu, jednostki naukowej, przedsiębiorcy. Chciano również wykorzystywać walory rzeczne rozwijając infrastrukturę wodną [9].

Województwo lubuskie jest najbardziej zalesionym województwem w Polsce. Posiada wiele parków oraz szlaków turystycznych. Przepływa przez nie Odra, która stanowi bazę budowania i rozwoju infrastruktury wodnej. Walory przyrodnicze zostały wyeksponowane w Strategii z 2005 jako konieczne do wykorzystania przy budowie infrastruktury turystycznej. Infrastruktury, czyli wszelkich obiektów, które zapewnią przyjeżdżającemu turyście zaspokojenie jego potrzeb.

W skład infrastruktury turystycznej wchodzi przede wszystkim zabudowania, mające zapewnić turyście nocleg (pensjonaty, hotele etc.) oraz rozrywkę i wyżywienie (restauracje, puby etc.). Są to również szlaki turystyczne piesze, rowerowe i wodne oraz infrastruktura transportowa (połączenia między miejscowościami). Powyższe elementy zapewniają turyście to, że przyjeżdżając do danego miejsca swobodnie będzie mógł planować sposób spędzenia czasu bez troski o podstawowe potrzeby materialne.

Wspomniana Strategia definiowała występowanie w Lubuskiem tzw. Białych Płam Regionu. Są tereny atrakcyjne pod względem turystycznym, które jednak nie mają odpowiedniej infrastruktury turystycznej, aby przyciągnąć turystów. Ponadto zmiany wymagał charakter obiektów, do tej pory dominowały ośrodki sezonowe, np. przy jeziorach. Brakowało obiektów otwartych przez cały rok. Zauważono nikłą infrastrukturę wzdłuż szlaków wodnych, parków etc. oraz słabą integrację tych szlaków [9, s.24-28]. Po pierwsze należało więc rozwinąć proekologiczną infrastrukturę turystyczną, poprzez budowę nowej oraz rozwój już istniejącej. Po drugie należało od nowa ukształtować lub rozwinąć już istniejącą przestrzeń turystyczną, oparta na punktowych, potencjalnych użytkach turystycznych

(np. terenach pomilitarnych, zabytkach, miejscach kultury miejskiej). Trzeci cel zakładał zwiększenie dostępności turystycznej Regionu poprzez rozwój systemów transportu [9, s.24-28].

Strategia z 2005 roku poruszała ważny temat braku dostatecznej promocji Regionu. Był to czas, kiedy dopiero kształtował się marketing miast i regionów a władze samorządowe dopiero zaczęły dostrzegać potencjał, który drzemał w dobrze prowadzonej promocji. Stąd wsparcie marketingowe znalazło się jako jeden z priorytetów w strategii.

Silny wizerunek Regionu jest podstawą do jego sukcesu nie tylko na polu turystycznym, ale również biznesowym (rozwój firm oraz powstawanie nowych). Dlatego należało ustalić jakie działania marketingowe zostaną podjęte dla promocji głównych atrakcji turystycznych lubuskiego. Należało nadać Regionowi graficzną wizualizację oraz jednolitą treść przekazu ws. kierunku rozwoju Lubuskiego. Zakładano również poprawę systemu informacyjnego o atrakcjach województwa lubuskiego [9, s.30].

Jednym z działań, które omówiono w strategii, było budowanie spójnego i nowoczesnego systemu informacji i identyfikacji turystycznej regionu, skupiając się na wykorzystaniu możliwości, które dają nowoczesne technologie. Założono na przykład budowę Portalu turystycznego Regionu, w którym znalazłyby się poszukiwane przez turystów informacje dotyczące atrakcji turystycznych, warunków pogodowych, bazy noclegowej, szlaków turystycznych. Za niezbędny uznano również przewodnik turystyczny w formie papierowej, który również zawierałby cenne pożądane przez turystów informacje [9, s.30].

Wysoka jakość kadr sektora turystyki to lepszy wizerunek Regionu oraz efektywne wdrażanie Strategii. Dlatego strategia opracowała główne płaszczyzny, na których miały się opierać działania w ramach priorytetu. Pierwszą płaszczyzną było przygotowanie nowoczesnych kadr, których wiedza i doświadczenie odpowiadałyby zarówno aktualnym jak i przyszłym potrzebom turystyki lubuskiej. Ponadto zwrócono uwagę na konieczność podnoszenia kwalifikacji i jakości kadr, by wpływały one na konkurencyjność oferty turystycznej, formułowanej przez te kadry. Trzecią płaszczyzną było kształtowanie wzorców społecznych, zwłaszcza wśród młodzieży, poprzez turystykę.

Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020 roku

Ciężko jest uszeregować priorytety Lubuskiej Strategii Turystycznej według ważności, nie ulega jednak wątpliwości, że musi być nadzór nad wszystkimi priorytetami, który zapewni sprawną współpracę pomiędzy wszystkimi jednostkami, które biorą udział w procesie rozwoju turystycznego. Mowa o współpracy instytucji publicznych z danego obszaru z instytucjami i podmiotami wdrażającymi strategię rozwoju turystyki w Województwa Lubuskiego, ze szczególnym uwzględnieniem sektora prywatnego [8, s.27].

Wyjątkowa wartość turystyki została zaakcentowana również podczas formułowania dalszej części strategii rozwoju turystyki w województwie lubuskim, nazwanej Program Rozwoju

Lubuskiej Turystyki do 2020 roku. Został on przyjęty W dniu 4 lutego 2014 r. Uchwałą Zarządu Województwa Lubuskiego nr 237/2813/14. Program składa się z dwóch części: audytowo-analitycznej oraz programowej.

Dokument nie odbiega pod względem ustalonego celu strategicznego od swojego poprzednika, nadal jest to «tworzenie możliwości i warunków dla dynamicznego rozwoju turystycznego województwa». Również cele strategiczne odnoszące się do obszarów priorytetowych takich jak: rozwój produktów turystycznych, wsparcie zasobów ludzkich i organizacji współtworzących turystykę w regionie, rozwój informacji i promocji (marketing), wzmocnienie infrastruktury turystycznej pozostają niezmiennie. Zmiana w nowej strategii dotyczy działań, które muszą być podjęte, aby zrealizować powyższe cele. Okazało się bowiem, że działania, które zostały wdrożone w poprzednim planie strategicznym nie przyniosły zamierzonych rezultatów, przez co również wyzwania, przed którymi stało Województwo Lubuskie w zakresie turystyki nie uległy znaczącej zmianie od 2006 roku. Dlatego w części audytowo-analitycznej podjęto również analizę stanu faktycznego na koniec zakończenia poprzedniej Lubuskiej Strategii Rozwoju Turystyki.

Część programowa Programu Rozwoju Turystyki do 2010 zakłada, że turystyka jest kluczowym obszarem budowania marki i wizerunku województwa lubuskiego i zakłada 8 celów operacyjnych. Przede wszystkim założono stworzenie konkurencyjnego wizerunku turystycznego regionu. Wizerunek regionu wpływa na to, czy turysta wybierze go na miejsce swojego przyjazdu. Ma on opierać się na kilku unikatowych produktach turystycznych, które wyróżniają region z pozostałych. Wizerunek musi być pozytywny i wywoływać w turyście dobre odczucia oraz chęć zapoznania się z atrakcjami regionu. W celu tym przyjęto, że dużym odbiorcom produktów turystycznych województwa lubuskiego są Niemcy a zwłaszcza, sąsiadujący z Lubuskiem region Brandenburgii. Dzięki dobremu połączeniu Berlin - Lubuskie kwestie transportowe nie powinny stanowić problemu dla turysty z Niemiec.

Konkurencyjnie w regionie są również atrakcje płynące z potencjału: winiarskiego, kulinarnego, wodniackiego i militarnego. Celem jest więc dotarcie do wąskiej grupy osób, która byłaby zainteresowana właśnie taką turystyką, do turystów ukierunkowanych na konkretne atrakcje turystyczne i chętnych przyjechać z całej Polski i z zagranicy dla unikalnych atrakcji.

Założono ponadto konieczność doinwestowania w działania Public Relations w zakresie lubuskiej turystyki. Obraz atrakcyjności turystycznej województwa jest w dużej mierze związany przez przekaz, który turysta dostaje za pośrednictwem telewizji, Internetu oraz prasy. Zalecono więc usprawnienie kontaktu z dziennikarzami poprzez organizowanie spotkań z nimi oraz poprzez dostarczanie im notatek prasowych, które opisują podjęcie i zakończenie istotnych projektów i działań, których celem jest rozwój lubuskiej turystyki. Miałyby to obejmować zarówno dziennikarzy polskich jak i niemieckich.

Postuluje się ponadto doszkolenie pracowników informacji turystycznych

z zakresu atrakcji turystycznych, na które warto naprowadzać turystę. Informacje Turystyczne są często pierwszym punktem kontaktu turysty z atrakcją. Zaleca się ponadto stworzenie Regionalnego Centrum Informacji Turystycznej. Funkcje centrum mogłyby być ponadto realizowane w ramach jednostki Urzędu Marszałkowskiego, specjalnie do tego celu powołanej.

Ważne jest ponadto rozbudowanie informacji turystycznych w formie folderów, broszur itp., dalsze rozbudowywanie sieci drogowych oznakowań atrakcji turystycznych. Ciekawym pomysłem jest też wykorzystanie miejsc, gdzie zatrzymują się podróżni np. MOP (miejsca obsługi podróżnych) do zamieszczenia informacji turystycznych (tablice informacyjne, stojaki na ulotki, sprzedaż literatury turystycznej na stacjach benzynowych itp.).

Ważnym elementem promocji turystyki jest również udział w targach i przedsięwzięciach, które mogłyby promować województwo lubuskie i jego atrakcje turystyczne dla szerokiej grupy odbiorców. Przy czym wybierając miejsca promocji należy uwzględnić statystyki mówiące z jakich regionów Polski i świata przyjeżdża do Lubuskiego najwięcej turystów, uwzględnić te miejscowości, ich region oraz szlaki komunikacyjne, którymi poruszają się potencjalni zainteresowani turystyczną ofertą województwa lubuskiego.

W programie założono, że liczba produktów turystycznych stale będzie wzrastała. Oferta turystyczna województwa lubuskiego będzie się rozrastała i ważne jest, aby ten rozwój następował równomiernie w różnych kategoriach produktów turystycznych po to, by zachować rozwój konkurencyjności produktów.

Założenia celów powinno się zrealizować dwustopniowo. Po pierwsze, należy opracować plan rozwoju produktów wizerunkowych województwa lubuskiego. Zapewni to, że działania prowadzące do rozwoju produktów turystycznych będą prowadzone w odpowiedniej kolejności. Drugim etapem jest stworzenie konsorcjów tematycznych, obrębie których nastąpi wdrożenie produktów i ich promocja przy współudziale partnerów z branży samorządowej, turystycznej i akademickiej.

Infrastruktura turystyczna obejmuje trzy najważniejsze elementy, które warunkują zadowolenie turysty oraz znacząco wpływają na jego decyzję, dotyczącą przyjazdu do danego miejsca. Są to rozbudowana baza noclegowa, która warunkuje kilkudniowy przyjazd turysty w dany region. Istotne jest, aby występowało zróżnicowanie cenowe ofert noclegowych tak, aby cena lub jakość nie była dla turysty czynnikiem warunkującym jego przyjazd. Nie można bowiem jednorako określić sumy, jaką turysta chce wydać na miejsce noclegowe.

Drugim elementem infrastruktury turystycznej jest gastronomia. Turysta odwiedzając dane miejsce musi mieć możliwość skorzystania w razie potrzeby z punktów gastronomicznych tym bardziej, że nie wszystkie obiekty noclegowe będą oferowały posiłki. Po drugie turysta może nie być zainteresowany jedzeniem w miejscu noclegowym, może chcieć próbować różnych dań a zwłaszcza tych, które są związane z danym regionem.

Ostatni element infrastruktury turystycznej stanowią szlaki turystyczne

a w szczególności niezwykle kluczowe dla Lubuskiego szlaki rowerowe, wodne,, przystanie wodniackie, pomosty i wiaty turystyczne. Z pewnością szlaki rowerowe stanowiłyby równowagę dla komunikacji miejskiej oraz udostępniły turystyce dojazd w miejscach, gdzie zabroniony lub utrudniony jest ruch silnikowy. Zwłaszcza na obszarach, które przejawiają walory przyrodnicze, korzystanie ze szlaków pieszych i rowerowych stanowi jedyną możliwość podziwiania otaczającej przyrody.

Rozwijać należy również szlaki wodne, ponieważ turystyczny transport wodny stał się w województwie lubuskim alternatywą dla innych szlaków. Umożliwia podziwianie fauny i flory z rzeki, przy czym może być rozbudowany o przystanki w ciekawych miejscach, celem zaprezentowania turystom dodatkowych atrakcji. Wiąże się to z dalszą budową przystani oraz dbaniem o modernizację kanałów rzecznych.

Lubuska strategia rozwoju wyróżnia następujące, wiodące formy turystyki w regionie [8, s.30-31].

- turystyka poznawcza: przyrodnicza, kulinarna, turystyka wydarzeń, militarna, filmowa

- turystyka kwalifikowana: wodniacka, żeglarska, nurkowa, rowerowa, piesza, konna, wędkarska, zdrowotna

- turystyka biznesowa: szkoleniowa, kongresowa, motywacyjna, korporacyjna, targowa

- turystyka religijna

- turystyka wypoczynkowa: wiejska (agroturystyka)

- turystyka przygraniczna i tranzytowa

- turystyka sentymentalna

Pomysłem na promocję danych form turystyki stało się stworzenie pięcioletniego planu, który określał corocznie zmianę nazwy roku tytułem poszczególnej formy turystyki. Każdemu z lat dedykowane być powinny materiały promocyjne w oparciu o jednolitą szafę graficzną i powinny być rozprowadzane w miejscach, gdzie pojawiają się turyści. Również temat przewodni powinien być widoczny podczas największych imprez w województwie lubuskim, wspomaganych finansowo z funduszy Urzędu Marszałkowskiego

Podsumowanie

Lubuski turysta na przestrzeni kilkudziesięciu lat stał się otwarty na świat, chętnie podróżujący i gotowy na szybką zmianę miejsca pobytu. Chce podróżować po świecie ale również szuka ciekawych miejsc w swoim regionie. Wraz z globalizacją oraz postępem technologicznym ma dostęp do infrastruktury turystycznej oraz nieograniczonej liczby ofert skierowanej do turystów. Ponadto przeszkodą w jego podróżowaniu przestała być niezajomość języków obcych, lubuski turysta potrafi porozumieć się z obcokrajowcem a ewentualne niedoskonałości językowe niweluje przy wykorzystaniu nowoczesnych, dostępnych powszechnie technologii.

Władze województwa lubuskiego świadome zaległości województwa w zakresie pozyskiwania turysty od lat prowadzą działania mające na celu

dostosowanie oferty turystycznej zgodnie z trendami i oczekiwaniami turystów. Działania te nie są jednak możliwe do szybkiej realizacji ze względu na brak infrastruktury turystycznej, której zbudowanie lub rewitalizacja mogą trwać latami.

Z pewnością duża praca została wykonana w zakresie działań promocyjnych, budowy marki Lubuskie, wizerunku województwa lubuskiego oraz promocji produktów turystycznych w województwie i można się spodziewać tego, że, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego będzie chciał zrealizować zamierzenia strategii do końca 2020.

Bibliografia

1. B. Cymańska-Garbowska, B. Steblik-Właźlak, Podstawy turystyki, Tom I, Warszawa 2014
2. <http://www2.unwto.org/content/history-0> (Data dostępu 23.09.2017).
3. Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO Organizacja Narodów Zjednoczonych, World Tourism Organization, Instytut Turystyki, Warszawa 1995
4. Krymski worek bez dna: koszty aneksji półwyspu przez Rosję, Online <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-08-01/krymski-worek-bez-dna-koszty-aneksji-polwyspu-przez-rosje>>, data dostępu 23.09.2017.
5. MSZ: Polacy nie jedźcie do Egiptu!, Online <http://www.newsweek.pl/swiat/msz-polacy-nie-jedzcie-do-egiptu,artykuly,107548,1,1,1.html>, dostęp z 14.08.2017.
6. Kozak M.W., Turystyka i dziedzictwo kulturowe Polski Zachodniej. Ekspertyza sporządzona na potrzeby Założeń Strategii Rozwoju Polski Zachodniej, Warszawa 2001.
7. Przesiedlenia, osiedlenia, deportacje, Online, www.transodra-online.net/pl/book/export/html/1654, data dostępu 03.04.2015.
8. Program Rozwoju Lubuskiej Turystyki do 2020r., Online http://obserwuj.lubuskie.pl/uploads/documentsearch/id48/PRLT_DO_2020_ROKU_czesc_II_programowa.pdf, data dostępu 14.08.2017.
9. Lubuska Strategia Rozwoju Turystyki na lata 2006-2013, Online <<http://lubuskie.pl/uploads/pliki/turystyka/strategia%20rozwoju%20turystyki%20w%20wojew%C3%B3dztwie%20lubuskim.pdf>>, dostęp z 14.06.2017.

TERAPIA BAJKAMI JAKO METODA PSYCHOTERAPII

*Marcinkowski Piotr, mgr
Uniwersytet Jagielloński*

Streszczenie: Artykuł prezentuje przegląd literatury w zakresie zagadnień terminologicznych dotyczących socjoterapii oraz terapii bajkami, wskazując na różnice w postrzeganiu metody bajkoterapii w ujęciu socjoterapeutycznym i psychoterapeutycznym. W dalszej części zaprezentowane jest zróżnicowanie typów bajek terapeutycznych.

Słowa kluczowe: *pedagogika, terapia, bajkoterapia, socjoterapia, psychoterapia*

1. Wprowadzenie

W literaturze można znaleźć wiele różnych definicji pojęcia „socjoterapii” – jedne są bardziej trafione z punktu widzenia semantycznego, inne nie. Słownik pedagogiczny definiuje socjoterapię „jako jedną z metod leczenia zaburzeń psychicznych jednostki przez oddziaływanie społeczno-środowiskowe oraz interpersonalne. Celem socjoterapii może być sam chory oraz układy społeczne, w których funkcjonuje, jeśli w sposób niekorzystny wpływają na niego i potęgują objawy choroby. Socjoterapia polega na kształtowaniu umiejętności społecznych jednostki, modyfikacji środowiska, w którym jednostka funkcjonuje lub czasowym zastępowaniu go. Socjoterapia w dużym stopniu wykorzystuje metody stosowane w psychoterapii grupowej”. Istnieje również węższe znaczenie pojęcia socjoterapii, w którym oznacza ona specjalistyczną procedurę pracy z grupą ukierunkowaną na realizację celów głównie terapeutycznych i psychoedukacyjnych. W tym rozumieniu socjoterapia jest ujmowana jako forma pomocy psychologicznej, która rozumiana jest jako profesjonalna aktywność, w której socjoterapeuta operuje środkami psychologicznymi aby nieść pomoc ludziom cierpiącym lub poszukującym drogi rozwoju osobistego i zawodowego. Można wskazać główne założenia spotkań grupowych, do których należą: korygowanie doświadczeń urazowych, sprzyjanie w budowaniu własnego „ja” uczestników, rozwój społeczny i osobisty.

Powyższe założenia są wyprowadzone z tezy, które są nierozdzielnie związane z socjoterapią, a należą do nich: - socjoterapia jest ukierunkowana na pracę z dziećmi i młodzieżą, a zatem wydarzenia podczas spotkań grupowych powinny być dostosowane do ich potrzeb oraz faz rozwoju, - trudności natury psychologicznej i społecznej młodych ludzi mają swoje podłoże w urazowych doświadczeniach, które wpływają na kształtowanie się obrazu siebie i innych oraz hamują rozwój emocjonalny, - korektura doświadczeń urazowych może się sprowadzać do tworzenia sytuacji dostarczających pozytywnych doświadczeń związanych ze sobą w relacjach z dorosłymi i rówieśnikami, co sprzyja budowaniu własnego „ja”. W niniejszej pracy będziemy traktować socjoterapię jako formę terapii, w której kładzie się większy nacisk na czynniki interpersonalne i społeczno-środowiskowe niż intrapersonalne.

„Biblioterapia jest metodą psychoterapeutyczną, która ma za zadanie wzmocnić i wzbogacić zasoby pacjenta”.

Maria Molicka

1.1 Wyjaśnienia terminologiczne

W obecnych czasach możemy mówić o renesansie jaki przeżywa socjoterapia. Zainteresowanie tą formą pracy, wielu dyscyplin naukowych powoduje wiele nieścisłości terminologicznych. Tematem mojego eseju jest bajkoterapia, jako jedna z form oddziaływania, którą można realizować w czasie zajęć socjoterapeutycznych. W najszerszym ujęciu bajkoterapia jest zaliczana jako jedna z form „arteterapii”, która jest pojęciem szerokim i odnosi się ogólnie do szeroko pojętego kontaktu człowieka ze sztuką, jednak co

należy podkreślić, sama ich aktywność nie jest nacechowana oddziaływaniami psychoterapeutycznymi, a swoje umocowanie nabiera podczas zespolenia i wykorzystywania tej techniki w socjoterapii. W węższym ujęciu bajkoterapia zaliczana jest jako jedna z technik oddziaływań biblioterapeutycznych.

Myślę, że warto w tym miejscu nadmienić dwie istotne definicje biblioterapii. Pierwsza z nich określa biblioterapię jako „program aktywności oparty na interaktywnych procesach zastosowania drukowanych i niedrukowanych materiałów, zarówno wyobrażeniowych, jak i informacyjnych ułatwiających przy pomocy bibliotekarza lub innego specjalisty osiągnięcie wglądu w normalny rozwój lub dokonywanie zmian w emocjonalnie zaburzonym zachowaniu (R. J. Rubin). Wyraźnie widać w tej definicji zarys oddziaływań, które mogą być przeniesione na grunt socjoterapii, jednakże pełniejszą (z punktu widzenia mojej monografii) definicję biblioterapii podaje E. Tomasik, która uważa, że biblioterapia „jest zamierzonym działaniem przy wykorzystaniu książki lub materiałów niedrukowanych, prowadzącym do realizacji celów rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych, profilaktycznych i ogólnorozwojowych (...) Koniecznym elementem jest kontakt międzypersonalny indywidualny bądź grupowy”. Powyższa definicja swoim zakresem bezpośrednio zarysowuje oddziaływania związane z socjoterapią, podczas której wykorzystywać można jedną z metod biblioterapii do której zalicza się bajkoterapia, która jest tematem niniejszej monografii.

1.2 Bajkoterapia

Bardzo ważną rolę w tworzeniu sytuacji korekcyjnych odgrywają utwory literackie, takie jak powieść, bajka, baśń, poezja. Podczas zajęć socjoterapeutycznych prowadzący korzystają z różnych znanych i łatwo dostępnych dzieł literatury. Wśród najpopularniejszych i wszystkim dobrze znanym są baśnie Andersen’a czy powieści Verne’a. Podczas trwania zajęć socjoterapeutycznych, fabuła utworu literackiego może się stać kanwą w dalszym przebiegu zajęć, jednak nie powinna ona zdominować wszystkich spotkań. Podczas sesji, wspólne czytanie jest ważnym elementem grupowym. Słuchanie jednocy uczestników i skupia wokół życzliwego socjoterapeuty, dzięki czemu uczestnik może wejść, zanurzyć się w niezwykłą atmosferę utworu i sytuacji, która dzieje się tu i teraz, a co najważniejsze uczestnik przechodzi przez świat pełen magii, wyobraźni bez żadnych konsekwencji. To jeden z elementów jak już wcześniej wspominałem sprzyjający budowaniu jedności w grupie oraz co ważniejsze, moment w którym wyzwala się emocje w uczestnikach.

Wykorzystanie bajkoterapii wiąże się z pewnymi zasadami, podobnie jak sam proces socjoterapii. Trzy kluczowe elementy bajkoterapii nakreślił Brett tj.:

- „bohaterowie istniejącego lub powstającego utworu powinni być podobni do uczestników socjoterapii głównie ze względu na wiek, płeć, doświadczenie życiowe i urazy;
- postaci fantastyczne (zwierzątka, czarnoksiężnik, czarownica itd.) muszą odpowiadać potrzebom słuchaczy;
- fabuła utworu powinna dotyczyć takich przeżyć bohaterów, jak: lęki,

niepokoje, radość czy złość, włączać postacie nadające klarowności odczuciom lub sytuacją oraz pomagające bohaterom uporać się z problemami. Ważne jest, by wyobrażona historia była zbliżona do realnej sytuacji życiowej uczestników terapii”

Terapeutyczna rola różnych form literackich takich jak bajki, baśnie, opowiadania fantastyczne wyraża się w pośredniej komunikacji z odbiorcą, w odzwierciedleniu zagmatwanego świata i odczuć zagubionego w nim człowieka. W celu zobrazowania, powyższego stwierdzenia zaprezentuje przykłady:” Dziewczynka z zapałkami- to samotność w biedzie, Kopciuszek- to rywalizacja między rodzeństwem i poczucie straty, Tomcio Paluch- przytłaczający, wielki i silny świat oraz bezradność małego człowieka wobec niego, Królowa śniegu- zamrożenie emocjonalne, brak uczuć”. Kluczowym elementem bajek i baśni jest to, że zawsze zawierają one przesłanie, pozwalają dostrzec nadzieję, która jest wstanie przezwyciężyć trudności, cierpienie przynosząc wygraną dobra nad złem, wskazują wartości takie jak dobro, wytrwałość, odwaga.

Dzięki odpowiednio dobranym utworom literackim, w myśl wyżej przedstawionych zasad grupa, a ujmując dokładnie każdy z jej uczestników może odnaleźć siebie, swoje kłopoty, utrapienia, cierpienie i odnaleźć nadzieję na rozwiązanie oraz szanse na skorygowanie spostrzegania siebie. Taka forma pracy pozwala również odnaleźć pociechę, w świadomości, że nie jest ze swoimi problemami/ trudnościami sam/a.

1.3 Czy baśń i bajka są tym samym?

Bardzo często w rozumieniu potocznym stosujemy zamiennie nazwy baśni i bajka. Jednakże są to dwa różne typy utworów literackich. Bajka jest krótkim dowcipnym utworem, najczęściej poetyckim o charakterze satyrycznym lub dydaktycznym. Baśń jest z kolei utworem narracyjnym, folklorystycznym w którym autor zachowuje obiektywny stosunek do opisywanych wydarzeń.

Bajki terapeutyczne, tworzone są przez różnych reprezentantów kierunków psychoterapeutycznych, ale mimo to celem każdej bajki jest uspokojenie, zredukowanie napięcia, zredukowanie problemów emocjonalnych i wspieranie we wzroście osobistym.

Uważam, że powinienem podkreślić iż, bajki tworzone na odmiennych założeniach np. psychoanalitycznych, poznawczo- behawioralnych będą tworzyły inny klimat oraz sposoby oddziaływania.

W literaturze można znaleźć wiele różnych typologii bajek, ja przyjmę tą dotyczącą rodzaju bajek psychoterapeutycznych:

- relaksacyjne
- psychoedukacyjne
- psychoterapeutyczne
- wyróżnia się również bajki relaksacyjno- terapeutyczne

Bajki odnoszą się do lęku, który towarzyszy człowiekowi na każdym z etapów jego życia, lęk szczególnie przeżywany jest w okresie dzieciństwa i dorastania. Łączy się on z niezaspokojonymi potrzebami w różnych kwestiach.

Kiedy niezaspokojona jest potrzeba bezpieczeństwa u dzieci rodzi to lęk przed ciemnością, stworami itp. Natomiast kiedy niezaspokojona jest potrzeba miłości, rodzi się lęk przed porzuceniem, odrzuceniem. Przy braku akceptacji rodzi się poczucie bycia gorszym, mniej wartościowym. Wzrastanie człowieka niesie za sobą całe spektrum różnych oddziaływań rodzicielskich, szkolnych, rówieśniczych, lecz jak każdy wie- nie ma idealnego systemu wychowawczego, jaki i idealnych rodziców- lęk, który pojawia się na drodze ku dorosłości, jeśli nie zostanie przezwyciężony, może nieść za sobą duże spustoszenie emocjonalno-duchowe. Socjoterapia, skierowana do dzieci i młodzieży, w sposób niezwykle subtelny za pomocą bajkoterapii może zachęcać do zmian i 'odbudowy siebie'.

„Człowiek ma zdolność do kreowania samego siebie”.

Maria Molicka

Bajka relaksacyjna

Bajka relaksacyjna jako główne narzędzie wykorzystuje wizualizację, jej celem jest odprężenie i uspokojenie. Fundamentalnym elementem tego typu bajki jest przyjazne i bezpieczne miejsce oraz wyraźny schemat jakim toczy się akcja bajki. Opis tego typu bajki można znaleźć w literaturze.

Bajka psychoedukacyjna

Jej celem jest wprowadzenie zmian w szeroko rozumianym zachowaniu dziecka, a więc rozszerzenie możliwego repertuaru zachowań. Bajki te sprzyjają rozwojowi inteligencji emocjonalnej poprzez poszerzanie wiedzy o emocjach, uczuciach oraz strategiach radzenia sobie. Bajka tego typu powinna mieć bohatera, z którym mogą się utożsamić uczestnicy socjoterapii, a metafory oraz symbole powinny być dostosowane do możliwości intelektualnych uczestników. Opiera się ona na kognitywnych sposobach oddziaływania, jednakże nie powinny one narzucać sposobu zachowania, ale dawać propozycję oraz nie powinny pouczać gdyż, to budzi niechęć odbiorców.

Bajki psychoterapeutyczne

Ich inspiracją była analiza baśni pod kątem zastosowanych w nich mechanizmów psychologicznych. Bajki te są dłuższe od wcześniej opisywanych oraz mają dłuższą fabułę, przez co ułatwiają one wystąpienie mechanizmu naśladownictwa i identyfikacji oraz przewarunkowania wśród słuchaczy. Częściami składowymi tego typu bajki są elementy baśni (kompensacja potrzeb) oraz bajki psychoedukacyjne (wzory).

Bajka terapeutyczna ma następujące cele:

- *zastępczo zaspokoić potrzeby, dowartościować dziecko, które jest w trudnej sytuacji (kompensacja)*
- *dać wsparcie poprzez zrozumienie, akceptację, budowanie pozytywnych emocji, nadziei, przyjaźni, jaką zapewniają bajkowe postacie;*
- *przekazać odpowiednią wiedzę o sytuacji lękotwórczej i wskazać sposoby radzenia sobie.*

Jak widać, bajka psychoterapeutyczna zawiera w sobie zarówno wiele z baśni jak i bajki psychoedukacyjnej. Jest ona najbardziej ostrym narzędziem do pracy, ale też narzędziem, które wymaga niezwykłych umiejętności i kompetencji osoby prowadzącej grupę.

Podsumowanie

Bajki pomagają dzieciom w radzeniu sobie z najbardziej prozaicznymi, jakby codziennymi problemami, które pojawiają się przy przekroczeniu progu, własnego pokoju, domu, przedszkola, szkoły i innych miejsc. Bajkoterapia wykorzystywana podczas zajęć socjoterapeutycznych potrzebna jest szczególnie dzieciom i młodzieży, która cechuje się gotowością do reagowania lękiem oraz doświadczającą trudności w codziennym życiu. Odpowiednio dobrany utwór, który wyraża dylematy i trudności uczestników- pozwalając im na identyfikację, to klucz do wnętrza drugiego człowieka z którym należy pracować dalej.

W socjoterapii wykorzystanie metody bajkoterapii nie jest sprawą łatwą, wymaga to wcześniejszego przygotowania grupy oraz samego socjoterapeuty, wymaga również czasu aby nie urazić młodzieży, gdyż zwykle się mówi, że „bajki są tylko dla dzieci”.

Bibliografia

- Kupisiewicz C. i M., *Słownik pedagogiczny*, PWN 2009.
Molicka M., *Bajki terapeutyczne*, Media rodzina 1999.
Molicka M., *Bajkoterapia*, Media rodzina 2002.
Sawicka K., *Socjoterapia jako forma pracy z dziećmi i młodzieżą przejawiającymi zaburzenia zachowania*, w: *Terapia dzieci i młodzieży*, Impuls 2012.
Wójtowicz M., *Scenariusze zajęć biblioterapeutycznych*, Harmonia 2010.

WOKÓŁ PROFILAKTYKI DEFENSYWNEJ I KREATYWNEJ – CZEŚĆ I- IMPLIKACJE TEORETYCZNE

*dr Świągost Magdalena
mgr Marcinkowski Piotr
Uniwersytet Jagielloński*

Streszczenie: Artykuł prezentuje przegląd literatury w zakresie zagadnień terminologicznych dotyczących profilaktyki, wskazując na zmiany zachodzące w postrzeganiu zjawiska profilaktyki. W dalszej części zaprezentowane jest zróżnicowanie profilaktyki defensywnej i kreatywnej.

Słowa kluczowe: *pedagogika, profilaktyka, koncepcje, wychowanie*

1. Terminologia

Najbardziej ogólna definicja słowa „profilaktyka» wywodzi się z języka

greckiego: „prophylassein”, co oznacza „strzec się, zapobiegać»[1, s.42].W praktyce znaczenie to wiąże się z „zapobieganiem niekorzystnym zjawiskom, wypadkom, przestępstwom, uzależnieniom»[2, s.63]. Istotą profilaktyki jest podejmowanie działań zapobiegających niepożądanym skutkom rozwoju oraz zachowania ludzi[3]. Za cel działalności profilaktycznej należy zatem uznać zapobieganie negatywnym stanom rzeczy, zarówno tym, które dopiero mają zaistnieć, jak i tym, które w postaci załączkowej już występują. Jest ona określana często, jako systemem działań racjonalnych, zapobiegających występowaniu i rozpowszechnianiu się zjawisk patologii społecznej[4].

Istnieje wiele ujęć definicyjnych, jednak fakt, że profilaktyka kładzie nacisk na możliwość ochrony ludzi przed zjawiskami i procesami zagrażającymi ich życiu, zdrowiu i prawidłowemu rozwojowi stosunków społecznych, jest powszechnie uznawany. W naukach pedagogicznych, np. H. Radlińska początkowo definiowała profilaktykę jako: „zapobieganie klęskom społecznym i wykolejeniom jednostek» [5, s.66]albo w odniesieniu do wychowania, jako: „zapobieganie powstawaniu niekorzystnych dla życia człowieka stanów i zjawisk» [5, s.68].

A. Kamiński w swej refleksji nad wychowaniem wyszedł poza przyjęte stereotypy w myśleniu o pedagogice. Ujmował on ją jako działalność „polegającą na zapobieganiu tym wszystkim sytuacjom, które powodują wyłanianie się potrzeb z zakresu opieki społecznej, a więc i kompetencji społecznej» [6, s.33]. Jej zadaniem w tym ujęciu, miało być uprzedzenie stanów zagrożenia: „moralnego, zdrowotnego, kulturalnego, społecznego, aby uchronić jednostki i grupy danej populacji przed niepożądanymi odchyleniami od stanów normalnych» [6, s.33].

Klasyczną interpretację działalności profilaktycznej zaprezentował Cz. Czapów [6, s.36]. Według niego, profilaktyka, czyli działalność resocjalizująca potencjalnie, polega na usuwaniu egzogennych i endogennych determinantów aktywności łamiącej doniosłe etycznie normy prawne i obyczajowe, które reprezentują interesy szerszych struktur społecznych.

Definicja ta, oparta jest na konstrukcie teoretycznym niedostosowania społecznego, obejmującego trzy sfery: manifestacje, stany osobowości niedostosowanych i determinanty oraz czynniki wykolejenia społecznego. Sferom tym, odpowiadają determinanty profilaktyki, mianowicie [7, s.19]:

- Profilaktyka powstrzymująca – polega na usuwaniu okazji do wykonania czynu niezgodnego z interesem społecznym

- Profilaktyka objawowa – polega na sterowaniu czynnikami w otoczeniu, aby tworzyć sytuacje wychowawcze sprzyjające podejmowaniu przez osobę decyzji akceptowanych społecznie.

- Profilaktyka uprzedzająca – polega na usuwaniu czynników i przyczyn wykolejenia społecznego.

Natomiast jego uczeń, L. Pytka, wyróżnił jeszcze profilaktykę kreatywną „wzmacniającą i podtrzymującą te formy i sposoby zachowania, które mają charakter prospołeczny, allocentryczny, a tym samym i godny naśladowania,

wywierają wpływ na ludzi zagłuszając i tłumiąc siłą oddziaływania innych (w tym także szkodliwych) czynników konkurencyjnych” [7, s.19].

Reasumując: profilaktyka zatem, jest sposobem reagowania na zjawiska społeczne, które oceniane są jako szkodliwe i niepożądane w danym społeczeństwie. Ich negatywna ocena skłania do traktowania pewnych zjawisk w kategoriach zagrożeń i podejmowania wysiłków w celu ich ograniczania lub eliminacji [8, s.284].

2. Ewaluacja sposobu postrzegania profilaktyki. Zmiana procedur działania

W ostatnich latach zaobserwować można istotne zmiany w sposobach patrzenia na profilaktykę. Dotyczy to zarówno przekazywanych treści, jak i stosowanych metod. Zmiany w modelach i koncepcjach profilaktycznych, nie dokonywały się w sposób przypadkowy, chaotyczny. Podstawowym czynnikiem determinującym zmiany, była ewolucja poglądów na temat przyczyn występowania zachowań ryzykownych. Wynika to z faktu, że każde systematyczne i zorganizowane działanie na rzecz zapobiegania niepożądanym zjawiskom musi opierać się na precyzyjnym rozpoznaniu ich genezy i uwarunkowań. Od sposobu patrzenia na te uwarunkowania zależy dobór treści, metod i strategii, które mają służyć zapobieganiu niepożądanym zjawiskom. Przy czym określenie przyczyn zjawisk patologicznych nie jest oczywiste. Są one złożone i nadal panuje rozbieżność poglądów co do ich ważności i hierarchii [8, s.284].

Przyczyny zachowań ryzykownych, wyznacza profil zmieniających się koncepcji w profilaktyce. Obecnie istnieją dwie odmienne procedury (wyróżnione przez J. Kwaśniewskiego) uprawiania profilaktyki: koncepcja profilaktyki defensywnej (negatywnej) oraz kreatywnej (pozytywnej).

2.1. Tradycyjna koncepcja profilaktyki – profilaktyka defensywna (negatywna)

W tradycyjnych koncepcjach profilaktyka miała głównie znaczenie negatywne. skupiała się bowiem przede wszystkim na ograniczaniu dysfunkcji człowieka i na poszczególnych rodzajach zaburzeń. Stąd też wyraźnie wydzielono np. profilaktykę uzależnień, profilaktykę przestępczości, profilaktykę samobójstw.

W ramach tak rozumianej profilaktyki można wyróżnić pięć wiodących podejść [9, s. 29-30]:

podejście poznawcze – oparte na założeniu, że jeżeli młody człowiek pozna fakty i zrozumie niebezpieczeństwa związane z angażowaniem się w zachowania dysfunkcyjne, wówczas sam z nich zrezygnuje. Wiodącą strategią jest informowanie z elementami straszenia. Działania takie są jednak rzadko skuteczne, a czasami wręcz wyzwają niezdrową ciekawość młodych ludzi. Co więcej, zestawienie mało wiarygodnych faktów z prasą rówieśniczą, zachęcającą na przykład do picia alkoholu, prowadzi do zwycięstwa presji. Wiedza jest

potrzebna, ale nie wystarcza do zmiany zachowania.

Podejście afektywne– Podstawę tego podejścia stanowi założenie, że wysoka samoocena, umiejętności podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów oraz docenianie zdrowia, pomagają, młodzieży w unikaniu zachowań dysfunkcyjnych. Wiodącą strategią w tym podejściu, są inicjatywy edukacyjne nastawione na rozwijanie umiejętności życiowych i budowanie samooceny. Z reguły unika się informowania adresatów o dysfunkcjach. Działania takie usprawniają nastolatka, ale prowadzą często do konfliktów z nauczycielami i rodzicami, oraz nie zawsze obniżają wskaźniki angażowania się w zachowania dysfunkcjonalna

Podejście poznawczo-afektywnezakłada się, że młodzi ludzie potrzebują zarówno informacji, jak i umiejętności życiowych. W działaniach profilaktycznych łączy się strategie informacyjne – czyli dostarczanie wiedzy; i edukacyjne – czyli uczenie umiejętności życiowych. Skuteczność tego typu programów jest zauważalna, jednak zakres osiągniętych zmian jest wysoce zróżnicowany.

Podejście poznawczo-behawioralneopiera się na założeniu, że inicjacja zachowań dysfunkcyjnych dokonuje się zazwyczaj w obecności rówieśników, więc młodzi ludzie potrzebują umiejętności do przeciwstawiania się naciskom z zewnątrz. W ramach tego rodzaju programów, adresat dowiaduje się, co to jest presja (np. rówieśnicza, mediów, rodziny itp., oraz jak ją identyfikować. Prowadzi się także trening rozwijania umiejętności przeciwstawiania się jej. Skuteczność tego typu programów jest wysoka, gdy obejmują one szeroką grupę rówieśniczą. Brak jest jednak dowodów, że uzyskane efekty są trwałe.

Podejście normatywnej edukacji- młodzi ludzie często przeceniają rozmiary angażowania się rówieśników w zachowania dysfunkcjonalne. Skutkiem tego sami je podejmują, aby w ten sposób poczuć się częścią grupy. Działania profilaktyczne ukierunkowane są więc na korektę błędnych percepcji i poznawanie faktycznych rozmiarów zachowań dysfunkcyjnych. Podejście to ma zróżnicowaną skuteczność w zależności od rodzaju zachowania dysfunkcyjnej. Na ogół są mało skuteczne w odniesieniu do używania alkoholu, skuteczniejsze w odniesieniu do narkotyków.

Działalności podejmowane w ramach profilaktyki defensywnej takie jak: odcinanie możliwości, uniemożliwianie bądź utrudnianie podjęcia określonego zachowania, wytlumianie określonych zachowań (reagowanie sankcją negatywną na określone zachowania) bądź zagrożenie (zapowiedź reakcji negatywnej na określone zachowania) nie przynosi na ogół pożądanego rezultatu. Profilaktyka defensywna opiera się na negatywnych sposobach i środkach działania – na piętnowaniu, blokowaniu, wygaszaniu postaw społecznych. Jej celem jest likwidowanie, osłabianie lub ograniczanie pewnych zjawisk. Jednak „zwalczanie chwastów” nie wystarczy. Potrzebne jest podejście holistyczne do człowieka, takie które będzie rozbudzało i umacniało potencjały jakimi dany człowiek dysponuje.

Podsumowanie

Współcześnie zaczyna dominować pozytywne podejście w profilaktyce. Koncepcje profilaktyki kreatywnej to system racjonalnych działań, które wzmacniają, podtrzymują i kształtują określone prospołeczne postawy (jak zostało już wcześniej zasygnalizowane - postawy ukształtowane w okresie dorastania). Koncepcja ta, opiera się na trzech założeniach [9, s.30]:

1. dysfunkcjonalność człowieka jest wyrazem jego niedostatecznej skuteczności w radzeniu sobie z wymogami życia,

2. poziom i zakres zaradności lub niezaradności człowieka jest uwarunkowany wieloma czynnikami pośredniczącymi. Są to tzw. czynniki ryzyka i czynniki chroniące,

3. manifestowane przez człowieka przejawy dysfunkcji są względem siebie alternatywne, a więc w zależności od uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych mogą się wzajemnie zastępować. Należy zatem mówić o „podatności” na podejmowanie zachowań problemowych.

W efekcie profilaktyka przestaje koncentrować się na zapobieganiu objawom, a skupia się na wspieraniu człowieka i pomaganiu w rozwijaniu sprawności i zaradności życiowej. J. Kwaśniewski [10] rozumie procedurę profilaktyki kreatywnej jako określony system racjonalnych działań wzmacniających lub podtrzymujących postawy prospołeczne. Umacnia działania twórcze – godne naśladowania [11]. Załączki tych działań, powinny być ukształtowane w okresie dorastania [12, s.22]. Zwolennicy profilaktyki kreatywnej preferują tzw. pozytywne sposoby i środki działania, za pomocą których chcą inicjować, kształtować i wzmacniać właściwe postawy. Przedkładają je nad tzw. negatywne sposoby działania. Poszukuje się nowych środków działania, preferuje się „profilaktykę nie dla młodzieży – ale z udziałem młodzieży” – poprzez: formy dialogu, zachętę do aktywnego uczestnictwa adresatów, wzbudzenie osobistego zaangażowania.

Profilaktyka defensywna to odwołanie się do rozmaitych czynności destrukcyjnych wobec przewidywanych zagrożeń, w celu ich likwidacji lub osłabienia. Natomiast profilaktyka kreatywna to wykorzystanie czynności o charakterze konstrukcyjnym, nakierowanych na wspomaganie i aktywizowanie tych, którzy w efekcie takich działań z powodzeniem radzą sobie z różnymi zagrożeniami [8].

Profilaktyka kreatywna to także proces współdziałania podstawowych środowisk wychowawczych w planowaniu i wdrażaniu strategii które [2, s.68]:

- redukują specyficzne czynniki ryzyka, sprzyjające podejmowaniu przez dziecko zachowań problemowych;

- wzmacniają czynniki chroniące w celu umożliwienia młodym ludziom zachowania zdrowia i osiągnięcia dobrego samopoczucia.

Działalność profilaktyczna to także, wzmacnianie i podtrzymywanie form i sposobów zachowania, które mają charakter prospołeczny, a tym samym i godny naśladowania, wywierają wpływ na ludzi zagłuszając i tłumiąc siłą oddziaływania

innych (w tym także szkodliwych) czynników konkurencyjnych [6]. W tym kontekście, można definiować profilaktykę, odwołując się do czynników ryzyka i czynników chroniących.

Czynniki ryzyka to cechy, sytuacje, warunki lub kontekst środowiskowy, które sprzyjają angażowaniu się człowieka w zachowania dysfunkcyjne. Natomiast czynniki chroniące, to cechy, sytuacje, warunki lub kontekst środowiskowy, który chroni człowieka przed angażowaniem w zachowania dysfunkcyjne [9]. Zarówno jedno jak i drugie związane są z sytuacją rodzinną jednostki, z jego sytuacją szkolną oraz w grupie rówieśniczej, a także z czynnikami osobowościowymi. Przy projektowaniu oddziaływań o charakterze profilaktycznym należy, zatem brać pod uwagę wszelkie możliwe czynniki pod działaniem, których znajdują się adresaci tegoż oddziaływania. Tylko wówczas liczyć można na adekwatność a później efektywność programu [8, s.284].

Zwolennicy profilaktyki kreatywnej, widzą wartość we wzmacnianiu czynników chroniących. Zastosowanie ma to także w profilaktyce dzieci z rodzin z problemem alkoholowym, w których szansa prawidłowego rozwoju dziecka jest zdecydowanie mniejsza niż w rodzinach funkcjonalnych. Są jednak badania, które potwierdzają, że czynniki chroniące mogą zahamować proces kontrosockalizacji dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej. Z badań przeprowadzonych przez amerykańskiego badacza Sher, [13, s.245] wynika, że czynniki takie jak: temperament dziecka, postawa rodzica niepijącego i dalszej rodziny, a także szerszego środowiska, mogą chronić przed pojawieniem się problemów w życiu dorosłym. Podobne wyniki badań prezentuje K. Ostaszewski [14] relacjonując wyniki badań prowadzonych pod kierownictwem E. Werner. Badania te przeprowadzonych na wyspie Kauai na grupie 698 noworodków. Ich rozwój i indywidualne losy były weryfikowane w chwili urodzenia oraz 1,2,10,18,32,40 roku życia. Około 1/3 dzieci urodziła się w bardzo trudnych warunkach. Analiza tychże badań pozwoliła dojść do podobnych wniosków jak doniesienia Sher. Czynniki chroniące mogą zahamować całkowicie stopień degradacji społecznej osoby z grupy podwyższonego ryzyka [14, s.2-3]. Takim czynnikiem chroniący, którego nie można pominąć w praktyce profilaktycznej jest rodzina. „Środowisko rodzinne może być czynnikiem o szczególnej mocy zagrażającej, i to wówczas, kiedy rodzice zaniedbują dziecko, gdy nie stawiają mu wymagań ani granic, jeżeli stosują wobec niego kary cielesne, są nieczuli i agresywni” [15, s. 218]. To prawda której nie sposób kwestionować. Jednak nie można zapominać, że i wtedy rodzina jest czynnikiem chroniącym. Potwierdza to K. Wojcieszek w słowach „Rodzina chroni zawsze! – Nawet wtedy, gdy jednocześnie szkodzi. Dlatego najgorszą rzeczą, jaką może zrobić wychowawca, jest jej ignorowanie” [16, s.8]. Te słowa wydają się być kwit esencją wskazań co do dalszej pracy nie tylko wychowawcy, ale całej sieci pomocowej. Zaczynając od środowiska rodzinnego, przez lokalne, do polityki globalnej – wspierać całość rodziny, podtrzymywać i umacniać więzi. Nic nie dadzą wysiłki profilaktyczne, jeżeli rodzina straci swoją silną pozycję.

Bibliografia

1. Róg A., *Profilaktyka niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży*, w: K. Socha-Kołodziej, B. Zajęcka (red.), *Profilaktyka, opieka, wychowanie, resocjalizacja – wybrane aspekty*, Wyd. Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2005
2. Springer M., *Profilaktyka społeczna: rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2004
3. Okoń W., *Słownik Pedagogiczny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1975
4. Pytko L., *Profilaktyka wykolejenia społecznego*, w: Pomykało W. (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Warszawa 1993
5. Radlińska H., *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1961
6. Kozaczuk F., *Profilaktyka pedagogiczna wobec zagrożeń cywilizacyjnych*, (red.) F. Kozaczuk, B. Urban, *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, Rzeszów 2001
7. Albański L., *Profilaktyka niedostosowania społecznego. Wybrane aspekty teoretyczne*, w: Albański L. (red.), *Profilaktyka niedostosowania społecznego. Teoria i praktyka*,
8. Michel M., *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, B. Urban (red.), *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*, Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda, Mysłowice 2004
9. Gaś Z., *Profilaktyka w szkole*, WSiP, Warszawa 2006
10. Kwaśniewski J., *Badania problemów społecznych*, IPSiR, Warszawa 2003
11. Zajączkowski K., *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1997
12. Szymańska J., Zamecka J., *Przegląd koncepcji i poglądów na temat profilaktyki*, w: *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, G. Świątkiewicz (red) Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, dostęp na <http://www.narkomania.gov.pl/profilaktyka.pdf>, odczyt 18.05.2017
13. Gąsior K., *Czynniki zagrażające rozwojowi dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym na przykładzie Dorosłych Dzieci Alkoholików*, Alkoholizm i Narkomania, Wyd. Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2008, Tom 21: nr 3
14. Ostraszewski K., *Czynniki chroniące i wspierające rozwój*, Remedium, 11/2008
15. Obuchowska I., *Dzieci małe i duże. Jak je kochać i rozumieć*, Media Rodzina, Poznań 2007
16. Wojcieszek K., *Rodzina chroni*, Wychowawca 12/2002

САМОВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ШКОЛЯРАМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мовчан Валентина Дмитрівна

*студент Національної академії внутрішніх справ
tetsab@ukr.net*

Науковий керівник –

кандидат психологічних наук Давидова О.В.

У сучасному суспільстві з шаленим ритмом життя та прогресом, який змінює вектори нашого існування, є досить важливо почуватися щасливим. Поняття щастя є багатогранне та для кожного воно різне за своєю сутністю, об'ємністю, розумінням, відчуттям, і включає в себе не тільки внутрішньо

емоційний стан людини, але й ряд соціально-культурних аспектів. Щастя відноситься до категорії моральної свідомості особистості. Воно являє собою особливий стан задоволеності від життя, радості буття, наближення до ідеалу. Щастя нерозривно пов'язане з почуттями та емоціями, які надають йому додаткового забарвлення.

Проблема щастя розглядається в безлічі психологічних праць. У той же час щастя важко увити в якості предмета наукового і тим більше експериментального дослідження. Вважається, що саме поняття щастя дуже розпливчате і незрозуміле, але саме тому воно досліджується у багатьох науках: соціології, філософії, психології. Ймовірно, щастя може приймати різні форми [3, с.183].

Щастя у різних його аспектах досліджувалося різними науковцями у різних країнах. Особливо яскраво проблема щастя показана в роботах дослідників, що вивчають емоції. Це такі видатні вчені, як С.Л.Рубінштейн, Д.А.Леонтев, В. Франкл, А.Маслоу, М.Аргайл, В.Розанов та інші.

Аргайл розуміє щастя як стан переживання задоволеності життям у цілому, загальну рефлексивну оцінку людиною свого минулого і сьогодення, а також частоту та інтенсивність позитивних емоцій [1, с.238]. В. Розанов стверджував, що, якщо людина робить щастя предметом своїх прагнень, то вона неминуче робить його об'єктом своєї уваги. Але цим вона втрачає з виду причини для щастя і воно вислизає [4].

Абрахам Маслоу бачив щастя людини в його самоактуалізації, шлях до якої лежить через задоволення всіх потреб: від найпростіших у їжі, питті і безпеки до потреби у визнанні. Самоактуалізуюча людина спокійна, упевнена у собі, талановита, поблажлива, не схильна до депресій і істерик, при цьому має здорову самооцінку і гармонійний зовнішній вигляд [2, с.112].

Встановлено, що щастя пов'язане з певними особистісними характеристиками, такими, як екстраверсія і нейротизм. Важливим також є стиль мислення: щасливі люди володіють більш високою самооцінкою, почуттям контролю, оптимізмом і відчуттям мети, обумовленої наявністю чітких орієнтирів. Будь-які відкриття в цій області можуть бути корисні в психотерапії — щоб переконати пацієнтів подивитися на речі більш позитивно. Рівень щастя співвідноситься також з віком [1].

В основі звернення В.Розанова до тематики щастя лежить суперечність: з одного боку, людина не може діяти інакше, як, підкоряючись прагненню до щастя; з іншого – людина повинна слідувати тільки цьому потягу. Потім, намагаючись вирішити дане протиріччя, В.Розанов звертається до історичного виникнення ідеї щастя. Людина завжди дотримується свого потягу до щастя. Саме поняття щастя В.Розанов визначає як «термін, який вказує на вищий керівний початок, або ідеал, дивлячись на який ми докладаємо до даного об'єкта даний порядок мислення» [4, с.24]. Він також визнає, що немає універсального щастя, тобто воно у кожного своє, суб'єктивне відчуття. Під щастям можна розуміти такий стан, коли людина

досягла піку задоволення, коли вона вже не хоче до чогось прагнути, йти, шукати. Єдине, чим відрізняється відчуття щастя у людей - це тривалістю і напруженістю. Якщо можливо зробити щасливим кількох людей, а не одного, то бажано це здійснити [4].

Для школярів молодшого шкільного віку характерним є нова соціальна роль та зміна провідного виду діяльності, що безумовно впливає на формування особистості та її складників. Дитина мислить образами, картинками, формами. На першому місці у неї емоції, почуття і відчуття. І дорослим, часом, дуже складно прийняти і зрозуміти критерії дитячого сприйняття. Але зробити це необхідно! Кожного дня, спілкуючись з однолітками, дитина вбирає, пропускає через себе масу інформації, відчуває різні почуття і найбільш гостро потребує того, щоб її вислухали. Це головна потреба маленької душі. Дитина хоче, в першу чергу, віддати почуття і емоції, що накопичилися за день, вони буквально переповнюють її зсередини, поділитися з кимось, “розвантажити” себе. Дитяча душа – неймовірно тендітна і тонка матерія, з незміцнілою і вразливою психікою, і часто дитина не в силах сама упоратися з купою проблем, що навалюються на неї. Їй просто необхідна допомога з боку дорослих.

Згідно із філософським словником, “розуміння” – це процедура сприймання і відродження сенсу в процесі його інтерпретації, реконструкція первісного задуму [5, с.843]. Іншими словами – це те, що потрібно розшифрувати, відтворити зі слів іншої людини. Носити в собі вантаж проблем і хвилювань важко для кожної людини, але особливо нестерпним він є для дітей. Дитинство – це особливий період у людському житті, який залишає незгладимий слід у вихованні особистості. Більше того, саме в дитинстві формуються найголовніші особистісні характеристики дорослої людини.

Щастя – жива і невловима субстанція, яку складно укласти в жорсткі рамки і підпорядкувати певним законам. Таким чином, щастя – це образне поняття, що описує стан людини, причому як духовне, так і матеріальне. Щастя так важко знайти і зберегти тому, що воно вимагає наявності в людині високих якостей, і особливо чистоти, так як тільки той, хто чистий, – незмінний. Секрет щастя дитини полягає, насамперед у розумінні та сприйнятті її як окремої, відмінної від інших особистості, зі своїми власними інтересами і потребами, це безмірна повага та невідомий постійний інтерес до її духовного, внутрішнього світу. Зрештою – це просто відчуття дитиною безмежної любові і турботи про неї з боку як своїх батьків, так і людей, які знаходяться поруч з нею в навколишньому світі.

Література:

1. Аргайл М. Психологія щастя. СПб.: Пітер, 2003. 336 с.
2. Маслоу А. Самоактуалізація // Психологія личности: Тексти / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, А.А.Пузеря. – М.: Издательство Московского университета. 1982. – С. 108-117.
3. Надземі Е.Р. Психологія щастя. М.: Софія, 2005. 480 с.

4. Розанов В. О счастье и совершенстве человека. М.:Пргресс, 1981. – 345с.
5. Современный философский словарь / Под ред.. Кемерова В.Е. – М., 1998. 1065с.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Падалка Роман Григорович
викладач кафедри психології і педагогіки
НПУ імені М.П. Драгоманова

Анотація. У статті обґрунтована актуальність дослідження екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку, що пов'язано із необхідністю виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати та відтворювати її багатства.

Розглянуто структуру екологічної свідомості за її компонентами. Встановлено, що реалізація охарактеризованої психологічної моделі розвитку екологічної свідомості молодшого школяра, дозволить розвинути екоцентричне ставлення дітей до довкілля.

Annotation. The article deals with the problem of primary school children's ecological consciousness, which is connected with the necessity of young generation's upbringing. It should be able to coexist with nature in harmony, use and reproduce its resource rationally.

The structure of the ecological consciousness is considered for its components. It was found that the realization of the psychologic model that is characterized by the development of the ecological background of the young schoolchildren, will allow to develop eco-centric children's attitude to the environment.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічний інтерес, екологічні оцінки, екологічна рефлексія, екологічні знання, екологічні переконання, екологічна емпатія.

Keywords: environmental awareness, environmental interests, environmental assessments, environmental reflection, environmental knowledge, environmental beliefs, environmental empathy.

Особливості господарської діяльності людини, споживацький характер існування породжують кризу у взаємостунках суспільства та природи. Для дієвого вирішення цієї проблеми, слід усвідомити причини, що закладено в основі її виникнення. Звісно, сама діяльність людини і є безпосередньо цією причиною, та несе загрозу природі. Вплинути на це дуже складно, особливо коли екологічну кризу підсилюють інші соціально-політичні негаразди, актуальні нині для України.

На нашу думку процес системного реформування країни неможливий без внесення корінних змін в екологічному вихованні молоді, адже високий рівень екологічної свідомості громадян – це запорука високого рівня розвитку держави.

Екологічна свідомість у нашому дослідженні представлена трьома компонентами. **Когнітивний** характеризує пізнавальний інтерес до

природних об'єктів (екологічний інтерес, екологічні оцінки, екологічні погляди, рефлексія, екологічні знання, ідеї та переконання). Він включає знання про норми та правила поведінки в навколишньому середовищі, людину як частину природи, причинно-наслідкові зв'язки у природі, необхідність збереження природи, оцінку дій та вчинків у природі інших людей та своїх власних.

Емоційний – демонструє ставлення особистості до природи як до естетично суб'єктивно значущої цінності (емоційна оцінка, емоційне ставлення, емоційні переживання, екологічна симпатія щодо природних об'єктів). Він матеріалізується у творчих, пізнавальних, естетичних потребах взаємодії з природою як рівнозначною цінністю, гуманістичних мотивах і цілях екологічної діяльності, сформованості внутрішніх регуляторів екологічно доцільної поведінки, усвідомлення відповідальності за результати своєї поведінки в природі, здатності до суб'єктифікації природних об'єктів та їх суб'єктного сприйняття.

Практичний компонент показує прагнення до практичної взаємодії з об'єктами природи (екологічно доцільні норми поведінки, екологічні вміння та навички, готовність та мотивація до природоохоронної діяльності). Цей компонент включає дії та вчинки щодо збереження, раціонального використання та примноження природи, навички і звички практичної природоохоронної діяльності.

Інтерес (в перекладі з латинської *interes* – має значення, є важливим) – спосіб ставлення соціального суб'єкта до необхідних умов існування і розвитку, що виражається у прагненні створювати і використовувати ці умови [1]. В основі будь-якого інтересу знаходиться потреба, яка є категорією, що охоплює більш широке коло явищ, ніж категорія інтересу, оскільки потреби притаманні всім біологічним організмам, в тому числі й людині. Інтереси ж – тільки людині.

Цікавим є підхід М.Васильєвої щодо розуміння екологічного інтересу. На думку вченої, з однієї сторони – екологічний інтерес, тобто інтерес в збереженні природних об'єктів, підтримці придатної для життя якості навколишнього середовища, умовно складає мотивуючу частину права людини на безпечне навколишнє середовище, а з іншої – екологічний інтерес – це своєрідна форма публічного вираження суб'єктивного права на безпечне навколишнє середовище, його соціально значуща оцінка. Тобто, екологічні інтереси – це категорія, що акумулює в собі наміри та прагнення особистості, спрямованість яких визначена її безпосередніми, життєво важливими екологічними потребами [2].

Екологічні оцінки обумовлені емоційно-естетичними переживаннями молодших школярів. Такі оцінки виражаються в оціночних критеріях: гарно – негарно, краще – гірше тощо. Вони виникають на основі емоційного сприймання школярами оточуючого середовища. Втім знання про довкілля не лише обумовлюють емоційне ставлення дітей до природи, але й мотивують їх до природоохоронної діяльності.

Екологічна рефлексія (лат. *relexio* - обертання назад) – це актуалізація самоаналізу особистістю своїх дій і вчинків, спрямованих на світ природи, з погляду їх екологічної доцільності. Вона стимулює усвідомлення школярами того, як їх поведінка могла б «виглядати» з погляду природних об'єктів. Актуалізація екологічної рефлексії має велике значення у процесі корекції стратегій і створенні мотивації удосконалення індивідуальних технологій взаємодії з природними об'єктами.

Екологічні знання – це знання про явища природи, їх властивості та багатоманітності, взаємозв'язки між тваринами і рослинами, сезонні зміни у житті представників флори та фауни. Індикатором наявності екологічних знань є вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у природі, відкриття незвичайного в звичайному і знайомому, прогнозування змін у природному середовищі, викликані втручанням людини. Це передбачає вміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Тобто, це увесь комплекс знань про оточуюче середовище.

Екологічна свідомість постає на базі логічної переробки знань, але являє собою якісно новий щабель, оскільки відбувається трансформація екологічних знань у переконання. Саме вони обумовлюють ціннісні орієнтації та установки дітей, їх свідоме, відповідальне ставлення до природи. Переконання стимулюють пізнавальну активність особистості, спонукають до оволодіння новими екологічними знаннями та їх використанню з метою покращення оточуючого середовища.

Існує взаємозв'язок та взаємовплив екологічних знань, екологічних переконань, екологічної діяльності. Проте цей взаємозв'язок не завжди є однозначним. Так, наприклад, підвищення рівня екологічних знань не призводить до високого рівня розвитку екологічної свідомості, оскільки позитивний ефект від набутих знань може нівелюватися негативними рисами особистості: пасивністю, байдужістю, слабкою волею, безвідповідальністю. Тому говорити про рівень розвитку екологічної свідомості можна, лише з'ясувавши міру розвитку таких рис, як почуття відповідальності за збереження природи, стурбованість станом оточуючого середовища, високоморальне ставлення до представників флори та фауни.

До естетичного компоненту екологічної свідомості, згідно нашої психологічної моделі, входить *екологічна емпатія*. Тобто, ми вважаємо за необхідне виховувати у молодших школярів спроможність сприймати природні об'єкти як суб'єкти, розуміти їх стан та потреби, «співчувати» та «співпереживати» їм у ситуаціях реальної й ідеальної взаємодії.

Основу практичного компоненту екологічної свідомості складають *екологічні уміння, навички, дії та вчинки екологічно доцільної поведінки*. Саме їх розвиток характеризує рівень готовності й прагнення до практичного взаємодії з об'єктами природи, освоєння необхідних для цього технологій (вмінь та навичок) тощо. Активізація практичної діяльності дітей у довіллі полягає в тому, що вони мають справу не з предметами, а з об'єктами живої

природи – працюють у куточку природи, на городі, у квітнику, доглядають за тваринами. Основним її завданням є вироблення у молодших школярів інтересу, дбайливого ставлення до живої природи, формування вмінь і навичок з догляду за рослинами і тваринами. Формування та розвиток практичного компоненту екологічної свідомості дозволить конструктивно змінити поведінку молодших школярів у ставленні до довкілля, мотивувати їх на набуття та самостійної реалізації навичок екологічно безпечної поведінки у побуті та природі, активізувати спроможність до самостійних дій у галузі раціонального природокористування, розвинути відповідальність за свої вчинки та розуміння їх наслідків для оточуючого світу.

Отже, реалізація охарактеризованої психологічної моделі розвитку екологічної свідомості молодшого школяра, на нашу думку, дозволить не лише емпірично дослідити її психологічні особливості, але й розвинути екоцентричне ставлення дітей до довкілля, сформувані екологічно спрямовані переконання, екологічний світогляд, розвинути вміння, навички, норми та правила екологічно доцільної поведінки.

Список використаної літератури

1. Енциклопедичний соціологічний словник / Заг. ред. Г.В. Осипова. М.: ІСП РАН, 1995. С. 242-243.
2. Васильева М. И. Публичные экологические интересы: проблемы теории / Васильева Мария // Экологическое право. – 2004. – № 4. – С. 12-20

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ: СТРЕС, АФЕКТ, ФРУСТРАЦІЯ КРИЗА

Подольчук Єлизавета Юрївна
студент 5 КПВ курсу, навчально-наукового інституту № 4
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
lpodolyanchuk@ukr.net

*Науковий керівник – кандидат
психологічних наук, доцент кафедри
юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ
Давидова О.В.*

Умови сучасного життя вимагають від кожної людини прийняття самостійних рішень, проявів ініціативності та уміння адаптуватися до оточуючого світу. Водночас, трансформації соціально-економічних та політичних сфер життя, нестабільність сімейних стосунків та психологічне напруження у сфері міжособистісного спілкування зумовлюють виникнення у людей психічних станів невизначеності, невпевненості, тривожності, фрустрованості, агресивності, що, у свою чергу, призводить до появи у них особистісних дисгармоній. Гармонізація емоційних станів розглядається в психології в аспекті самозмінювання світу особистості, через необхідність пошуку гармонії в процесі емоційного самопізнання.

Розглядаючи структуру психіки людини, як відомо, виділяють три утворення, три основних компоненти психіки: психічний процес, психічний стан, психічні властивості.

Серед сучасних досліджень найбільший науковий інтерес представляє другий компонент, а саме - психічні стани. Проблема психічних станів цікавила та вивчалась як вітчизняними, так і зарубіжними психологами. Її досліджували такі вчені, як: Левітов М. Д., Вілюнас В. К., Сосновікова Ю. С., Леонова Г. Б., Прохоров А. О., Ганзен В. А., Максименко С. Д. та інші.

Психічні стани є відносно стійкими психічними явищами та водночас мають певну динаміку. На думку більшості вчених, стани - це психічні явища, що відображають особливості функціонування нервової системи і психіки людини в певний проміжок часу чи характеризують процес адаптації до нових умов або впливів.

Істотною особливістю негативних психічних станів є те, що при частому повторенні ситуацій чи впливів, які їх детермінують, вони мають здатність переважно легко трансформуватись і закріплюватись у такі негативні психічні властивості як тривожність, дратівливість, агресивність, конфліктність, невпевненість, пасивність тощо.

Стрес. Це неспецифічна реакція організму у відповідь на дуже

сильну дію (подразник) зовні, яка перевищує норму, а також відповідна реакція нервової системи. Психологічний стрес як складний інтегративний стан потребує обов'язкового аналізу значущості ситуації із включенням інтелектуальних процесів і особистісних якостей індивіда. Виникнення психологічного стресу у певних життєвих ситуаціях може відрізнятися не в силу об'єктивних характеристик ситуації, а в зв'язку із суб'єктивними особливостями сприйняття її людиною, когнітивної переробки психотравматичного досвіду. У людини найпоширенішим стрес-чинником є емоційний подразник [6]

Афект. Це сильне, короточасне збудження, що виникає раптово, оволодіває людиною так сильно, що вона втрачає здатність контролювати свої дії та вчинки. Прикладом афектів може бути несподіване переживання — сильна радість, вибух гніву, страх. У стані афекту порушується саморегуляція організму, яка здійснюється ендокринною системою, діяльність внутрішніх органів, ослаблюються гальмівні процеси кори великих півкуль головного мозку. І. Павлов, аналізуючи афектний стан, зазначав, що людина у стані афекту, який перевищує гальмівну функцію кори, говорить і робить те, чого вона ніколи не зробить у спокійному стані і про що шкодує, коли мине афект.

Фрустрація. Труднощі і можливі невдачі в життєдіяльності за певних умов можуть призвести до виникнення у людини не тільки психічних станів стресу і тривожності, але і стану фрустрації. Буквально цей термін означає переживання розладу (планів), знищення (задумів), краху (надій), марні очікування, переживання невдачі. Стосовно людини, фрустрацію в найзагальнішому вигляді можна визначити як складний емоційно-мотиваційний стан, що виражається в дезорганізації свідомості, діяльності і спілкування і виникає внаслідок тривалого блокування цілеспрямованої поведінки об'єктивно непереборними або суб'єктивно представленими труднощами. Стан фрустрації виникає відповідно до більшості визначень при наявності: 1) сильної вмотивованості досягнення мети (задовольнити потребу) і 2) перепони, непереборних труднощів (або суб'єктивно так сприйманих) на шляху до досягнення цієї мети [2, с. 388].

Криза. Це переломний етап у житті особистості, рубіж між старим і новим досвідом, якісний перехід із одного стану в інший. Він, як і всяка зміна, має два види детермінації: внутрішню (обумовлену поступовими внутрішніми змінами, що приводять до якісного стрибка, і зовнішню, обумовлену обставинами життя, складнощами міжособистісних стосунків, якимись значущими життєвими подіями і т.ін. Внутрішня детермінація пов'язана зі змінами в особистості людини, коли формуються уявлення про себе як носія нових психологічних ролей, коли формується потреба стати суб'єктом нової ролі, для якої ще не створилися об'єктивні умови. Кризовий стан характеризується інтенсивними негативними емоціями: відчуттям невизначеності, хвилюванням, тривогою, переживанням власної нікчемності, безпорадності, самотності, безнадійності, песимістичною

оцінкою власної особистості, актуальної ситуації і майбутнього, вираженими утрудненнями в плануванні подальших дій.

Підбиваючи підсумок можна сказати, що кожного дня людина зустрічається з різними життєвими ситуаціями, які мають певний вплив на її настрій, поведінку, діяльність. Це може бути якась стресова ситуація, відчуття тривоги, стан афекту, коли людині важко себе контролювати, або стан депресії, фрустрація. І кожен стан певною мірою формує поведінку людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максименко С.Д. «Загальна психологія» - К. – 2000 – с.145-149
2. Куликов Л.В. «Психические состояния. Хрестоматия» - СПб.: Питер, 2000, с. 388, 424-469.
3. Ковальов А.Г. «Психологія особистості» - М., 1965.
4. Прохоров О.О. «Функціональні структури психічних станів» Психологічний журнал, 1996, том 17, вип. 3, стор 9-17.
5. Виготський Л.С. «Психологія [Текст]: навчальних посібників» Москва: Вид-во Ексмо-прес, 2000. -1008с.
6. Флогистон [Електронний ресурс]: книжки, статті, переклади, списки літератури з психології. Актуальна інформація про останні дослідження і анонси поточних подій у світі психології Соколова О.Д., БерезінФ.Б., БарласТ.В. Емоційний стрес: психологічні механізми, клінічні прояви, психотерапія. *MateriaMedica*. 1996. N 1 (9). (зсокращ.). Режим доступу: flogiston/library/sokolova-berezin

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДРУЖБИ

Подушка Анна Геннадіївна
студентка НПУ імені М.П. Драгоманова
факультету педагогіки і психології
annap395@gmail.com

Науковий керівник –
к. психол. наук, доцент Кучеренко Є.В.

Одним з видів міжособистісних відносин є дружба. Вона заснована на взаємній прив'язаності, підтримці, спільності інтересів та щирості. В суспільній свідомості дружба – це ідеальні відносини, що відрізняються високим рівнем довіри та прихильності. Для кожної людини дружба є життєвою та моральною цінністю.

В психології практично не розглядається проблемадружби, а особливо дружби між чоловіком та жінкою, хоча цей аспект проблеми дуже актуальний, оскільки взаємовідносини завжди відігравали велику роль у формуванні особистості, її установок, потреб, характеру тощо. Виходячи

з цього дана стаття буде присвячена теоретичному аналізу гендерних особливостей дружби.

Слід відзначити, що даною тематикою займалися такі вчені, як А. Бухановський, К. Зінченко, О. Юркова, І. Кон, Д. Таннен та багато інших.

Як зазначає Дж. Грей [3], чоловіки та жінки по-різному проявляються у всіх сферах життя (соціальних, економічних, духовних тощо). Різні не тільки способи спілкування: вони по-різному думають, відчувають, сприймають дійсність, по-різному реагують. Несхожі між собою їхні потреби, а також їхні оцінки щодо ситуацій, людей та дій. Загальновідомо, що кожен відносини, а особливо дружба передбачає саморозкриття, надання партнеру особистої інформації про себе.

Виділяють 2 види такого саморозкриття:

1) «описове»: співрозмовник розповідає про себе, але повідомляє лише факти;

2) «оцінне» або «емоційне»: партнер повідомляє про свої думки і почуття, оцінки та погляди.

Обидва види саморозкриття себе веде до встановлення інтимних дружніх відносин, але другий вид веде до більшої інтимності. За даними багатьох авторів, для чоловіків більш характерне описове, а для жінок – емоційне саморозкриття. Чоловіки особливо не люблять говорити про свої негативні емоції: депресії, тривоги та страхи. Причина цього факту полягає в тому, що збереження в таємниці цих емоцій і відповідних їм думок дозволяє чоловікам захистити або навіть посилити своє почуття автономії і незалежності [1, с. 299].

Вітчизняні психологи (А. Бухановський, К. Зінченко) відзначають, що між саморозкриттям чоловіків і жінок спостерігається відмінності за такими параметрами – мотивація, спрямованість, тема. В цілому вони зазначають, що жінки на відміну від чоловіків з різних показників більш схильні до саморозкриття [2, с. 57].

Хоча і жінки, і чоловіки прагнуть до встановлення інтимних (близьких, теплих) відносин в дружбі, для жінок це більш значуще. Досліджуючи ступінь інтимності чоловічої та жіночої дружби, вчені виявили, що обидві статікладають в це поняття різні речі. Чоловіки розмовляють зі своїми друзями про спорт, політику і рідко зачіпають особисті відносини, жінки ж у розмовах з близькими подругами торкаються, в першу чергу, саме особистісних тем і пов'язані з ними почуття, проблеми, взаємини між людьми [1, с. 300].

Як зазначає, О. Юркова жінки, на відміну від чоловіків, більш схильні розглядати дружбу як задоволення потреби в спілкуванні та потреби уникнення самотності [2, с. 55].

Необхідною передумовою дружби для жінок є схожість поглядів і цінностей, а для чоловіків – схожість інтересів і діяльностей. Загалом обидві статі здатні до встановлення інтимних дружніх відносин, але ступінь інтимності у жінок більший. Коли чоловіки спілкуються з жінками,

вони також схильні більше розкриватися, їх відносини стають теплішими і близькими і в результаті приносять більше задоволення, ніж відносини з чоловіками. Якщо у відносинах з іншими чоловіками вони ігнорують емоційний аспект відносин, то в стосунках з жінками підкреслюють його [1, с. 300].

Одночасно, І. Констверджує, що чоловічий стиль життя предметно – інструментальний, а жіночий емоційно – експресивний. Чоловіче спілкування відрізняється більшою емоційною стриманістю, жінки повніше і вільніше висловлюють свої почуття, емоції в процесі контакту з співрозмовником.

Загальновідомо, що в кожних стосунках, а також в дружбі важливе спілкування та взаєморозуміння. Так, психолінгвіст Д. Таннен виявила ряд особливостей характерних для жінок та чоловік:

Чоловіки орієнтовані головним чином на володіння інформацією, свободу дій і незалежності суджень. Жінки прагнуть до психологічної близькості з партнером, усвідомлення того, що їхнє життя тісно взаємопов'язане з іншою людиною. Тобто чоловіки та жінки шукають абсолютно різні потреби у відносинах з оточуючими людьми.

Два типи логіки – схильність спиратися на узагальнені висновки і на конкретнішими приклади з особистого досвіду. У спілкуванні багато жінок використовують в якості аргументів свої особисті приклади. Їх логіка будується на особистих контактів і досвіді: вони інтегрують власні спостереження або намагаються зробити висновки з досвіду інших людей. Така логіка часто буває незрозуміла чоловікам, тому що вони рідко довіряють окремим неузагальнених фактом. Виходячи з цього, жінки в спілкуванні спираються на власний досвід, а чоловіки схильні довіряти фактам.

Різна спрямованість інтересів – інформація про факти, події в світі і інтерес до емоцій, думок і почуттів оточуючих людей. Стиль слухання чоловіків сфокусований на інформаційному рівні розмови, а жінок – на взаєминах, тобто метаінформаційний рівень [2, с. 55 - 56]. Відповідно в дружбі чоловіки та жінки переслідують різні інтереси.

Отже, в дружбі жінкам притаманне встановлення більш інтимних відносин, ніж чоловікам. Чоловіки схильні до описового саморозкриття себе оточуючим, а жінки – до емоційного саморозкриття. Стосовно передумов дружби, то для жінок характерна схожість поглядів і цінностей, а для чоловіків – схожість інтересів і діяльностей. Під час спілкування чоловіки спираються на від факти, а жінки – на власний досвід та спостережень.

Список використаних джерел:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология [Текст] : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению и специальностям психологии / Т. В. Бендас. - СПб. : Питер, 2005. - 431 с.
2. Васюра С.А. Гендерная психология [Текст] : учеб. пособие / С. А. Васюра ; М-во

образования и науки РФ, ГОУВПО «Удмурт. гос. ун-т», Ин-тпедагогика, психологии и социал. технологий. - Ижевск : Удмуртский университет, 2011. – 154.

3. Грэй Дж. Марс и Венера: Как сохранить любовь / Перев.с англ. — М.: ООО Издательство «София», 2011. — 160 с.

4. Никишов С.Н., Осипова И.С., Пронькина Е.Г. Проблемы дружбы в психологии // Проблемы и перспективы современной науки. – 2015. - №8. – С.126-130.

УСВІДОМЛЕННЯ ОСОБИСТІСТЮ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ЯК ЧИННИК ЇХНЬОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ

Попович Катерина Юрївна

студентка НПУ імені М.П. Драгоманова

popovych.katerina@gmail.com

Науковий керівник –

канд. психол. наук, доцент С. В. Кучеренко

У процесі еволюційного розвитку людина, як індивід та особистість, набула різних нових потреб. Але є потреба, що супроводжувала її від початку існування, розвивалась та поширювалась, дотикаючись до нових сфер життя– це потреба в безпеці. Організм та психіка набули низки дієвих способів самозахисту, які перебувають у взаємозалежному зв'язку «особистість–захисний механізм». Зокрема, механізми захищають особистість від травмуючого досвіду, а елементи структури особистості визначають, який саме механізм буде провідним, а які – другорядними. Це питання вивчали науковці різних областей майже на всіх історичних етапах розвитку філософії, медицини, психіатрії та психології. Психологічний захист продовжує бути актуальним об'єктом досліджень сучасних науковців, серед яких панує різноманітність думок, напрямів і поглядів на їх вивчення.

3. Фройд вперше використав термін «захист» у роботі «Захисні нейропсихози» для опису боротьби «Я» проти хворобливих або нестерпних думок і афектів. Він характеризував захисний механізм як специфічний захисний процес, що відбувається поза свідомістю, на рівні підсвідомого і передсвідомого та діє у двох формах: блокування небажаних імпульсів та їх спотворення. Згодом А. Фройд більш широко розвинула концепцію захисних механізмів («Психологія Я та захисні механізми, 1993»), дотримуючись думки, що захисні механізми психіки оберігають людину від емоційно-негативного перевантаження, діючи на неусвідомлюваному рівні та змінюючись в процесі соціалізації. Вони трансформують або фальсифікують сприйняття реальності задля ослаблення тривоги і зменшення її загрози

для організму людини. Це такі механізми як витіснення, заперечення, проєкція, заміщення, раціоналізація, інтелектуалізація, сублімація, регресія, реактивне утворення тощо. З. Фройд виділяв тривогу як основну проблему в сфері емоційних і поведінкових порушень, вважав її «ключем» до розуміння всього психічного життя людини. Сьогодні тема тривоги особливо актуальна серед дослідників і не втрачає свою популярність протягом тривалого часу [1].

К. Лендіс і У. Хант у свій час дослідили захисну реакцію переляку, яку вважали попередником тривоги і страху. Вони не ототожнювали ці категорії, вважаючи переляк до-емоційною реакцією організму. Страх і тривога в такому випадку – реакції емоційні. Значущий внесок у розвиток уявлення про природу тривоги вніс К. Гольдштейн. Він вважав, що тривога є суб'єктивним переживанням живої істоти, що опинилася в умовах катастрофічно неадекватно реагує на навколишнє середовище, а тому відчуває загрозу для свого існування або для життєво важливих цінностей. Людина керується одним прагненням – актуалізувати свою природу, якнайкраще пристосувавши себе до довкілля. Гольдштейн вказує на те, що тривога є примітивною первісною реакцією, а страх з'являється пізніше, через усвідомлення загрози та здатності до прогнозування. Тож тривога не є похідною страху, а навпаки, страх розвивається з тривоги. Крім того, тривога – стан більш болісний за страх, адже є тривалішою і глибокою. Страх зосереджений на одному об'єкті і вимагає від організму певної визначеної реакції, тривога ж охоплює більший проміжок часу та «поглинає» особистість у відчуття латентної загрози [2].

Таким чином, поняття захисних механізмів від самого початку будувались на таких «трьох китах» як неусвідомленість, зниження тривоги, трансформація сприйняття реальності. Деякі вчені створювали свої погляди, базуючись на цих фундаментальних характеристиках, інші підлягали їх змінам. Нариклад, К. Хорні виділяє три основні види захисту з метою подолання тривоги через приховання неадекватності образу «Я» за рахунок угоди з оточуючими (прагнення «до людей», поступливий тип); ігноруючи думку оточуючих, залишаючись наодинці зі своїм образом «Я» (прагнення «від людей», усунений тип); нав'язуючи свій образ «Я» іншим людям силою (прагнення «проти людей», агресивний тип).

Г. Салліван розглядав вибірковість уваги як захисний механізм, що формує людина для захисту своєї позитивної персоніфікації. Він діє через фільтрацію та відсіювання тих подразників, які можуть спричинити тривожний стан.

А. Адлер, в свою чергу, вказав на те, що у відповідь на почуття власної неповноцінності у людини виникає прагнення інтенсивно розвивати або ті ознаки, які в неї слабо розвинені (гіперкомпенсація), або ті, які розвинені добре (компенсація).

Р. Мей виділив такий механізм захисту як відхід від свідомості екзистенційної тривоги, Е. Берн розглядав життєві сценарії як функціональні

способи захисту психіки, В. Франкл наполягав на розмежуванні психічного і духовного, вказуючи, що духовність – це вищий рівень особистісного існування і захисту не потребує взагалі [3]. Але принципово нову позицію зайняв Е. Еріксон, розглядаючи захисну поведінку як спосіб свідомої саморегуляції, зміни ідентичності відповідно до зміни середовища. Зміна одного з фундаментальних тверджень Фройда про захисні механізми – неусвідомленість – поклала початок концепції копінг-поведінки, яку протиставляють психологічному захисту. Основною відмінністю між ними є свідоме, цілеспрямоване використання перших, і неусвідомлене включення останніх. Деякі автори безпосередньо визначають копінг-стратегії як усвідомлені варіанти несвідомих захисних механізмів, адже особистість здатна усвідомлювати те, що раніше здійснювала автоматично. Ця теза лежить в основі багатьох психотерапевтичних підходів, які вчать клієнта усвідомлено і гнучко використовувати найбільш зрілі та ефективні захисти. Але тут виникає питання про ефективність усвідомлених «псевдозахисних механізмів», адже, одна з фундаментальних характеристик механізмів психологічного захисту – їх дія на підсвідомому та передсвідомому рівнях. І лише за такої умови функція зниження тривоги буде виконана. Є підстави припускати, що усвідомлене використання «псевдозахисних механізмів» не лише зменшує їх первинну функцію, але й викликає зворотний ефект – підвищення рівня тривоги через підсилений вплив інформації на свідомість особистості у разі зламу критичного бар'єру цензурування інформації. Детально процес фільтрації та цензурування інформації з подальшим її розміщенням у той чи інший елемент структури особистості дослідив С. Зелінський[4] на прикладі супротиву та витіснення. Цензура психіки (захисні механізми) відіграють роль критичного бар'єру, крізь який має пройти інформація з навколишнього середовища. Враховуючи, що психіка майже завжди виявляє протест проти всього нового, у разі відсутності збігу кодування нової інформації з уже наявною в пам'яті, така інформація витісняється в підсвідоме, а спотворений (захисний) зміст з'являється у свідомості. Але людина здатна вплинути на цей процес зусиллям волі за умови високорозвинутої свідомості та рефлексії. Вона може перешкоджати витісненню та іншим захисним механізмам шляхом усвідомлення їх причин і функцій. Такий злам бар'єру критичності може викликати стан «зеленого коридору», коли інформація практично цілком і повністю проходить, минаючи цензуру. При цьому інформація, яка не пройшла «класичними» шляхами «навколишнє середовище – цензурний бар'єр – свідомість» або «навколишнє середовище – цензурний бар'єр – підсвідомість – свідомість», а потрапила у безпосередньо, завдяки вольовому втручання, здійснює більш сильний ефект на свідомість особистості.

Таким чином, можна дійти висновку, що свідоме використання захисних механізмів у вигляді допінг-поведінки є підставою для нівелювання їхніх первинних функцій, спрямованих на зняття емоційної напруги, підтримки «гомеостазу» внутрішнього світу особистості та зниження тривожності

шляхом обмеження свідомості від неприємних і травмуючих переживань.

Список використаної літератури:

1. Л. Ю. Субботина Психология защитных механизмов личности, 2006, -[Електронний ресурс], - Режим доступу: <http://www.rumvi.com/products/ebook/психология-защитных-механизмов-личности/bc0cf575-6434-4b7e-9081-27931c6c603e/preview/preview.html>
2. Ролло Мэй Смысл тревоги, М.: Независимая фирма «Класс», 2001, -[Електронний ресурс], - Режим доступу: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/meyro02/index.htm>
3. Л.Д. Демина, И.А. Ральникова. Психическое здоровье и защитные механизмы личности, 2005, - [Електронний ресурс], - Режим доступу: <http://elibrary.asu.ru/xmlui/handle/asu/95>
4. С. А. Зелинский Современные психотехнологии манипулирования в 2Т. Том 1., 2009, - [Електронний ресурс], - Режим доступу: http://lit.lib.ru/z/zelinskij_s_a/text_0670.shtml

**ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКІ ЗЕМЛІ XVI-XVII СТ. У ПРОСТОРИ
ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Семенюк Наталія Олександрівна
бакалавр історії, студентка ДНУ імені Олеса Гончара
natali.semenyuk.96@mail.ru

Науковий керівник –
д. і. н., доц. Архирейський Дмитро Володимирович

На сьогоднішній день регіональна історія є перспективним напрямком історичної науки, який дозволяє ясніше усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремим процесами та подіями історії. Великого значення набувають дослідження історії прикордонних територій, зумовлені транскордонними проблемами сьогодення. Одним з таких регіонів України є Чернігово-Сіверські землі. На перший погляд здається, що всі аспекти історії вітчизняних земель вже досліджені і що ми знаємо про них все від «А» до «Я», але це не так. Опрацювавши історіографічну базу з історії України XVI–XVII ст., включаючи Сіверщину, можна зробити висновок, що даний період є справжньою лакуною в історії нашої держави, насамперед через обмеженість комплексу відповідних історичних джерел. Ще Михайло Грушевський, характеризуючи той період, зазначав: «На жаль сей процес прилучення українських земель звісний нам незвичайно мало. На те зложилися різні причини. Був то найглухший час в історії подніпрянських земель, наслідком упадку державного, а з тим і культурного життя, і про це життя повний брак всяких звісток в джерелах, не тільки своїх — їх не маємо зовсім, а й чужих пам'ятках» [4]. Бракує відомостей і про Сіверський край.

Історично склалося, що Чернігово-Сіверські землі були прикордонною територією між Україною і Росією дуже довгий час. У XVI ст. по цій землі проходив кордон між Великим Князівством Литовським та Великим Князівством Московським, а Чернігово-Сіверщина була ареною боротьби між ними. Саму Сіверщину називали “Северской Украиной” [17, С. 407]. Наприкінці XV – на початку XVI ст. місцеві удільні князі, перебуваючи до того у підданстві великого князя литовського, під тиском різних обставин вирішили перейти на бік Московської держави. Думки істориків щодо причин цього переходу часто розбігаються. Крім цього, у XVI – на початку XVII ст. Чернігово-Сіверські землі знаходилися під постійною загрозою татарських нападів з Криму [14]. Таким чином, Сіверщина опинилася у так званому «трикутнику»: з кожного боку спостерігався певний вплив та тиск. Так як землі були прикордонними, то їх було важко повноцінно контролювати. Беручи до уваги всі ці факти, стає зрозуміло, чому даний регіон населяли в основному бігли селяни та холопи, також зустрічались сіверські козаки, яких джерела називають “севрюками”, іноді – “мужиками-севрюками” [1, С. 26]. Можливо, й це пояснює той факт, що про даний регіон залишилося так мало відомостей.

Метою даної роботи є, власне, аналіз еволюції історичних праць з історії Чернігово-Сіверських періоду, коли вони входили до складу Московської держави, а саме – 1503–1618 рр. – від перемир’я між Литовською та Московською державами, за яким до складу останньої відійшла основна частина Сіверської землі, до Деулінського перемир’я, за яким Сіверщина увійшла до складу Речі Посполитій.

Історіографічну базу по даному періоду за хронологічним критерієм умовно можна поділити на три групи:

- дореволюційна історіографія;
- історіографія радянського періоду;
- сучасна історіографія.

В дореволюційній історіографії проблема Чернігово-Сіверських земель у складі Московської держави малодосліджена: історики не приділяли тоді великої уваги опису соціальної структури місцевого населення, економічного та культурного розвитку краю. Дореволюційні дослідники однаково бачать причини переходу земель до складу Московської держави – релігійний розкол литовсько-руського суспільства. Найбільше приділяють увагу самим подіям переходу від Литовської до Московської держави, повідомляють про зворотний процес 1618 року. А от про події між цими датами ними подано дуже мало відомостей, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень. Загалом дореволюційна українська історіографія представлена дослідженнями таких істориків, як М. Костомаров [7], М. Грушевський [4], М. Бантиш-Каменський [2], російська – працями В. Татищева [16], М. Карамзіна [5], С. Соловйова [15], В. Ключевського [6].

Висвітлення історії Чернігово-Сіверських земель у радянській

історіографії представлене науковими працями таких істориків, як А. Насонов [11], Л. Черепнін [11], О. Зімін [11], А. Хорошкевич [18], М. Тихомиров [17]. Слід зауважити, що більш детальним і повним дослідженням даної проблеми займався М. Тихомиров, у працях інших істориків ми знаходимо лише окремі розбіжні відомості, що не дають можливості уявити цілісну картину. Історію Сіверщини у складі Московської держави частково висвітлювали також дослідники з еміграції (Г. Вернадський [3] (російський історик) та Н. Полонська-Василенко [12] (український)). Недоліком історіографії цього періоду є те, що історія Чернігово-Сіверських земель висвітлювалася переважно у контексті загального історичного розвитку Московської держави.

Сучасна українська історіографія Чернігово-Сіверських земель у складі Московської держави представлена в цілому обмеженою кількістю наукових праць, серед яких варто виділити напрацювання таких сучасних істориків, як П. Кулаковський [10] та О. Русина [13]. Російська історіографія представлена роботами Н. Багновської [1], А. Кузьміна [9], М. Крома [8]. Сучасна історіографія дає нам більш системний аналіз даної проблеми, ніж попередня. Історики намагаються відтворити реальну картину життя Сіверського краю. Проте спеціалізованих праць з історії Чернігово-Сіверських земель у складі саме Московської держави немає. Більшість істориків розкривають історію Сіверщини 1503–1618 рр. у контексті загального історичного процесу.

Отже, зараз необхідно спрямовувати більше уваги на дослідження історії Сіверщини в складі Московської держави, а саме: соціально-економічний розвиток (включає в себе систему соціальних станів, торгівлю, чисельність населення, господарство, ремесло, промисловість), культурну ситуацію в регіоні у зазначений час. Складність цього завдання полягає в тому, що про ці процеси відомостей бракує, як зазначалося вище, у самих історичних джерелах. Таким чином, якщо політичні процеси мають більш-менш добре віддзеркалення у науковій літературі, то особливості внутрішнього розвитку Чернігово-Сіверських земель потребують, на наше переконання, ретельнішого вивчення.

Список використаних джерел та літератури

1. Багновская Н.М. Северюки: население Северной земли в XIV-XVI вв.: Научное издание. – М., 2002. – 48 с.
2. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России. Часть первая – М.: Тип. Семена Селивановского, 1830 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/history/part1.html>
3. Вернадский Г. В. Россия в средние века. – М., 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://statehistory.ru/books/Vernadskij_Rossiya-v-srednie-veka/
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 4. — Київ-Львів, 1907. — 538 с. (2-е вид.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur4.htm>
5. Карамзин Н.М. История государства Российского. Том VII, IX, X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulichki.com/inkwell/text/special/history/karamzin/karahist.htm>

6. Ключевский В.О. Лекции по русской истории. В 3-х частях. Лекция 25. — СПб.: 1902 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://militera.lib.ru/common/kluchevsky1/index.html>
7. Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях её главнейших деятелей. — М., 1993 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.e-reading.club/book.php?book=29823>
8. Кром М. М. Меж Русью и Литвой: Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. – 2-е издание, испр и доп. – М., 2010. – 320 с.
9. Кузьмин А.Г. История России с древнейших времен до 1618 г.: учеб. для студ. высш. учеб. заведений: в 2 кн. – М., 2004. – Кн. 2. – 464 с.
10. Кулаковський П. М. Чернігово-Сіверські землі у складі Речі Посполитої. 1618-1648 – Київ : Темпора, 2006 . – 495 с.
11. Очерки истории СССР. Период феодализма. Конец XV в. – начало XVII в. Т. 5. – М., 1955. – 957 с.
12. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: у 2 т. Т. 1. До середини XVII століття. – 3-тє вид. – К., 1995. – 672 с.
13. Русина О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – 243 с.
14. Семенюк Н. О. Соціально-економічне життя на Чернігово-Сіверських землях у XVI – на початку XVII ст.. // Історія торгівлі, податків та мита : зб. наук. пр.- Дніпро, №1(11), 2015 р. С. 86–89.
15. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Том V - VIII [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://militera.lib.ru/common/solovyev1/index.html>
16. Тагищев В.Н. История Российская с древнейших времен. Кн. 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://statehistory.ru/books/Vasily-Tatishchev_Istoriya-Rossiyskaya--CHast-1/
17. Тихомиров М. Н. Россия в XVI столетии. – М., 1962. – 541с.
18. Хорошкевич А. Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в. – М., 1980. – 292 с.

CHALLENGES IN TEACHING AND LEARNING SPEAKING FOR STUDENTS

Сивак Олена Борисівна

к. е. н., викладач кафедри іноземних мов

Житомирський державний технологічний університет

olena_syvak@ukr.net

Olena Syvak

Candidate of Economic Sciences, lecturer of English

Zhytomyr State Technological University

Nowadays technology, information and knowledge explosion have led to the increase of teaching and learning English as an international language. English language teaching stands out for continuous evolution and development. The growing number of publications, organisations, institutions, tests and

conferences on English language teaching clearly indicate that this field has not remained static. Teaching and learning English in different countries have been faced with some challenges.

The position of speaking in the hierarchy of language skills has evolved over the centuries. In spite of the inevitable criticism of available methods, techniques or resources, speaking is generally perceived as the most fundamental skill to acquire. Today, unfortunately most of teachers do not attach equal importance to language speaking skills. English teachers more focus on reading skill, almost, they use reading text books in their classroom that is why the learners learn English language through reading skill and mostly reading is priority skill among the four skills for the students.

Since the onset of the communicative era it has been treated as the ultimate goal of language training and its proper development has become the focus of attention of both teachers and learners. However, it is also a commonly recognized fact that achieving proficiency in foreign language speaking in classroom conditions is not an easy task.

As the result of our research we can conclude that generally in Ukraine there are some obstacles in teaching and learning English which include:

1) over crowded classes. As classes are crowded, most of the students do not have enough practice in English and do not overcome language learning problems and are not proficient enough to communicate in the foreign language. Because in the limited hours of instruction, they normally could not have the chance of learning English especially the most favored skills of speaking. Furthermore, the students in English classes do not have common background knowledge because some of them are trained in rural areas. Besides, there are students who area head of others. Such students attended English classes outside of the university and have higher academic level than others, so they feel bored. As the result students are in the situation where there are various English language levels. Under such circumstances, there is no placement test to put students into different groups homogeneously based on their language proficiency levels. This makes the situation even much worse for the weak students as well as for students with high level. Stronger students may feel held back, weaker students may feel pressured. Such situation will cause that there will be no place for group work discussion.

2) lack of interest and motivation for learning English. Some of the students look at English just as a course that should be passed and do not understand its importance as a means of communication with which they can adapt themselves to new improvements in technology and other sciences, even if they learn something they will forget it quickly, because most of them don't have opportunity to travel abroad. Thus, there is no environment that makes them familiar with the original language. In other words, there is no active role for English outside the classroom. So, they do not feel the immediate need to learn English.

3) lack of concentration in class. When students do not have the concentration they can not learn the material. It depends on fatigue and insomnia,

environment as well as family problems.

Actually there are much more challenges in teaching and learning speaking for students. In our abstract we highlighted most urgent ones. Teachers all over the world continue to face the same hurdles. English occupies a place of prestige in our country but at the same time we must accept that the standard of its teaching has deteriorated vastly and that is why it is essential to know the problems of teaching and learning speaking for students. Then alone we can remove these problems and teach students effectively for better results. The whole approach is very flexible and eclectic, without being rigid and dogmatic. These above underlying principles of successful foreign language teaching can be applied to real classroom situation to impart good knowledge and improve learning conditions. Some drastic changes are needed in our approach covering different areas.

Defining challenges in teaching and learning speaking for students opens up new areas for further study. A number of different approaches to be suggested to help learners become effective in speaking in a second language will be purpose of our further research.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ткаченко Катерина Олександрівна
асп., КНУ ім. Т. Шевченка
ms.katerina@ukr.net

Науковий керівник –
канд. філос. наук, доц. В.В.Єфіменко

Ця стисла робота є продовженням дисертаційного дослідження, яке має на меті виявити витоки формування етичного кодексу адвоката в країнах Європи задля осмислення подібних засад юридичної діяльності на теренах України.

Питання дотримання адвокатами професійних моральнісних принципів сьогодні є надзвичайно актуальним. Вдосконалення адвокатської діяльності неможливе без оволодіння механізмом моральнісної регуляції, основними компонентами якої виступають певні професійно-моральні якості, які стійко характеризують моральнісні принципи та норми, засвоєні адвокатом. Ядро адвокатської професії повинно містити такі моральнісні категорії як обов'язок, честь, гідність, відповідальність. Варто також враховувати, що моральні якості, які характеризують моральний образ адвоката, керують процесом його моральнісного розвитку.

При цьому важливо відразу сказати, що адвокат як людина може дотримуватися будь-якого етичного вчення, будь-яких етичних поглядів, проте, як для члена корпорації для нього можлива тільки одна система професійних цінностей, тільки один набір стандартів професійної поведінки. «Професіонали, які представляють людей в судах, підпадають під суворе етичне регулювання («code of conduct» або «code of ethics»), - це правила адвокатської етики. Тому немає іншого шляху, аніж зробити так, щоб люди, які представляють громадян і юридичних осіб у судах, дотримувалися основних засад представництва, зокрема питань конфлікту інтересів, поведіння в суді, питань взаємодії з суспільством, і підпадали під етичні правила. Етичність і компетентність – дві основні риси, які мають характеризувати їх діяльність. Компетентність включає в себе академічні знання і досвід, а етичність це дотримання усіх стандартів правил адвокатської етики» [4].

Зрозуміло, коли ті чи інші аспекти діяльності адвоката визначаються загально-правовими нормами, зокрема, процесуальними кодексами, і мова вже йде не про суто етичні настанови, але й про дотримання вимог закону, що, до речі, для адвоката вже саме по собі є однією з етичних норм існування.

Таким чином, можна сформулювати наступне загальне правило: предметом адвокатської етики є правила належної поведінки членів адвокатської асоціації в тих випадках, коли правові норми не встановлюють для адвокатів конкретних правил поведінки.

Етичні кодекси професійної діяльності адвокатів складаються з декількох частин: правил професійної компетенції, етичних принципів, дисциплінарної відповідальності. Юридична етика - це набір стандартів мінімально прийнятої поведінки адвоката Ці стандарти містять етичні принципи та обов'язки, яких юристи зобов'язані дотримуватись не лише у відношенні до клієнта, але й до колег.

Проте, Барщевський М. Ю. вказує на чіткі поняття, ініціативи та зміст професійної етики адвокатів: «Предметом адвокатської етики стає поведінка представника цієї професії, члена відповідної корпорації, переважно, в обставинах, де він діє саме як професіонал, або представляє свою професію, або сприймається оточуючими саме як представник корпорації адвокат», - пише дослідник у своїй роботі «Адвокатская этика» [3].

В правових традиціях етичні норми, що регулюють професію адвоката закріплені в кодексах поведінки, нормативних актах, процесуальних правилах. Проаналізувавши етичні стандарти в різних правових традиціях, можна вивести декілька основних принципів, які керують юридичною професією у всьому світі: незалежність, чесність, професійність, конфіденційність. Незважаючи на те, що багато основних принципів розподіляються між правовими системами, інтерпретація та розуміння адвоката формуються та змінюються правовою системою, в якій він функціонує. «Професійна юридична етика є суб'єктивною та

контекстуально, оскільки юридична професія та практика права суттєво визначаються специфічною культурою, в якій вони є продуктом” [2]. Що є моральним для адвоката в одній юрисдикції може вважатися неетичним або навіть незаконним для іншого.

Адвокатура, за великим рахунком, є саморегулюючою і незалежною організацією, професійною спільнотою правознавців. Особливі права адвокатури, природно, мають на увазі і особливі обов’язки. На адвокатури лежить суспільний обов’язок щодо поліпшення суспільства шляхом впровадження у свідомість громадян (як простих обивателів, так і вищих державних чиновників) правової культури, поваги до закону, необхідності дотримання прав інших осіб. Адвокат повинен сприяти поліпшенню діяльності системи правосуддя та підвищення поваги суспільства у стосунку до неї.

Список використаної літератури:

1. Humphries M. Legal ethics, past and present – part two. / Mark Humphries. // The Law Society Gazette. – 30 November 2009.
2. Philip M. Genty, The Challenges of Developing Cross-Cultural Legal Ethics Education, Professional Development, and Guidance for the Legal Professions, 1 J. PROF. L. 37, 41 (2011). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/profswr2011&div=5&id=&page=>
3. Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. / Ю.М. Барщевский. – М.: Профобразование, 2001. – 312 с.
4. Загаря В. Питання адвокатської етики мають бути ключовими в регулюванні професії адвоката / В. Загаря / Вища кваліфікаційнодисциплінарна комісія адвокатури [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vkdk.org/golova-vkdka-valentin-zagariya-pitannya-advokatskoji-etiki-mayut-buti-klyuchovimi-v-regulyuvanni-profesiji-advokata>
5. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст.282. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

GLOBAL RANKING OF SOFT POWER ЯК ПРИКЛАД ВИМІРЮВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Хопей Мальвіна

*докторант Інституту Міжнародних Відносин
Вроцлавського Університету
malwina.hopej@gmail.com*

Вступ.

Культура, незважаючи на неоднозначність і багатомірність терміну, завжди була важливою частиною життя людини і громадянина. До становлення поняття ідеї нації (символічна дата 1789-1799), культура

означала будь-яку діяльність, спрямовану на перетворення оточення людини для підвищення його корисності (звідти наприклад походження терміну «сільськогосподарська культура»). З часом це значення стали ототожнювати із інтелектуальним розвитком (XVIII ст.), а також розширювати на сферу матеріальних і нематеріальних виробів людства (XIX ст.) [1]. У той час як культура в дев'ятнадцятому столітті розумілася виключно у якості негативної самоідентифікації дозволяючи людям будувати свою ідентичність на основі характеристик, що відрізнялися від інших громад або майже міфічної національної культури, рубіж XX-XIX століть призвів до подальшого розширення значення і його компонентів. Прикладом може служити створення і внесення терміну «культурної дипломатії» до офіційної діяльності дипломатичного корпусу одразу ж після Другої світової війни, котрий раніше означав продовження традиційної дипломатії і реалізації зовнішньої культурної політики [7, с.198].

В останні кілька років ми спостерігаємо зростання інтересу до культури як до вже іншого рівня – супердержав, що проявляється навіть у зростаючій кількості досліджень, публікацій і настільки точно, наскільки це можливо, намагається відобразити сенс і механізми, що регулюють м'яку силу – поняття «сила» спочатку призначалися тільки для позначення обшару культури. Таким чином, ціль статті – представити припущення, методи дослідження та аналіз компонентів м'якої сили в рейтингу Global Ranking of Soft Power 2015 року [3], одного з найвідоміших моделей вимірювання потужності держав.

Що таке м'яка сила?

Поняття «м'якої сили» (soft power) було введено Джозефом С. Наєм, із метою оцінити вплив привабливості і притягування, а не залякування обшару [8, с.808], протилежного до поняття «жорсткої сили» (hard power) – військового і економічного – визнаного як домінуюча область класичної геополітики: «ресурси, що складаються з нематеріальних елементів державної влади та методів, заснованих на використанні цих нематеріальних та «м'яких» економічних інструментів» [4, с.339].

М'яка сила може замінити традиційні форми сили (військові засоби, економічні санкції), особливо тепер, коли мирні методи є кращими для розвитку довіри, а ціна ведення військових дій, що розуміються як фінансові та іміджеві витрати, значно зросла [6, с.59].

Місце культури у робудові потенціалу держави.

Культура – це основа м'якої сили. Саме вона створює дипломатію, несе відповідальність за використання ресурсів, в кінці кінців створює простір для угод або бар'єри у веденні політики. У її межах можна виділити:

1. залежно від діапазону – універсальний, національний, місцевий;
2. сила впливу у культурних центрах, національної культурної спадщини, образотворчого мистецтва, популярного і побутового; а також:

преса, книги, сучасні медіа, креативні послуги (мода, інтернет, архітектура).

Хоча творці моделей вимірювання потенціалу країни мають свободу у виборі компонентів, можна все жвиділити елементи, що впливають на культурне місце країни серед інших: ступінь масовості культури, популярність мови, розвиток освіти, науки, міжнародного визнання, традицій обміну, правова та політична роль інтелігенції [2, с.80-82]. Дослідники із Портленда вирішили перенести культуру також нарівень мови, туризму, співпраці із журналістами, спортивних досягнень, а також музики та кінопродукції.

Global Ranking of Soft Power.

Global Ranking of Soft Power – один з найвідоміших звітів щодо оцінки м'якої сили держав. Цей рейтинг створено командою Portland Communications на основі трьох наборів даних:

1. математична модель (формула)
2. інформацію, надану компанією ComRes, консалтинговою компанією, яка співпрацює із урядами, позаурядовими організаціями, фондами, підприємствами;
3. дослідження, засновані на опитуваннях, проведене завдяки користувачам соціальної мережі Facebook, другої найпопулярнішої у світі.

Метою даної публікації є залучення рівнів потужності окремих країн світу, із посиланням на показники двох складових груп. Перша стосується шести категорій м'якої сили: оцифрування, культури, підприємництва, взаємодії, освіти, так званих «об'єктивних показників». Доповненням цих даних є другий компонент – інтерв'ю проведені методом анкетування на прикладі 7250 респондентів із 20 країн (суб'єктивні дані):

1. Перша група країн із 500 вибраними респондентами: Бразилія, Сполучені Штати Америки, Китай, Індія, Франція, Німеччина, Великобританія, Росія, Південна Африка;

2. До другої групи увійшли країни, в котрих опитано лише 250 респондентів (нажаль експерти не поінформували про методи вибору даної кількості респондентів) Аргентина, Мексика, Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати, Японія, Південна Корея, Індонезія, Австралія, Італія, Польща, Нігерія.

Остаточні результати обох складових були виражені в ієрархії пунктів, представлених у вигляді рейтингової таблиці та еннеаграму, що представляє найсильніші та найслабші компоненти м'якої сили. При виборі п'ятдесяти країн (у звіті запрезентовано найкращі тридцять), дотримано принципу репрезентативної вибірки основних світових держав з усіх геополітичних регіонів до котрої належать, між іншим, і члени Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), включені до числа країн БРІК – Федеративна Республіка Бразилії, Російська Федерація, Республіка Індія, Китайська Народна Республіка, а також менші країни, репутація котрих перевищує власний розмір.

Порівняння сфер м'якої сили, що стосуються якості політичних інституцій, дипломатичних зв'язків, вищої освіти, культурної атракційності, економічної моделі та оцифрування, стосується відносної сили. Єдиними винятками з цього правила є приклади використання цифр, що стосуються населення чи валового внутрішнього продукту. Для полегшення порівнювання передбачається, що всі дані будуть нормалізовані до єдиної шкали відповідно до формули, яка перетворить вихідні дані на значення у числовому діапазоні [0,1]. Складові компоненти, що утворюють GlobalRankingofSoftPower є наступними.

Культура (Culture):

1. Кількість іноземних туристів.
2. Середні витрати туристів.
3. Кількість фільмів, представлених на найбільших кінофестивалях.
4. Кількість іноземних кореспондентів, які проживають у країні.
5. Кількість об'єктів, занесених до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.
6. Індекс Language Index.
7. Річний показник відвідуваності музеїв, залічених до Global Top 100 Museums.
8. Кількість альбомів, за класифікованих до групи п'яти найбільш проданих альбомів в інших країнах.
9. Експорт творчих виробів.
10. Кількість золотих медалей, здобутих на літніх (2012 р.) та зимових Олімпійських іграх (2014 р.).
11. Класифікація національних груп чоловічого FIFA / Coca-Cola World Ranking.

Культура є другою підкатегорією індексу, що вимірює рівень м'якої сили, яка посилається на одинадцять компонентів, (це стосується, між іншим, і спорту), що утворюють три набори даних – класифікація медалей із попередніх Олімпійських ігор, і результатів національних чоловічих команд із футболу. Автори The Soft Power 30. A Global Ranking of Soft Power 2015 року не уточнюють, чому вони вибрали футбол, хоча, дивлячись на статистику важко здогадатися, що причиною була величезна популярність даного виду спорту, але й вони також не пояснюють, чому не беруться до уваги жіночі збірні. На мою думку, належало б додати до звіту найважливіші події із світу спорту й інших дисциплін. Portland Communications хотіли висвітлити найсильніші елементи м'якої сили, що відносяться до культури, але не у всіх країнах в однаковій мірі люди слідкують за новинами футболу або розвивають нові дисципліни, представлені на Іграх. Таким чином, може було б доцільним розширити визначення популярності спортивних подій, викладених у пункті 10 співставлень про спортивні медалі Всесвітніх Спортивних ігор, званих змаганнями неолімпійських видів спорту, презентуючих надзвичайно популярні дисципліни серед суспільств, які не

були включені до програми Олімпійських ігор.

Особливо цікавим є вибір індексу LanguageIndexScore, що відноситься до статті виданої 1997 року, зокрема тому, що основою авторів є найновіші дані, найчастіше взятих із року, що передував *GlobalRankingofSoftPower 2015*. Можливо, кращим і більш актуальним доповненням цієї підкатегорії як і самого рейтингу, майже наполовину заснованого на даних, представлених мережею Facebook, було б опрацювання TheGlobalLanguageNetwork, званого рейтингом найвпливовіших мов у світі. Проект MediaLabMacroConnections Технологічного Інституту штату Массачусетс, співзаснованого дослідниками Університету Екс-Марсель, Лабораторії MoBS у Північно-Східному університеті та Гарвардському університеті, базується на трьох наборах чисел – книгах, перекладених на іноземні мови, текстах, які редагують користувачі Wikipedia, та інформаційних повідомленнях, що надсилаються через мережу Twitter.

Рівеньцифризації (Digital):

1. Індекс Web Index Value.
2. Індекс Web Index Access.
3. Кількість користувачів Інтернету на 100 мешканців.
4. Щомісячна передплата послуг мобільного широкосмугового доступу, виражена у ВВПЦ.
5. Індекс урядових сторінок Інтернет.
6. Індекс електронної участі.
7. Кількість офіційних спостерігачів сторінок міністерств закордонних справ, створених у мережі Facebook (походженням з-позакраїни, яка представляє відповідне міністерство).
8. Кількість спостерігачів офіційних профілів глав держав, створених у Facebook (походженням з-поза країни, представленої певним лідером).
9. Індекс активності для офіційних веб-сайтів Міністерства закордонних справ, створених у мережі Facebook (стосується їх діяльності за межами країни, яка представляє відповідне міністерство).
10. Індекс активності офіційних профілів глав держав (стосується активності з-поза країни, презентованої певним главою).

Причиною для авторів включити категорію, пов'язану з оцифруванням до ранкінгу, вимірюю чого рівень м'якої сили, є широка міжнародна аудиторія, що дозволяє вживати заходів у різних областях – від національної дипломатії шляхом створення фірм, брендів чи розвитку приватних контактів. Питання полягає в тому, чи всідесять пунктів, перерахованих вченими із Портленда, відображають можливості, що надаються Інтернетом, тим більше, що 40% даних формуючих цілий компонент надходять з мережі Facebook. Така структура може злегка розмити справжній вплив соціальних медіа на м'яку силу – Facebook, хоча ним користується більшість, не є єдиною мережею цього сектору, до того ж, не у всіх країнах користуються однаковою популярністю – і навіть може дещо затьмарити інші компоненти,

пов'язані із більш елементарними питаннями, що стосуються доступу до засобів оцифрування.

Компонент підприємництва (Enterprise), спрямований на задоволення ступеня інновацій та привабливості бізнес-моделі та наглядових структур утворюють наступні складові:

1. Кількість заяв на патенти, поділена на валовий національний продукт країни (ВВП).
2. Індекс конкурентоспроможності, розроблений Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ).
3. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) конвертовані на відсоток ВВП.
4. Індекс незалежності економіки, розроблений HeritageFoundation.
5. Індекс сприйняття корупції організації TransparencyInternational.
6. Витрати на дослідження і розвиток, конвертовані на відсоток ВВП.
7. Глобальний інноваційний індекс.
8. Кількість малих та середніх підприємств.
9. Індекс «Doing Business» Світового Банку.

Заангажованість (Engagement):

1. Офіційна допомога у справах розвитку (ODA) країн-членів Комітету сприяння розвитку (DAC) для багатосторонніх організацій.
2. Офіційна допомога на розвиток, поділена валовим національним доходом (ВНД).
3. Кількість посольств, що представляють країну за межами її кордонів.
4. Кількість посольств, що мають власні центральні офіси у даній країні.
5. Кількість постійних представництв при багатосторонніх організаціях.
6. Членство в міжнародних організаціях.
7. Кількість підписаних, зrealізованих міжнародних угод щодо навколишнього середовища.
8. Кількість осіб, шукаючих притулку на 1000 чоловік.
9. Кількість закладів культури за межами держави.
10. Кількість країн, громадян яких не зобов'язують візові вимоги.

Ця категорія на думку авторів, має намір захопити діапазон і якість взаємодії дипломатичних зв'язків, так само як і заангажованість країн у пріоритетні завдання, що повстають перед міжнародним співтовариством, в тому числі тих, що стосуються нерівномірного і недостатнього розвитку добробуту в країнах, що розвиваються, і проблем, пов'язаних з глобальною охороною навколишнього середовища. Проте, порівнюючи наміри PortlandCommunications і вищезгадані компоненти, можна отримати враження, що автори відображають не всі пункти у своїх рохясненнях, і «взаємодія» утворюється із складників, що необов'язково пасують цьому

компоненту, прикладом чого можуть бути візові обмеження, пов'язані із членством зони Шенген. Проте, основні побоювання хотілося б виразити відносно сьомого пункту, єдиного що стосується навколишнього середовища, як і аспекту виділеного авторами, що пов'язує цей пункт із дипломатією, що не відображає фактичну участь держави у його захисті. Я вважаю, що GlobalRankingofSoftPower 2015 повинен бути збагачений фактором що стосувався б рівня захисту навколишнього середовища, такого як хоча б як EnvironmentalIndexPerformance, EPI, підготовленого групою експертів із університетів Єля і Колумбії, який вимірює реальний стан охорони навколишнього середовища у 178 країнах світу, посилаючись на 25 змінних, таких як забруднення повітря, води, видів, біорізноманіття або зміни клімату.

Освіта (Education) є найменш чисельною категорією, хоча порівнюючи перший і третій пункти виникає питання, чому PortlandCommunications не звертають увагу на число університетів, існуючих у країні, і число аналітичних центрів (think-tanks), за класифікованих до TopThinkTanksWorldwide (із США та з-поза США): Кількість штатних аналітичних центрів; Досягнення у сфері вищої освіти; Кількість університетів, за класифікованих до рейтингу QSGlobalTop 200; Кількість опублікованих статей (наукових) у наукових виданнях; Кількість іноземних студентів; Індекс навичок писання та читання; Державні витрати на освіту (% від ВВП).

Уряд (Government): Індекс соціального розвитку; Індекс FreedomHouseIndex; Індекс гендерного рівноправ'я; Індекс демократизації; Розмір сірої зони; Індекс вбивств; Голос та відповідальність громадян, індекс що походить із проекту Світового банку, WorldwideGovernanceIndicators (WGI); Застосування смертної кари; Коефіцієнт Джині (індикатор соціальної нерівності); Індикатор довіри до влади; Свобода преси; Ефективність діяльності влади, опрацювання проекту WorldwideGovernanceIndicators (WGI).

Global Polling.

Другий компонент кінцевого рейтингу Global Ranking of Soft Power, Global Polling був проведений ComRes за допомогою мережі Facebook 21.05.-06.08.2015 р. Респондентам з двадцяти країн світу було запропоновано відповісти за допомогою шкали від 0 до 10 (де 0 означав негативну думку) на питання, пов'язане із їх суб'єктивним сприйняттям держав світу:

1. позитивне ставлення до інших держав;
2. сприйняття їх кухні;
3. рівня доброго ставлення до іноземних туристів
4. оцінка якості технологій, вироблених у даній країні,
5. сприйняття товарів класу люкс, вироблених конкретною країною,
6. довіра до участі держави в міжнародних справах,

7. враження від перебування в іноземній країні в наукових цілях або у цілях заробітку,

8. оціника внеску держави у розвиток міжнародної культури, які були зібрані у вісім головних груп: кухня, гостинність, технологічні продукти, предмети розкоші, віра в належну діяльність, туризм, робота чи навчання? На їх основі було збудовано модель регресії, в якій перше питання, що стосується позитивного ставлення служило в якості залежної змінної, а решта питань були класифіковані як незалежні змінні.

Спірним може бути лише фактор позначенням країн, громадяни котрих взяли участь у опитуванні - карта на сайті GlobalRankingofSoftPower показує, що респонденти представляли не 20, а 22 країн - помилково додане Королівство Лесото і Республіка Китай, у свою чергу, замість Федеративної Республіки Нігерії поданий Прапор Кенії.

Не дивлячись на те, що може скластися враження, що не всі складові утворюють єдине ціле, в рейтингу відзначають, що дослідникам із Портленда вдалося диверсифікувати джерела, щоб охопити різні компоненти м'якої сили і, як наслідок, визначити рівні потужності аж 21 країни, як і вказати, що провідні країни GlobalRankingofSoftPower не займають аналогічних місць у восьми підкатегоріях. Це особливо помітно в рейтингу підприємства (Enterprise), де до першої 7 потрапили країни з 7-21 позицій GlobalRanking, а також і в уряді (Government), в якому аж дев'ять країн походили з-поза основної п'ятірки. Тільки одна держава, Федеративна Республіка Німеччини, з'являється в усіх рейтингах і незважаючи на те, що вона не посіла першого місця у будь-якому компоненті, у GlobalRankingзайняла друге місце. З іншого боку, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії диспонує найбільшою м'якою силою, яка з'являється шість разів без перемоги в жодній категорії. Варто також відзначити результати Сполучених Штатів Америки та Швейцарської Конфедерації, які займають найвищі посади відповідно трьох та двох категоріях.

У глобальному рейтингу SoftPowerПольща посіла 24-е місце (14 місце серед членів ЄС). На думку авторів, це заслуга системного та економічного перетворення після падіння Берлінської стіни. З точки зору окремих категорій м'якої сили найвищу оцінку отримала освіта (15), найменшу - культура (28), при цьому особлива увага була приділена тут впливу уряду на громадське радіо і телебачення і відсутністю у іноземних глядачів, розуміння багатства культури, історії, мистецтва. У випадку Polling-рейтингу, який оцінювався виключно непрофесіоналами, Польща зайняла 24-е місце, що складало половину приділених місць.

Висновки.

М'яка сила – надзвичайна сила. Майже невидима, але здатна перенести війну у новий віртуальний вимір, створювати конфлікти і вигравати з мінімальними людськими та фінансовими втратами. Тому не секрет, що кожен політик хоче отримати ключ до таквитонченого способу ведення

політики. Отже результатом розвитку м'якої сили, є розбудова таких сфер, як публічна дипломатія, у контексті громадської діяльності, спрямованої за кордон, особливо в галузі інформації, освіти та культури, для формування позитивного іміджу країни, зокрема. шляхом культурного обміну, сприяння діалогу між різними культурними суспільствами (так звана культурна дипломатія) [5, с.71-72,75] або завдяки математичним моделям та звітам, що аналізують потенціал м'якої влади держави.

Не дивлячись на те, що творці моделей вимірювання потенціалу влади, мають велику свободу у виборі компонентів, Global Ranking of Soft Power показує, що культура як складова частина державної влади може мати також і більш популярний вимір, націлений на творення іміджу країни за кордоном, і, таким чином, дуже зближений й до «задачі» громадської дипломатії. Дослідники із Портленда зважилися на перенесення культури до чотирьох нових рівнів. Перший рівень –результати музичної та кіноіндустрії, що цілком можуть (вільно) створювати імідж держави на міжнародній арені і у міжнародних відносинах, заохочувати громадян до розвитку культури і досліджування можливостей, що надаються державою. Найчастіше ці дослідження, порівняння іміджу держави з реальністю, відбуваються через мовно-туристичний рівень. Третій рівень, зорієнтований на масову аудиторію, яка використовує сучасні медіа (Інтернет, телебачення) та продукти, які вони пропонують, - це різні види спорту, а особливо захоплюючі змагання, такі як Олімпійські ігри. Останнє рівнем є співпраця із журналістами, щомусьть достовірно передати візерунок держави, витворений урядом певної країни до цільової аудиторії.

Список джерел.

1. *Kultura*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura;3928887.html>, 06.09.2017 r.
2. Łoś R., *Softpower we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Łódź 2017.
3. McClory J., *The soft power 30. A global ranking of soft power*, softpower30.portland-communications.com/pdfs/the_soft_power_30.pdf, 02.09.2017 r.
4. Ocieпка B., *Miękka siła państwa i jej pomiar: czy to ma sens?* [w] E. Halizak, Pietraś M. red., *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2013.
5. Ratajczak M., Ziobroń J., *Model dyplomacji publicznej państw małych. Przypadek Szwajcarii i Litwy*, „Sprawy Międzynarodowe”, rok LXVI nr 4/2013.
6. Ryniejska-Kiełdanowicz M., *Public relations Polski w okresie kandydowania do Unii Europejskiej*, Wrocław 2007.
7. Szczepaniak R., *Softpower („miękka siła”) w relacjach międzynarodowych. Dyplomacja kulturalna – redefinicja pojęcia*, „Horyzonty Polityki”, 2011, vol.2.
8. Szczerski K., *Głuchy telefon. O problemach Unii Europejskiej jako aktora polityki międzynarodowej* [w] W. Bernacki, A. Walaszek red., *Amerykomania. Księga jubileuszowa prof. dr hab. Andrzeja Mani*, t. 2, Kraków 2009.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНУ «СИМВОЛ» В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Чех Наталя Борисівна

аспірант Міжнародного гуманітарного університету, Одеса

Natalia.Cheh@gmail.com

Науковий керівник:

доктор мистецтвознавства, проф. А.П.Овчинникова

Аналіз теорій символу О.Ф.Лосева, М.Мамардашвілі і О.П'ятигорського та «Філософії символічних форм» Е.Кассіра підтверджує, що дослідження походження інтерпретації поняття символу в історії античної філософської культури є актуальними і для сучасного культурологічного дискурсу.

Походження поняття Символ сходить до раннього піфагорейства. Піфагорійці створили те, що, по суті, є філософією символу. Учні Піфагора розрізняли «акусми», тобто те, що вони безпосередньо чули від Піфагора і «символи» – так чи інакше інтерпретовані «акусми», виражені за допомогою спеціальної термінології і спеціальних узагальнюючих образів.

В текстах Платона термін «символ» практично не зустрічається. О.Ф.Лосев в «Історії античної естетики, т. III» («Висока класика») відзначає, що грецьке слово «symbolon», або «symbolaion», має у Платона загальне значення, вказуючи лише на «збіг», «поєднання» або «взаємозв'язок». Цей момент є дуже важливим для дослідження поняття символу. На нашу думку, Символ в філософії Платона є принципом античної естетики, який означає текуче-сутнісну функцію понятійної спільності та життєво-прагматичну функцію, а також вказує на структуру та ієрархію континуального становлення категорій естетичної предметності античності: Єдине, Число, Розум, Душа, Матерія і Тіло.

Термін «символ» отримав свою загальнозначущу семантику тоді, коли не було віри в язичницькі символи і стало можливим вивчати античнусемантику як закінчений і продуманий до кінця предмет думки. Так, Ямвліхрозрізняє «...простий елементарний знак, що позначає ту чи іншу річ без зайвих манівців, і символ, який позначає собою мудре і справжнє, що є в бутті, що потрібно вміти розшифрувати і вміти перевести на більш раціональну мову» [2, с.198]. У трактаті «Про Піфагорейське життя» Ямвліх наводить класифікацію символів, де Символ встановлюється як життєво-здійснений синтез ідеального і матеріального. В трактаті «Протрептик» цей синтез аналізується багатопланово. У трактаті «Про науку загальної математики» Ямвліх аналізує символ як числову конструкцію. В «Нікомаховому введенні в арифметику» він перераховує і характеризує всі числа першої декади. Систематичний виклад піфагорейської концепції

кожного з перших десяти чисел поглиблюється [Ямвліхом] у трактаті «Теологумени арифметики» (або «Арифметична теологія»)[4]. Таким чином, поняття символу в сенсі уможливленої структури всієї дійсності означає в Ямвліха всяке функціонування нематеріального ейдосу і матеріального числа в матеріальній сфері.

На закінчення відзначимо, що саме Ямвліх дійшов до термінологічної фіксації «загальноестетичного символізму» і ввів в своє шкільне вживання термін «символ» («symbolon»). Якщо ми звернемося до інтерпретацій терміну «символ» у О.Ф.Лосева («Проблема символу та реалістичне мистецтво»), К.А.Свасьяна («Філософія символічних форм Е.Кассіра. Критичний аналіз») С.С.Аверінцева [1], О.Л.Доброхотова [3] та інших дослідників, ми можемо стверджувати використання ними деяких положень трактування давньогрецького поняття Символ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев, С.С. София–Логос. Словарь: [Текст]/С.С. Аверинцев. – К.: Дух і Літера, 2005. – с. 902.
2. Лосев, А.Ф. История античной эстетики. Последние века. Кн.1: [Текст]/А.Ф. Лосев. – Харьков: Фолио; М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. – 512 с.
3. Символ: [Електронний ресурс] / О.Л. Доброхотов// Електронна бібліотека Нова філософська енциклопедія. – Режим доступу:<http://iphras.ru/elib/2711.htm>
4. Теологумены арифметики. История античной эстетики. Последние века. Кн.2: [Текст]/Ямвліх. – Харьков: Фолио; М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. – 544 с., С. 480-508.

СУЧАСНІ РІЗНОВИДИ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ

Янишевська Юлія Олегівна
студентка НПУ ім. М. П. Драгоманова
yulia.yanyshevsk@gmail.com

*Науковий керівник –
к. філос. наук, доц. С.С. Русаков*

На сьогодні є безліч класифікацій та трактувань, що стосуються до загальної типології поняття «туризм». Що ж відрізняє даний напрям від інших? Варто зазначити, що різниця полягає у тому, що охоплюється окрема специфічна категорія – молодь, що має широке коло інтересів, поглядів та можливостей.

Тема молодіжного туризму є особливо актуальною в сучасному суспільстві, адже молодь є рушійною силою країни, тому туризм ми можемо розглядати як інструмент культурного обміну, подоланням соціальних стереотипів та фактором розвитку суспільства, економіки тощо.

Варто зазначити, що на сьогодні не існує єдиної класифікації молодіжного туризму, а дана проблема опрацьована науковцями

недостатньо. Багато науковців ототожнюють тематичні напрями молодіжного туризму із загальними (Грабовський Ю.А, Скалій Т.В., Скалій О.В. [1], Квартальнов В.А., Зорін І.В [2] та ін.), із соціально-демографічними особливостями напрямку (Кляп М.П, Шандор Ф.Ф. та ін.), із запропонованими послугами для молоді на туристичному ринку (Палаткіна В.Г [4], Чорненька Н.В. [5] та ін.). Проте, дані класифікації, на нашу думку, не є досконалими, адже багато з них є застарілими або розглядають питання з однієї сторони, що свідчить про недостатній рівень дослідження питання.

Враховуючи та опрацювавши попередні класифікації, дослідивши сучасні тематичні напрями молодіжного туризму пропонуємо власну класифікацію молодіжного туризму, що враховує мету подорожі, тематику маршруту та проведення дозвілля та вибору місця подорожі. Варто виділити наступні напрями:

- рекреаційно-оздоровчий;
- розважальний;
- подієвий;
- освітній;
- екстремальний;
- екологічний;
- культурно-пізнавальний;

Рекреаційно-оздоровчий туризм передбачає, в першу чергу, фізичний та моральний відпочинок, зміцнення стану здоров'я. Він характеризується більшою тривалістю подорожі, відвідуванням санаторіїв та оздоровчих баз поруч з місцями природи, що мають особливі лікувальні властивості (мінеральні води, унікальні джерела, бази відпочинку посеред дикої природи), поряд із проведенням дозвілля передбачається відпочинок.

Розважальний туризм - це відпочинок, що передбачає відвідування святкових заходів, концертів тощо. Відповідно, розважальні тури можуть бути періодичні (разові) тури - організуються на свята, під час канікул, або можуть бути приурочені до певних разовим заходам (наприклад, річниці незалежності України); або регулярні, (постійно діючі) тури - до спеціально створеним місцях постійно діючих розваг (тематичні парки розваг тощо).

Подієвий туризм – поширений різновид молодіжного туризму. Як відомо, молодь проявляє інтерес до неординарних та цікавих подій, а тому і є основним споживачем даних послуг. Серед даного напрямку варто виділити фестивальний туризм. На сьогодні в Україні спостерігається активний розвиток молодіжної фестивальної культури, прикладом цього є фестивалі Західфест, Бандерштаг, Файне місто, Казантип, AtlasWeekend, Республіка тощо, які збирали десятки тисяч молодих людей за сезон.

Освітній туризм - це туристичні поїздки, екскурсії з метою здобуття освіти, удосконалення певних знань, умінь і навичок, задоволення пізнавальних потреб та особистісної зацікавленості щодо культурних, релігійних, соціальних та інших явищ. Сюди можна віднести наукові

конференції, тренінги, освітні табори, круглі столи, з'їзди, програми обміну тощо.

Екстремальний туризм – до даного виду відносять альпінізм, рафтинг, каякінг, дайвінг, пішохідний, автомобільний, гірський, індустріальний, спелео-туризм. Існує офіційна класифікація походів за рівнями складності: некатегорійні і з першого по шостий. Визначення рівня залежить від тривалості маршруту в днях, наявності важкопрохідних ділянок, довжини маршруту в кілометрах, погодних умов.

Екологічний туризм – один з найбільш нових видів туризму, зокрема молодіжного. Передбачає тури, поїздки або проживання у еко-поселеннях – екологічно чистими поселеннями фактично з мінімальним або повною відсутністю різних благ цивілізації та технологічного прогресу: електрики (іноді встановлюються сонячні лампи), інтернету, водопостачання тощо. Важливим тут буде не лише екологічний аспект, а й соціальний (комфортне життя людини, можливість будь-коли залишити поселення) та економічний (економічна сталість спільноти, забезпечення зайнятості жителів).

Культурно-пізнавальний туризм – подорожі молодих людей своєю країною і зарубіжними країнами з метою ознайомлення з пам'ятниками культури, місцевими традиціями, звичаями, образом і стилем життя. Складає частину культурного туризму - музейний туризм. До даного напрямку слід також віднести туристичні поїздки, подорожі, походи з метою відвідин будь-яких регіонів, місцевості, центрів туризму і т.п., для ознайомлення з пам'ятниками природи, історії і культури, побутом і традиціями місцевого населення, народними ремеслами і промислами, досягненнями у сфері науки, культури, промислового виробництва, будівництва і та інше. Елементи пізнавального туризму різного ступеня властиві практично всім видам туризму.

Отже, проаналізувавши молодіжний туризм та його сучасні різновиди, можна зробити висновок, що молодіжний туризм є надзвичайно поширеним та охоплює ряд сфер суспільного життя. Дане питання, не зважаючи на свою актуальність, на сьогодні представлено недостатньо серед сучасних науковців. На сьогодні є низка тематичних напрямів молодіжного туризму, що має свою специфіку та перспективи розвитку. Виникає тенденція до

Список використаних джерел

1. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм / Ю. А. Грабовський, Ю. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2009. – 304 с.
2. Квартальнов В. А. Енциклопедія туризму: Довідник / Квартальнов В. А., Зорін І. В. Ц Москва: Фінанси і статистика, 2000. – 364 с.
3. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.
4. Палаткина В. Г. Введение в туризм / В. Г. Палаткина.– Астрахань: Астраханский университет, 2010.– 225 с.
5. Чоренька Н. В. Подієвий туризм як перспективний напрям розвитку в системі туристичної індустрії / Н. В. Чоренька // Рекреаційно-туристичне природокористування в Східноєвропейському регіоні: сучасний стан і перспективи : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці 21-23 жовтня 2010 р.). – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – С. 174-176.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Тарасевич Олександра Віталіївна

*студентка 4 курсу Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка
Tarasevich-a@ukr.net*

Зі вступом дітей до школи змінюється їх провідна діяльність з ігрової на навчальну (учбову) діяльність. В цей час учень бере на себе нову соціальну роль – роль учня, постає необхідність відповідати вимогам сучасної освіти, оволодіння новим рівнем знань, умінь, навичок та компетенцій, які передбачені новим державним стандартом початкової загальної освіти та концепцією нової української школи [6]. Учні початкової школи також повинні навчитися в процесі навчання здійснювати переробку великого за обсягом матеріалу, виконувати мисленнєві операції та вміти реалізовувати набуті знання на практиці. Тому для успішного виконання поставлених вимог необхідно постійно працювати над розвитком пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що до вивчення розвитку пам'яті зверталось багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких С. Антошук, Т. Барабаш, П. Блонський, Л. Виготський, П. Зінченко, З. Істоміна, А. Корнієнко, О. Леонт'єв, Н. Коцюбанська, С. Рубінштейн, І. Сеченов, О. Скларенко, А. Смірнова та ін. Вчені у своїх наукових дослідженнях вивчали різні аспекти розвитку пам'яті, функціонування її видів, збільшення обсягу та ефективності запам'ятовування.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для всебічного і гармонійного розвитку дитини, розвитку психічних процесів, зокрема пам'яті. Використання вправ та методик на розвиток пам'яті молодших школярів допомагає розширити кругозір учнів, збагатити їх словниковий запас, поглибити знання про навколишнє середовище, сприяє розвитку пізнавальної діяльності, формуванню в учнів творчих умінь, самостійності, індивідуальних здібностей.

Активне дослідження розвитку пам'яті відомими вченими і психологами розпочалось у ХХ ст. Відомі вітчизняні та зарубіжні психологи по-різному тлумачать поняття «пам'ять»: за визначенням Ж. Піаже, «пам'ять - сукупність інформації, придбаної мозком і керуючої поведінкою людини» [7].

За визначенням, яке подане в словнику психолога-практика Голвіна С.Ю., «пам'ять - це система мнемонічних процесів, які служать для запам'ятовування, збереження і подальшого відтворення у формі словесних звітів та дій тих знань, які були засвоєні в старому досвіді суб'єкта» [1].

Розрізняють види пам'яті за декількома головними характеристиками: за тривалістю, змістом і способом запам'ятовування [3].

Залежно від часу, який витрачається на зберігання інформації в мозку людини, виділяють наступні види пам'яті: *Короткочасна* – коли матеріал запам'ятовується швидко, відтворюється і зберігається в пам'яті протягом нетривалого часу. *Довготривала* – характеризується досить тривалим терміном зберігання певної інформації в мозку людини та використанням її в практичній діяльності людини. *Оперативна* – дозволяє зберігати і відтворювати інформацію під час виконання дій, які з нею пов'язані.

Перераховані вище види пам'яті тісно пов'язані між собою, взаємодоповнюють одне одного. Наприклад, короткочасна пам'ять є передумовою виникнення довготривалої. Проте, один вид пам'яті може домінувати над іншим.

Залежно від змісту матеріалу, який запам'ятовується і відтворюється, виділяють такі види пам'яті: *Рухова* – пов'язана із запам'ятовуванням та відтворенням людиною своїх рухів. *Емоційна* – характеризується запам'ятовуванням людиною своїх власних емоцій та почуттів. Акцент здійснюється не стільки на власне емоціях, скільки на причині, тобто предметах та явищах, які викликають їх. *Образна* – виявляється в запам'ятовуванні образів, уявлень конкретних предметів, явищ, їх властивостей, наочно зображених зв'язків і зв'язок між ними. В свою чергу образна пам'ять поділяється на підвиди залежно від аналізаторів, які здійснюють сприймання інформації: *зорова, слухова, нюхова, смакова, тактильна (дотикова)*. *Словесно-логічна* – це вид пам'яті, який належить виключно людській істоті, який подається у вигляді думок, понять, суджень, умовиводів, які відображають предмети і явища в їх істотних зв'язках та загальних властивостях.

Відповідно до *способу запам'ятовування* розрізняють наступні види пам'яті: *Мимовільна* пам'ять – виявляється в запам'ятовуванні та відтворенні певної інформації без заздалегідь поставленої мети. *Довільна* пам'ять – коли необхідна інформація запам'ятовується або пригадується відповідно до обраної мети.

Мимовільна і довільна пам'ять пов'язані між собою, а саме мимовільна пам'ять лежить в основі формування довільної. Однак, виникнення довільності пам'яті ще не означає відсутність або послаблення мимовільних видів запам'ятовування, а, навпаки, мимовільність відіграють важливу роль у збагаченні досвіду молодших школярів.

В учнів I—III класів довільне запам'ятовування буває найбільш продуктивним тоді, коли запам'ятовуваний матеріал стає змістом активної діяльності, хоч ця діяльність і не має спеціального мнемічного спрямування. У розвитку мимовільної пам'яті у молодших школярів з'являються нові якісні особливості, породжувані новим змістом і формами їх діяльності. Мимовільне запам'ятовування і відтворення включається у систематичне виконання ними навчальних завдань. Завдяки цьому, а також у зв'язку з дальшим розвитком мислення, воно набуває дедалі більшої систематичності і вищої продуктивності. Продуктивність запам'ятовування зростає за

умови, якщо матеріал стає змістом активної діяльності.

Виділяють наступні функції пам'яті [4]:

- основа для засвоєння індивідуального досвіду людини, її соціалізації;
- зміст пам'яті є основою для творчої діяльності, оскільки створення чогось нового завжди спирається на попередній досвід, накопичений людиною;
- пам'ять постає основою для збереження, накопичення й передачі суспільного досвіду, накопиченого людством;
- механізм збереження ідентичності особистості: пам'ять тримає найголовнішу інформацію людини про саму себе; приклади амнезій викликають психологічне пригнічення, почуття «втрати себе»;
- пам'ять як засіб реалізації продуктивної діяльності (навчання) та професійної діяльності.

Пам'яті властиві індивідуальні особливості. Наприклад, швидкість, точність, міцність запам'ятовування та готовність до відтворення [2].

Пам'ять функціонує у вигляді спеціальних процесів перетворення інформації. Серед них: запам'ятовування, збереження, відтворення та забування [3].

Запам'ятовування – це процес пам'яті, внаслідок якого забезпечується закріплення нового матеріалу. Буває: мимовільним або довільним, безпосереднім або опосередкованим, механічним або смисловим.

В початкових класах учні опановують різні прийоми і способи запам'ятовування матеріалу. Серед них: повторення, організування матеріалу, семантичне оброблення інформації, створення мислених образів, пошук інформації в пам'яті.

Запам'ятовування навчального матеріалу учнями початкових класів значно відрізняється на початку навчання в першому класі та на середині початкової школи. Наприклад, у першокласників збереження інформації в пам'яті ще недостатньо цілеспрямоване. Проте, у третьокласників рівень цілеспрямованості зростає, а заучування набуває вмотивованого характеру.

Збереження – це процес пам'яті, який забезпечує утримування результатів запам'ятовування впродовж більш-менш тривалого часу. Триває цілодобово і за участі неусвідомлюваних мнемічних операцій (аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення). Проте збереження матеріалу залежить від багатьох чинників, зокрема діяльності індивіда, настанови на наступне відтворення, обмеженої тривалості зберігання інформації тощо.

Відтворення – один з головних процесів пам'яті, є показником міцності запам'ятовування і водночас наслідком цього процесу. Виділяють такі види відтворення: впізнавання, згадування, пригадування.

Забування – це процес пам'яті, який є протилежним до запам'ятовування і виявляється в тому, що зменшується обсяг запам'ятованого, втрачається його чіткість, виникають помилки у відтворенні, воно стає неможливим і, нарешті, унеможливується впізнавання. Забуваються переважно ті знання, які протягом тривалого часу не використовуються, не повторюються або

були не досить міцно запам'ятовані.

На ефективний розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці впливає ряд чинників [5], зокрема: керованість процесом, врахування наявного досвіду і обсягу знань дітей, доступність і складність інформації, достатня кількість часу, який витрачається на роботу з матеріалом, дотримання режиму дня дітьми, збалансований режим сну, фізичної активності, прогулянок на свіжому повітрі, періодичної тренуваності пам'яті, а також вмотивованості молодших школярів, сконцентрованості їх уваги тощо.

Отже, можна зробити висновок, що пам'ять є багатофункціональним процесом. Дослідженням розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку займалось чимало вчених і психологів. Таким чином було з'ясовано, що всі види пам'яті тісно пов'язані між собою, проте на початку молодшого шкільного віку психічні процеси характеризуються мимовільністю, а довільність формується в процесі навчання в початковій школі. Існують такі головні процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, відтворення та забування інформації.

Список використаних джерел:

1. Головін С. Ю. Словник психолога-практика. - 2-е вид., Перераб. і доп. / С. Ю. Головін. - Мінськ: АСТ, 2001. - 976 с.
2. Дуткевич Т. В. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. В. Дуткевич. - Кам'янець-Поділ.: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т. Каф. психології, 2002. - 96 с.
3. Загальна психологія: навч. пос. / О. В.Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, Т. М. Лисянська. - К.: Либідь, 2005. - 464 с.
4. Загальна психологія: навч. посіб. / О. П.Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 296 с.
5. Нікітіна Т. Б. Як розвинути хорошу пам'ять 2006 / Т. Б. Нікітіна. - М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. - 320 с.
6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] - Міністерство освіти і науки України, 2016. - Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczija.pdf>
7. Мещерякова Б. Г. Великий енциклопедичний словник / Б. Г. Мещерякова, В. П. Зінченко. - 3-е вид., Доп. і перераб. - СПб: ПРАЙМ-Евразнак, 2006. - 672 с.

WSPÓLZALEŻNOŚĆ STRESU I NADCIŚNIENIA TĘTNICZEGO- KORELACJA ORAZ FIZJOTERAPEUTYCZNE SPOSOBY LECZENIA.

Kędra Natalia

Studentka Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

natalia.kedraa@gmail.com

Nadciśnienie tętnicze należy do grupy chorób przewlekłych, z którymi lekarze najczęściej mają do czynienia w praktyce podstawowej opieki zdrowotnej. Nie istnieje jednak równomierne obciążenie tą chorobą wśród wszystkich społeczeństw. Zdecydowanie wśród społeczeństw uprzemysłowionych częstość występowania nadciśnienia tętniczego jest większa. Wartość ciśnienia tętniczego zależna jest również od czynników takich jak wiek i płeć[1].

W przypadku obu płci ciśnienie tętnicze ma taką samą wartość do momentu osiągnięcia dojrzałości płciowej. Następnie ciśnienie zaczyna wzrastać jednak u chłopców wzrasta ono szybciej niż w przypadku dziewczyn. Wiek dojrzały charakteryzuje się wzrostem ciśnienia zarówno skurczowego jak i rozkurczowego, w tym okresie wartości te szybciej wzrastają u kobiet. Około 70 roku życia wartości te w przypadku obu płci zrównują się. Dlatego zachorowanie na tą chorobę częściej zaobserwować można u mężczyzn i osób w podeszłym wieku. Około 65-75 roku życia u ponad połowy społeczeństwa obecna jest podwyższona wartość ciśnienia tętniczego, ze względu na wzrost tego parametru z każdą dekadą o 10% od 18 roku życia [2].

Nadciśnienie tętnicze może być pierwotne lub wtórne. Nadciśnienie pierwotne definiuje się jako spowodowane przez czynniki środowiskowe i genetyczne. Zaburzają one prawidłowe działanie układów regulujących wartość ciśnienia tętniczego. W konsekwencji prowadzi to do wystąpienia wyższej wartości ciśnienia tętniczego. O nadciśnieniu tętniczym pierwotnym w momencie, gdy nie jest możliwe znalezienie przyczyny tego nadciśnienia. U ok. 90-95% osób, u których stwierdzono nadciśnienie tętnicze jest nadciśnieniem pierwotnym.

Czynnikami zwiększającymi ryzyko wystąpienia tego schorzenia są:

- * zbyt mały poziom aktywności fizycznej,
- * otyłość, głównie brzuszna,
- * nadmierne spożywanie sodu z pokarmem,
- * stres psychiczny, skutkuje podwyższonym poziomem napięcia układu współczulnego [3].

Najczęściej przebiega nie dając objawów. Mogą pojawić się zwiększona męczliwość, bóle głowy oraz zaburzenia snu. Wraz z rozwinięciem powikłań narządowych nadciśnienia tętniczego mogą pojawić się inne objawy zarówno podmiotowe jak i przedmiotowe. W zależności od pacjenta choroba ta może mieć charakter chwiejny bądź od początku utrwalony. Wraz z postępowaniem

nadciśnienia tętniczego może dojść do przerostu lewej komory serca, udaru mózgu, rozwarstwienia aorty, przyspieszonego rozwoju miażdżycy w tętnicach (kończyn dolnych, wieńcowych, szyjnych) oraz do upośledzenia czynności i niewydolności nerek. Występuje zwiększone ryzyko zgonu z przyczyn naczyniowych [3].

Nadciśnienie tętnicze jest jednym z czynników prowadzących do licznych patologii układu sercowo-naczyniowego tj. pojawienie się zmian miażdżycowych spowodowanych przebudową strukturalną naczyń krwionośnych bądź niewydolności serca [2].

Drugim rodzajem nadciśnienia tętniczego jest nadciśnienie wtórne. W przeciwieństwie do postaci pierwotnej możliwe jest ustalenie przyczyny schorzenia. Do najczęstszych przewlekłych przyczyn można zaliczyć nadużywanie alkoholu, choroby nerek czy choroby gruczołów wydzielania wewnętrznego (np. zespół Cushinga, guz chromochłonny). Jako przyczyny można również uznać obturacyjny bezdech senny, stres, zwiększoną objętość płynu wewnątrznaczyniowego, choroby układu nerwowego oraz różnego rodzaju leki i substancje toksyczne (np. narkotyki).

KATEGORIA	SKURCZOWE [mmHg]		ROZKURCZOWE [mmHg]
Ciśnienie optymalne	<120	I	<80
Ciśnienie prawidłowe	120-129	i/lub	80-84
Ciśnienie wysokie prawidłowe	130-139	i/lub	85-89
Nadciśnienie tętnicze 1 stopnia	140-159	i/lub	90-99
Nadciśnienie tętnicze 2 stopnia	160-179	i/lub	100-109
Nadciśnienie tętnicze 3 stopnia	≥180	i/lub	≥110
Izolowane nadciśnienie skurczowe	≥140	i	<90

Tabela 1. Wartości ciśnienia tętniczego [3].

Do istotnych czynników związanych z nadciśnieniem tętniczym zalicza się czynnik społeczny. Presja społeczna oraz czynniki z nią związane (stres, bezrobocie, niepewność) znacznie zwiększają częstość występowania tej

choroby. Zwiększa nie tylko częstość występowania, ale również ciężkość jej przebiegu. Im mniej kraj jest uprzemysłowiony tym mniejsze ryzyko wystąpienia tego problemu. W momencie przeniesienia się osób z tych obszarów, do miejsc o wyższym poziomie uprzemysłowienia, zauważalny jest wyższy wzrost wartości ciśnienia tętniczego w stosunku do osób zamieszkujących ten teren na stałe. Związane jest to przede wszystkim ze zmianą nawyków, adaptacją do nowego społeczeństwa, zwiększoną presją społeczną, zmianami w diecie oraz formie spędzania czasu wolnego [2].

Stres psychiczny wywołany przez bodźce wewnętrzne (wewnątrz organizmu) lub zewnętrzne skutkuje powstaniem napięcia emocjonalnego. Prowadzi ono do ogólnej mobilizacji organizmu, jednak długotrwałe jego działanie może skutkować zaburzeniami w funkcjonowaniu organizmu tj. nadciśnienie tętnicze. Istnieje zależność czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Jedną z najbardziej znanych koncepcji stresu jest transakcyjna teoria stresu R.S. Lazarusa i S. Folkmana zakładająca, że stres „określona interakcja między osobą a otoczeniem, która jest oceniana przez osobę jako obciążająca lub przekraczająca jej zasoby i zagrażająca jej dobrostanowi” [4]. Charakter tej koncepcji zakłada, że człowiek wraz ze środowiskiem wzajemnie na siebie oddziałują. Zarówno człowiek oddziałuje na otoczenie, jak i toczenie na niego. Stres w tej teorii rozumiany jest jako dynamiczny stan poznawczo-emocjonalny [5]. Bardzo istotną rolę odgrywa również teoria sytuacji trudnych T. Tomaszewskiego. Autor przez „sytuacje trudne rozumie takie sytuacje, w których zachodzi rozbieżność między potrzebami lub zadaniami człowieka a możliwościami zaspokojenia tych potrzeb lub wykonania zadań” [6]. W takim założeniu sytuacja trudna równoważy się ze stresem.

Istnieje określenie nadciśnienia powiązanego ze stresem. Przeprowadzone badania na modelach zwierzęcych wykazały, że jednym z czynników mogących wywołać nadciśnienie tętnicze jest stres. Występuje głównie u osobników, u których występuje zwiększona podatność na rozwój stresu. Badania przeprowadzone wśród ludzi potwierdzają powiązanie ekspozycji na krótkie bodźce stresowe jak i długotrwałe psychiczny stres, a rozwojem nadciśnienia tętniczego. W momencie np. egzaminu (bodziec stresowy), poziom stresu szacowano pośrednio, mierząc zwiększenie wydzielania kortyzolu i zmian w profilu cytokin można zaobserwować zwiększenie wartości ciśnienia tętniczego. Poziom ten jednak wraca do normy po zaprzestaniu działania czynnika stresowego [7] [8]. Z badań przeprowadzonych przez japońskich naukowców wynika, iż na wystąpienie nadciśnienia tętniczego duży wpływ wywiera stres w miejscu pracy. W jednej z prób badano wpływ wydłużenia czasu pracy wśród urzędników na rozwój choroby wśród mężczyzn z prawidłowymi parametrami ciśnienia tętniczego [9]. W kolejnych badano rozszerzoną grupę powiększoną o inne rodzaje zawodów, klasyfikując je według natężenia stresu w miejscu pracy. Stres ten określany był jako wysokie wymagania pracodawcy z równoczesnym niskim poczuciem kontroli pracownika nad wykonywanymi obowiązkami [10] [11]. Z programu CARDIA (Coronary Artery Risk Development in Young

Adults) wynika, że wśród ludzi „niecierpliwych” występuje podwojone ryzyko wystąpienia nadciśnienia tętniczego. Osoby te charakteryzuje konieczność ciągłego pośpiechu, ciągle poczucie braku oraz straconego czasu oraz brak cierpliwości.

Ludzie różnie reagują na takie same bodźce fizyczne i psychiczne w trakcie przeprowadzania badań w laboratorium. Różnice te jednak są jeszcze bardziej widoczne w reagowaniu tych osób na stres w życiu codziennym. Zdecydowanie większy wpływ na postrzeganie pod kątem zarówno psychicznym jak i fizycznym mają długotrwałe i występujące w różnych sekwencjach bodźce stresowe. W przeprowadzonych wcześniej badaniach prospektywnych zwrócono uwagę na zwiększenie reakcji presyjnej na stres psychiczny może pomóc w odnaczeniu osób o zwiększonym ryzyku zachorowania na nadciśnienie tętnicze w przyszłości. Biorąc pod uwagę stopień reakcji układu sercowo- naczyniowego można ustalić stały dla danej osoby rodzaj odpowiedzi (nasilony lub słaby). Typ nasilony może skutkować zwiększonym ryzykiem wystąpienia nadciśnienia tętniczego [12].

Modyfikacja stylu życia może być jednym ze sposobów zmniejszenia stresu. Nie jesteśmy w stanie uniknąć większości sytuacji odbieranych jako stresowe. Zazwyczaj nie można ich również rozwiązać przy pomocy reakcji „ucieczki czy walki”. Można jednak wpłynąć przez zmodyfikowanie stylu życia o zmniejszenie spożywanie soli kuchennej z pokarmem. Nadmiar sodu powoduje nasilenie reakcji układu sercowo- naczyniowego na stres. Należy unikać również używek takich jak kofeina i nikotyna. Nasilają one reakcję presyjną [7].

Niezwykle istotną rolę odgrywać będzie aktywność fizyczna w formie treningu wytrzymałościowego. Będzie on powodować obniżenie spoczynkowego stężenia katecholoamin w surowicy. Skutkiem czego wystąpi zmniejszone nasilenie reakcji stresowej [13]. Wzrost wydolności fizycznej organizmu pacjenta spowoduje szybszą normalizację ciśnienia tętniczego po wystąpieniu stresu psychicznego [14]. Przed przewidywaną sytuacją stresową wykonanie intensywnego treningu fizycznego spowoduje zmniejszoną odpowiedź na stres przez zmniejszenie dostępności receptorów α - i β -adrenergicznych. Pomoc w rozwijaniu zainteresowań oraz współtowarzyszenie w tych działaniach również wywierają pozytywny wpływ na pacjenta oraz poziom stresu.

Część pacjentów sięga również po techniki relaksacyjne. Do najchętniej stosowanych należą joga, trening autogenny, gimnastyka relaksacyjno-oddechowa tai-chi. Obecne są dowody na pozytywny wpływ technik relaksacyjnych w nadciśnieniu tętniczym związanym ze stresem. Zauważono spadek ciśnienia tętniczego skurczowego średnio o 10 mmHg, natomiast rozkurczowego o 5 mmHg [15] [16].

Zarówno joga, jak i inne formy medytacji powodują zmniejszenia spoczynkowej aktywności układu współczulnego w przypadku osób zarówno zdrowych, z nadciśnieniem oraz u osób z podwyższonymi wartościami ciśnienia tętniczego [17] [18]. U osób systematycznie stosujących techniki relaksacyjne zauważono mniejszą odpowiedź układu współczulnego na sytuacje, w których pacjent poddawany został stresowi psychicznemu. Ukazywało się to przez

mniej szy wzrost ciśnienia tętniczego oraz z mniejszym przyspieszeniem akcji serca w przypadku zetknięcia z sytuacją powodującą stres psychiczny.

Techniki, o których była mowa powyżej zakładały czynne rozluźnienie. Możliwe są jednak do zastosowania również techniki relaksacyjne, w których druga osoba przy pomocy stymulacji odpowiednich receptorów zmniejsza napięcie mięśni posturalnych.

STRESZCZENIE

Nadciśnienie tętnicze jest chorobą przewlekłą, której jedną z przyczyn może być stres. W badaniach potwierdzona jest korelacja między nimi. Jest to jednak czynnik możliwy do modyfikowania. Zastosować można tutaj techniki czynne wykonywane przez pacjenta (aktywność fizyczna, techniki relaksacyjne) bądź techniki stosowane przez terapeutę (np. terapia manualna).

Bibliografia:

1. Swales J.D. Nadciśnienie tętnicze. a-medica press, 1997.
2. Joanna Moryś, Maria Jeżewska, Andrzej Rynkiewicz, Znaczenie stresu w patogenezie nadciśnienia tętniczego. Część I, 2005.
3. Interna Szczeklika Mały podręcznik 2016/17.
4. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal and coping. New York, McGraw-Hill 1984.
5. Plopa M. Stres w izolacji morskiej, 1996.
6. Tomaszewski T. Ślady i wzorce, 1984.
7. Shepard J., alAbsi M. Additive effects of caffeine and stress in male medical students at risk for hypertension. Am. J. Hypertens. 2000.
8. Lucini D., Norbiato G. Hemodynamic and autonomic adjustments to real life stress conditions in human. Hypertension 2002.
9. Nakanishi N., Yoshida H. Long working hours and risk for hypertension in Japanese male white collar workers. J. Epidemiol. Community Health 2001.
10. Tsutsumi A., Kayaba K. Assotiation between job strain and prevalence of hypertension: a cross sectional analysis in Japanese working population. Occup. Environ. Med. 2001; 58: 367–373.
11. Marcoux S., Berube S. Job strain and pregnancy-induced hypertension. Epidemiology 1999.
12. Anna Kaczyńska, Zbigniew Gaciong, Stres psychiczny a nadciśnienie tętnicze, 2003.
13. Hamer M., Boutcher Y. Cardiovascular and renal responses to mental challenge in highly and moderately active males with family history of hypertensin. J. Hum. Hypertens. 2002.
14. Spieker L., Hurlimann D. Mental stress induces prolonged endothelial dysfunction via endothelin A receptors. Circulation 2002.
15. Allen K., Shykoff B. Pet ownership but not ACE inhibitor therapy blunts home blood pressure responses to mental stress. Hypertension 2001.
16. Herrmann J.M. Essential hypertension and stress. When yoga, psychotherapy and autogenic training help. MMW Fortschr. Med. 2002.
17. Barnes V.A., Treiber F.A. Impact of Transcendental Meditation on cardiovascular function at rest and during acute stress in adolescents with high normal blood pressure. J. Psychosom. Res. 2001.
18. Vempati R.P. Yoga-based guided relaxation reduces sympathetic activity judged from baseline levels. Psychol. Rep. 2002
19. Tomasz Grodzicki, Barbara Gryglewska, Tomasz Tomasik, Adam Windak, Zasady postępowania w nadciśnieniu tętniczym, 2008.
20. Kalina Kawecka-Jaszcz, Aneta Pośnik-Urbańska, Piotr Jankowski, Rozpowszechnienie nadciśnienia tętniczego w zależności od płci w świetle badań epidemiologicznych w Polsce, 2007.
21. Wiesław Bryl, Anna Miczke, Danuta Pupek-Musialik, Nadciśnienie tętnicze i otyłość — narastający problem wieku rozwojowego, 2005.

22. Radosław Szczęch, Leszek Bieniaszewski, Jarosław Furmański, Krzysztof Narkiewicz, Barbara Krupa-Wojciechowska, Ocena częstości, świadomości i skuteczności leczenia nadciśnienia tętniczego wśród uczestników akcji „Mierz ciśnienie raz w roku”, 2000.

23. Maria Polakowska, Walerian Piotrowski, Piotr Włodarczyk, Grażyna Broda, Stefan Rywik, Program epidemiologiczny oceniający częstość nadciśnienia tętniczego w Polsce w populacji osób dorosłych - badanie PENT. Część I. Charakterystyka częstości i stopień kontroli nadciśnienia tętniczego, 2002.

ПОВСЯКДЕННІ ЗВИЧКИЯК МЕТАФОРА УТИЛІЗАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ СТЕРЕОТИПІВ В ПСИХОТЕРАПІЇ ДОРОСЛИХ

Кучеренко Єгор Валерійович

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології і педагогіки
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)
psihosintez@ukr.net*

Милевська Вероніка Ігорівна

*студентка факультету педагогіки і
психології НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

Зародившись у філософії, метафора пройшла довгий еволюційний шлях протягом розвитку людської думки: від простої риторичної фігури, в основу якої покладено переносне значення слів, до одного з основних інструментів в науковому пізнанні та психотерапевтичній практиці. Досвід надання послуг індивідуальної психологічної допомоги дозволив нам в основу терапевтичної метафори покласти повсякденні звички клієнта, образ яких має ідентичні характеристики тих особистісних ресурсів, що допомагають досягти бажаних змін, або є власне метою співпраці з психологом. Терапевтичні можливості пропонованої у цій статті техніки поступово отримали концептуальне вираження, яке подається нижче.

Більшість лінгвістів у своїх працях розширюють та уточнюють традиційний зміст метафори (вживання слів і висловлювань у переносному значенні на основі подібності, порівняння; приховане образне порівняння, уподібнення одного предмета, явища іншому), часто виходять за його межі, навіть обстоюють протилежні позиції. На думку І. Міхіної, сьогодні домінує інтегративний погляд на метафору як комплексну проблему із семантичним, прагматичним та психологічним аспектами [1, с. 81].

У психології розрізняють метафору як предмет наукового дослідження

та як інструмент психотерапевтичних змін. Її часто визначають як особливий спосіб вивчення, осмислення й відображення внутрішньої й зовнішньої реальності, а також засіб передачі досвіду іншим людям [1, с. 82]. Ф. Баркер визначив цілу низку переваг метафоричної форми спілкування [2, с. 24-47].

За К.Алексеевим, у психологічних дослідженнях метафора виступала спочатку тільки як експериментальний матеріал, а самостійним об'єктом психологічних досліджень вона стала тільки всередині 1970-х років, коли предметом вивчення виступало розуміння метафори. Наприклад, серед вітчизняних психологів до метафори звертався В.Зінченко, акцентуючи увагу на її зв'язку зі смислом. Вчений зазначав, що «в грецькій мові метафора – це візок для перевезення вантажів. В культурі метафора – це «візок» для переносу смислу». На його думку, метафора як образ та інші феномени не є смислом, проте є вираженням, потенційним носієм смислу [1, с. 82].

Існує й таке поняття як терапевтична метафора. Її можна визначити як аналогію, за допомогою якої «досягається свідоме і несвідоме набування нових моделей поведінки». Загалом терапевтичною метафорою можуть називатися всі мовні засоби об'єктивної псевдототожності, аналогії, подібності, асоціації: метафори, іносказання, перефрази-псевдототожності, алгорії, порівняння тощо. Ключовою перевагою є можливість перенесення на неї структури проблеми клієнта зі збереженням ідентичних відносин і патернів, але із заміщенням негативного досвіду позитивним [3, с. 317],[4].

На думку Д. Гордона, метафора явно або приховано знайшла своє місце у всіх психологічних підходах та системах. Метафоричність у З. Фройда простежується через сексуальну символіку в якості інструменту для розуміння сновидінь, фантазій і вільних асоціацій. К. Юнг запропонував метафори «Анімуса» і «Аніми», а В. Райх – «оргон». У Е. Берна були «ігри», у Ф. Перлза – «верхня» й «нижня» собаки, А. Янов говорив про «первинний досвід», а представники гуманістичної психології – про пікові переживання [4]. Тобто в межах практичної психології метафора є досить розповсюдженим явищем як пояснення психічного, так і його трансформації на рівні особистості.

З метою розвитку бажаних емоційно-поведінкових реакцій, станів та властивостей особистості клієнта як проміжних ресурсів самореалізації чи конкретних цілей нами пропонується утилізувати (використовувати) поведінкові звички як «готові» метафори. Вони мають загальні властивості, зокрема, неусвідомлене (мало усвідомлене) здійснення з певною частотою; циклічну чи алгоритмізовану структуру дій на певному емоційному тлі; статус ритуалів поведінки, що мають очевидну стереотиповість, здійснюються майже щоденно, щоб задовольнити(вимушено чи бажано) біологічні чи соціальні потреби. Ці стереотипи «занурені» у буденну поведінку, яку клієнти часом не усвідомлюють, не надають їй значущості, цінності і називають повсякденністю, побутовими справами та іншими синонімами.

В основі концепції утилізації поведінкових стереотипів (УПС) лежать деякі базові положення психосинтезу, когнітивно-поведінкової психотерапії, гіпнотерапії та нейро-лінгвістичного програмування. Однак, принципово новим в УПС є ідея попереднього мотивування та навчання (підготовки) клієнта до самостійного застосування цієї техніки з урахуванням того, що він свідомо розуміє: йому пропонується саме метафора.

Як правило, клієнт не витлумачує зміст метафори і психолог не допускає її інтерпретації в контексті вирішення проблеми (в гіпнотерапії метафора взагалі не усвідомлюється, точніше не пригадується після трансу, в її буквальному значенні за рахунок мимовільної або включеної терапевтом амнезії). Пропонована техніка передбачає, що будь-який момент протягом дня може стати психологічною основою для метафори вирішення проблем клієнта через розвиток нових бажаних якостей. Таким чином, вибір метафори (поведінкового стереотипу) належить клієнту: він отримує «повноваження» стати експертом у власному повсякденному житті, щоб зрозуміти нетрадиційну, з точки зору практики застосування терапевтичної метафори, річ: «все, що нас оточує, є метафорою». Предмети та дії з ними (предметна діяльність, праця), а також стереотипи соціальної поведінки (спілкування) є безпосереднім для клієнта джерелом обрання власної метафори досягнень та змін.

Щоденно більшість з нас декілька разів користується телефоном, п'є каву, чай, деякі бігають вранці з навушниками, здійснюють покупки тощо. Всі ми чистимо зуби, снідаємо, приймаємо душ, крокуємо вулицею, користуємось власним або громадським транспортом. Як всі ці стереотипи можуть допомогти усвідомлено стати більш впевненим, звільнитись від образ, почуття провини і, наприклад, розвинути рішучість чи сексуальність? Саме таке завдання ми поставили перед собою в практиці застосування психосинтезу з клієнтами дорослого віку.

Як відомо, вище названий метод психотерапії передбачає розвиток волі клієнта в його повсякденних діях та самореалізації їзгалом. Психосинтез (класичний та сучасний) в практиці його застосування включає систему вправ, пов'язаних із систематичною ідентифікацією себе з образами та символами, які мають метафоричний зміст, або ж із самостійно побудованими моделями реалізації себе в майбутньому [5]. Періодична ідентифікація з бажаними емоційно-поведінковими станами та особистісними якостями (імаготерапія) здійснювалась деякими клієнтами в щоденних справах, до яких вони ставились нейтрально чи позитивно. Тобто вони утилізували (використовували) поведінкові стереотипи як тренувальний етап у переживанні бажаного стану – цінної мети, що має особистісний смисл. Поступово клієнт цілеспрямовано формував нову навичку переживання на основі автоматизованої звички. Згодом таке тренування втрачало свідомий контроль і ставало новою звичкою, яка, як відомо, має несвідомий характер у ситуації, в якій її бракувало.

Загалом, УПС має три основні етапи реалізації, які безумовно

включають спонтанні переживання клієнта у тісній взаємодії з психологом:

1) постановка свідомої мети за допомогою терапевтичної та коучингової допомоги;

2) вибір клієнтом поведінкового стереотипу (метафори), який має ідентичну до поставленої мети структуру та функціональний перебіг;

3) ідентифікація – уявне «злиття» мети (образу Я у майбутньому) та стереотипу в процесі періодичного тренування з самоаналізом та зворотним внутрішнім та зовнішнім зв'язком (самостійно та з психологом).

Прикладами застосування утилізації можуть бути такі установки в повсякденних діях:

- «коли я ретельно чищу зуби, то мимоволі уявляю, що прибираю свої бар'єри в спілкуванні і отримую впевненість в бесіді зі складними співрозмовниками»;

- «коли зливаю воду в унітаз, представляю, що стрімко зникають гучні слова інших людей, їх образи чи негативна критика, отримуючи силу, щоб вчасно дати відсіч»;

- «коли горгаю пальцем сторінки в Instagram по мобільному – отримую збільшення спокою в тілі; кожен рух пальця як розслаблення в тілі знизу догори»;

- «коли я викидаю сміття, то звільняюсь від емоційних шлаків: почуття провини, сорому, страху, сумнівів...»;

- «слухаю музику і схвалюю свої рішення, стаючи більш бадьорішим».

Подальше обґрунтування концепції утилізації поведінкових стереотипів, а також розробка і впровадження її технічного застосування стане предметом наших подальших теоретичних та емпіричних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бородулькіна Т. О. Метафора в процесі професійної підготовки майбутніх психологів / Т.О. Бородулькіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. – 2012. – Вип. 37. – С. 81–85.

2. Баркер Ф. Использование метафор в психотерапии / Ф. Баркер/Пер. с англ. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 224 с.

3. Слухай Н. В. Терапевтические метафоры и их суггестивный потенциал: теоретические ресурсы НЛП / Н. В. Слухай // Русская литература. Исследования. – 2011. – Вип. 15. – С. 316– 324.

4. Гордон Д. Терапевтические метафоры. Оказание помощи другим посредством зеркала/ Д. Гордон. – СПб.: Белый кролик, 1995. –196 с.

5. Кучеренко Е. Психосинтез. Начало психотерапии / Е. Кучеренко. – Саарбрюккен: «DrugoeReshenie», 2017. – 74 с.

ЗМІСТ

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ Банак Віталій Данилович, Кирпель Павло Станіславович, Куценко Тетяна Янівна.....	5
ЭВРИСТИЧЕСКОЕ ОБУЧЕНИЕ В ВУЗЕ КАК УСЛОВИЕ ПОДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО СПЕЦИАЛИСТА Близнюк Анна Ярославовна.....	7
ВІДЗНАКИ УЧАСНИКІВ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС: В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ Бривко Микола	10
ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ Брожик Ольга Іванівна	14
ВІЙНА ЯК ЦІННІСТЬ У КОНЦЕПЦІЇ ІТАЛІЙСЬКОГО ФУТУРИЗМУ ФІЛІППО МАРИНЕТТІ Вернигоренко Ольга Сергіївна	17
WYBRANE ASPEKTY KREOWANIA WIZERUNKU POLITYCZNEGO Gala Paulina	21
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР ВІДНОСИН ФРН ТА УКРАЇНИ Гондюл Олександра Дмитрівна	28
СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР І ПРОЕКТ «ВІЧНОГО МИРУ»: МОЖЛИВІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЧИ ЛІБЕРАЛЬНА УТОПІЯ Городницький Андрій Володимирович	31
ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ НАСТАНОВИ В СТРУКТУРІ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ Давидчук Людмила Олександрівна	34
ОСОБИСТІСНЕ ЩАСТЯ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ КРИЗИ СУСПІЛЬСТВА Забуга Анастасія Анатоліївна	38
СИМВОЛ ЯБЛУКА НА ПОЛОТНІ “СИН ЛЮДСЬКИЙ” РЕНЕ МАГРІТТА Карпець Віктор Петрович	40
ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ Кінаш Ганна Федорівна.....	42
КВЕСТ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ Книш Іванна Вікторівна	45
СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННОСТЕЙ: ІМПЛІЦИТНИЙ АСПЕКТ Коваль Геннадій Валерійович	48

НАУКОВІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ Ковальчук Ірина Сергіївна	52
АРХИТЕКТУРА БАРСЕЛОНИ – МОНУМЕНТАЛЬНИЙ СВІТ МОДЕРНУ Колтишева Ганна Сергіївна.....	55
РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ Кохан Алла Григорівна	58
ВИКОРИСТАННЯ УСТАТКУВАННЯ «LIVELOOPING» У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ ЕСТРАДНОГО СПІВУ Кочержук Денис Васильович.....	60
ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПАРАДИГМІ Ларін Дмитро Ігорович, Пшенична Анна Павлівна	63
STRATEGIE WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO W OBLCIU EWOLUCJI PREFERENCJI TURYSTYCZNYCH Lisowska-Szron Irena	66
TERAPIA WAJKAMI JAKO METODA PSYCHOTERAPII Marcinkowski Piotr, mgr	74
WOKÓŁ PROFILAKTYKI DEFENSYWNEJ I KREATYWNEJ – CZĘŚĆ I-IMPLIKACJE TEORETYCZNE dr Śwígost Magdalena, mgr Marcinkowski Piotr	79
САМОВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ ШКОЛЯРАМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ Мовчан Валентина Дмитрівна	85
ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА Падалка Роман Григорович	88
ХАРАКТЕРИСТИКА НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ: СТРЕС, АФЕКТ, ФРУСТРАЦІЯ КРИЗА Подольчук Єлизавета Юріївна	92
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДРУЖБИ Подошук Анна Геннадіївна	94
УСВІДОМЛЕННЯ ОСОБИСТІСТЮ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ЯК ЧИННИК ЇХНЬОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ Попович Катерина Юріївна	97
ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКІ ЗЕМЛІ XVI-XVII СТ. У ПРОСТОРІ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Семенюк Наталія Олександрівна	100

**CHALLENGES IN TEACHING AND LEARNING SPEAKING
FOR STUDENTS**

Сивак Олена Борисівна 103

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ткаченко Катерина Олександрівна 105

**GLOBAL RANKING OF SOFT POWER ЯК ПРИКЛАД ВИМІРЮВАННЯ
КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ**

Хопей Мальвіна.....107

**КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНУ «СИМВОЛЬ»
В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ**

Чех Наталя Борисівна 116

СУЧАСНІ РІЗНОВИДИ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ

Янишевська Юлія Олегівна 117

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Тарасевич Олександра Віталіївна.....120

**WSPÓLZALEŻNOŚĆ STRESU I NADCIŚNIENIA TĘTNICZEGO- KORELACJA
ORAZ FIZJOTERAPEUTYCZNE SPOSOBY LECZENIA.**

Kędra Natalia 124

**ПОВСЯКДЕННІ ЗВИЧКИЯК МЕТАФОРА УТИЛІЗАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ
СТЕРЕОТИПІВ В ПСИХОТЕРАПІЇ ДОРΟΣЛИХ**

Кучеренко Єгор Валерійович, Милевська Вероніка Ігорівна 129

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, психології, педагогіки та історії**

Випуск 12

Матеріали

VII Міжнародної науково-практичної конференції
«Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики»
(29 вересня 2017 р.).

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет
Обкладинка
Фото на обкладинці

Віталій Мохонько
Віталій Мохонько
Вінічук Уляна